

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

**ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΗΝ
«ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ»**

ΤΙΤΛΟΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ:

**ΤΟ ΔΩΡΟ ΩΣ ΕΠΙΔΕΙΚΤΙΚΗ ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗ:
Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΙΛΙΑΔΑΣ**

Ελένη Μπακίρη

Επιβλέπων: Αρβανιτίδης Πασχάλης, Καθηγητής

ΒΟΛΟΣ 2024

Υπεύθυνη δήλωση

Βεβαιώνω ότι είμαι συγγραφέας αυτής της μεταπτυχιακής διπλωματικής εργασίας και ότι κάθε βοήθεια την οποία είχα για την προετοιμασία της, είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται στην μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία. Επίσης, έχω αναφέρει τις όποιες πηγές από τις οποίες έκανα χρήση δεδομένων, ιδεών ή λέξεων, είτε αυτές αναφέρονται ακριβώς είτε παραφρασμένες. Επιπλέον, βεβαιώνω ότι αυτή η πτυχιακή εργασία προετοιμάστηκε από εμένα προσωπικά ειδικά για τις απαιτήσεις του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών στην «Εφαρμοσμένη Οικονομική» του Τμήματος Οικονομικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, Βόλος 2024.

Ονοματεπώνυμο Φοιτήτριας

Ελένη Μπακίρη

Υπογραφή

Στον Ιορδάνη, τον Ηλία και τον Παύλο

Ευχαριστίες:

Η διπλωματική εργασία με τίτλο « Το δώρο ως επιδεικτική κατανάλωση: Η περίπτωση της Ιλιάδας» συντάχθηκε στα πλαίσια του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών «Εφαρμοσμένη Οικονομική» του Τμήματος Οικονομικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω πρώτα τον επιβλέποντα καθηγητή, κ. Πασχάλη Αρβανιτίδη, για την εμπιστοσύνη που μου έδειξε, την αμεσότητά του, τη συνέπεια, τη βοήθεια που μου πρόσφερε και τη συνεργασία του, αλλά κι επειδή μου έδωσε την ευκαιρία να μελετήσω ένα αντικείμενο που μου ταιριάζει περισσότερο ως απόφοιτη του Ι.Α.Κ.Α. Βόλου.

Στη συνέχεια θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους τους καθηγητές του Μεταπτυχιακού Προγράμματος, γιατί χάρη στη δική τους συμβολή, μπόρεσα να παρακολουθήσω το πρόγραμμα, ανταποκρίθηκα στις απαιτήσεις του και αποκόμισα ουσιαστικά εφόδια για τη μελλοντική επαγγελματική μου εξέλιξη.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένειά μου, τον σύζυγο και τους δύο γιους μου, γιατί με στήριξαν και με ενθάρρυναν στην προσπάθειά μου, έδειξαν κατανόηση και υπομονή και γενικότερα με παροτρύνουν να θέτω και να υλοποιώ στόχους που αφορούν στην περαιτέρω εκπαίδευση κι επιμόρφωσή μου.

Ελένη Μπακίρη

Βόλος, Αύγουστος 2024

Πίνακας περιεχομένων

Υπεύθυνη δήλωση	2
Ευχαριστίες:	4
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	7
ABSTRACT	8
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο.....	9
Εισαγωγή.....	9
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο.....	12
Επιδεικτική κατανάλωση	12
2.1 Τι είναι κατανάλωση	12
2.2. Τα αγαθά Veblen	12
2.3 Η θεωρία της αργόσχολης τάξης.....	13
2.4 Η διερεύνηση της Βεμπλενικής θεωρίας στη σύγχρονη βιβλιογραφία.....	18
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο.....	22
Όμηρος, Ιλιάδα και αργόσχολη τάξη.	22
3.1 Εισαγωγή.....	22
3.2 Ο Όμηρος	22
3.3 Η Ιλιάδα.....	23
3.4 Η οικονομία την εποχή του Ομήρου.....	24
3.5 Η αργόσχολη τάξη στην Ιλιάδα.....	26
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο.....	30
Η αμοιβαιότητα και το δώρο: Η περίπτωση της Ιλιάδας	30
4.1 Εισαγωγή	30
4.2 Η Αμοιβαιότητα	30
4.3 Το δώρο	31
4.4 Ανάλυση των δώρων στην Ιλιάδα	33
4.4.1 Δώρα γάμου.....	35
4.4.2 Δώρα φιλοξενίας	37
4.4.4 Έπαθλα	45
4.4.5 Δώρα μεταξύ ηγετών και λαού	48
4.4.6 Ο Θησαυρός	54
4.4.7 Το εμπόριο	57
4.4.8 Δώρα μεταξύ θεών και ανθρώπων	58
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5ο.....	61
Συμπεράσματα	61
Βιβλιογραφία	63
Ελληνική Βιβλιογραφία	63

Ξένη βιβλιογραφία.....	64
Ηλεκτρονικές πηγές.....	68

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία συζητά τις μορφές και διαστάσεις του δώρου έτσι όπως παρουσιάζεται στο ηρωικό έπος της Ιλιάδας, αναδεικνύοντας στο ρόλο του ως μέσο επιδεικτικής σπατάλης/κατανάλωσης. Δεδομένου ότι το δώρο αποτελεί το πλαίσιο των οικονομικών συναλλαγών της εποχής, η μελέτη έρχεται να δια φωτίσει την οικονομική συμπεριφορά του ομηρικού ανθρώπου. Αντλώντας στοιχεία από την Βεμπλενική θεωρία της αργόσχολης τάξης και επιδεικτικής κατανάλωσης η εργασία επισημαίνει το ρόλο του δώρου ως δείκτη/σήμα κύρους και κοινωνικής θέσης.

Στη «Θεωρία της Αργόσχολης Τάξης», Veblen υποστηρίζει ότι ο πλούτος λειτουργεί ως ένδειξη και ισχυροποίηση του κοινωνικού στάτους. Η κατοχή του πλούτου, όμως, δεν είναι αρκετή. Ο πλούτος θα πρέπει να σπαταλάται και να επιδεικνύεται. Οι συμπεριφορές αυτές κυριαρχούν όχι μόνο στην άρχουσα – αργόσχολη τάξη, αλλά και σε όλη την ταξική ιεραρχία σε μια προσπάθεια των υπόλοιπων ανθρώπων μιμούμενοι τις συμπεριφορές της άρχουσας τάξης να αυξήσουν το κύρος τους και να ανελιχθούν στην κοινωνική ιεραρχία. Ο Veblen (1899) συζητάει αυτά τα φαινόμενα με αναφορά στην κοινωνία της εποχής του αλλά και σε παλαιότερους χρόνους ξεκινώντας από την απαρχή των ανθρώπινων κοινωνιών.

Η Ιλιάδα του Ομήρου είναι ένα ηρωικό έπος, που εξυμνεί τα κατορθώματα των ηρώων της άρχουσας τάξης. Σύμφωνα με τη θεωρία του Veblen η εποχή εντάσσεται ανάμεσα στο αρπακτικό και το οινωεί ειρηνικό στάδιο της ανθρώπινης εξέλιξης. Στις προνομισματικές κοινωνίες της αρχαιότητας, η αμοιβαιότητα και το δώρο ήταν τα μέσα συναλλαγών. Η συσσώρευση του πλούτου, αλλά και η ανδρεία στη μάχη καθόριζαν την κοινωνική θέση των ανθρώπων. Η επίδειξη του πλούτου σε συνδυασμό με την περίοπτη σπατάλη πόρων και χρόνου είναι χαρακτηριστικά των ηρώων της Ιλιάδας. Η εργασία αυτή συζητά τα δώρα, τις μορφές και τις διαδικασίες με τις οποίες προσφέρονται, προσφέροντας μία νέα ανάγνωση των κοινωνικών θεσμών και αξιών της εποχής και του ρόλου της άρχουσας τάξης.

Λέξεις κλειδιά: Veblen, δώρα, αργόσχολη τάξη, επιδεικτική κατανάλωση, Ιλιάδα

ABSTRACT

The following project discusses the forms and scales of the gift as depicted in the heroic epic of the Iliad, showcasing its role as a means of conspicuous spending/consumption. Granted that the gift is the means to the economic exchange of the time, the study tries to illuminate the economic behavior of the Homeric man. Drawing elements from Veblen's theory on the leisure class and conspicuous consumption, the project points out the gift's role as a designator/sign of prestige and social status.

In "The Theory of the Leisure Class" Veblen suggests that wealth acts as a sign and reinforcement of the social status. However, just owning wealth is not enough. Wealth must be spent and shown off. Such behavior reigns not only on the ruling-leisure class, but on the whole class hierarchy in an effort from the rest of the people to mimic the ruling class's behavior in order to increase their prestige and climb the social ladder. Veblen (1899) discusses these phenomena by referencing his time's society as well as the older times starting from the beginning of human societies.

Homer's Iliad is a heroic epic, which glorifies the achievements of the ruling class's heroes. According to Veblen's theory the era falls between the predatory and the quasi-peaceful stage of human evolution. In the pre-coin societies of antiquity, the reward and the gift were the means of exchange. The amassing of wealth, as well as bravery in battle determined the social position of the people. The display of wealth alongside with the conspicuous spending of resources and time are characteristics of the Iliad's heroes. This project discusses the gifts, the forms and the processes through which they were offered, granting a new read of the social institutions and values of the time as well as the role of the ruling class.

Key words: Veblen, gifts, leisure class, conspicuous consumption, Iliad

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

Εισαγωγή

Προς τα τέλη του 19ου αιώνα μια νέα θεωρία για τους κοινωνικό-οικονομικό σύστημα και τους θεσμούς του θα κάνει την εμφάνισή της. Ο Thorstein Veblen, μέσα από το βιβλίο του « Η Θεωρία της Αργόσχολης Τάξης» (1899) θα ασκήσει δριμύ κριτική στην Αμερικανική κοινωνία της Επίχρυσης Εποχής «Gilded Age», υποστηρίζοντας ότι ο πλούτος λειτουργεί ως ένδειξη και ισχυροποίηση του κοινωνικού στάτους. Η κατοχή του πλούτου, όμως, δεν είναι αρκετή. Ο πλούτος θα πρέπει να σπαταλάται και να επιδεικνύεται. Η επίδειξη αυτή επιτυγχάνεται μέσα από την κατανάλωση πολυτελών αγαθών («επιδεικτική κατανάλωση») και την αποχή από την παραγωγική εργασία («επιδεικτική σχόλη»). Οι συμπεριφορές αυτές κυριαρχούν όχι μόνο στην άρχουσα – αργόσχολη τάξη, αλλά και σε όλη την ταξική ιεραρχία σε μια προσπάθεια των υπόλοιπων ανθρώπων μιμούμενοι τις συμπεριφορές της άρχουσας τάξης να αυξήσουν το κύρος τους και να ανελιχθούν στην κοινωνική ιεραρχία. Ο Veblen (1899) συζητάει αυτά τα φαινόμενα με αναφορά στην κοινωνία της εποχής του αλλά και σε παλαιότερους χρόνους ξεκινώντας από την απαρχή των ανθρωπίνων κοινωνιών.

Αν και ο Veblen (1899) δεν κάνει καμία αναφορά στον αρχαίο ελληνικό κόσμο, η βιβλιογραφία (Αρβανιτίδης & Παπαδόπουλος 2018, Arvanitidis & Strolonga 2020) αναδεικνύει ότι αντίστοιχα φαινόμενα εντοπίζονται ακόμα και στα Ομηρικά έπη. Η Ιλιάδα, είναι ένα από τα αρχαιότερα έργα της Ευρωπαϊκής Λογοτεχνίας, που αποδίδεται στον αρχαίο ποιητή Όμηρο και υπολογίζεται ότι γράφτηκε γύρω στα 750 π.Χ. Το έπος εξιστορεί τον πόλεμο Αχαιών και Τρώων στην προσπάθεια των πρώτων να καταλάβουν την πόλη της Τροίας, περιγράφοντας ωστόσο την ζωή, τις συμπεριφορές και τους θεσμούς της εποχής. Αν και αναφέρονται πολλές κοινωνικές τάξεις, δίνεται μεγαλύτερη βαρύτητα στην τάξη των ευγενών, οι οποίοι είναι οι αρχηγοί των πολεμιστών. Κυρίαρχο ρόλο παίζουν οι βασιλείς, οι ιερείς, οι μάντεις, αλλά και οι ίδιοι οι θεοί, οι οποίοι, παίρνοντας ανθρώπινη μορφή

(ανθρωπομορφισμός) αναμειγνύονται στα γεγονότα, στο πλευρό πότε των Αχαιών και πότε των Τρώων.

Σημείο αναφοράς της Ιλιάδας είναι ο θυμός του Αχιλλέα, γιατί του αφαιρέθηκε το *γέρας*, δηλαδή το τιμητικό του δώρο/ανταμοιβή για την ανδρεία του. Τα γεγονότα, που ακολουθούν, ενώ περιγράφονται σκηνές μάχης και ζωής των αντίπαλων στρατοπέδων, είναι ένας κύκλος αμοιβαιότητας, που ξεκινάει με την οργή του Αχιλλέα, συνεχίζει με τον θρήνο και την εκδίκηση του για τον θάνατο του Πατρόκλου και ολοκληρώνεται με τη φιλότητά του και την παραχώρηση του σώματος του Έκτορα στον πατέρα του Πρίαμο. Ανάμεσα στα γεγονότα, που διαδραματίζονται κυρίαρχο ρόλο παίζουν τα δώρα και οι δωρεές, περιγράφοντας ένα μεγάλο κομμάτι του τρόπου ζωής και σκέψης των ανθρώπων της εποχής, καλύπτοντας σχεδόν όλα τα στάδια της ζωής και του θανάτου.

Στις προνομισματικές κοινωνίες η αμοιβαιότητα και τα δώρα καθορίζουν τις σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων και μεταξύ ανθρώπων και θεών (Donlan, 2009). Το ύψος του δώρου αντικατοπτρίζει την κοινωνική θέση αυτού που το προσφέρει και αυτού που το λαμβάνει και με την αφαίρεσή του δεν βλάπτεται μόνο οικονομικά ο κάτοχός του, αλλά μειώνεται και η τιμή του μπροστά στα μάτια των άλλων.

Η παρούσα εργασία έχει σκοπό να εξετάσει τη έννοια του δώρου στα διάφορα στάδια της ζωής και του θανάτου των ανθρώπων της εποχής, έτσι όπως διαδραματίζονται στο ηρωικό έπος της Ιλιάδας, αναδεικνύοντας στο ρόλο τους ως μέσα επιδεικτικής σπατάλης/κατανάλωσης. Υπό την έννοια αυτή η εργασία χρησιμοποιεί τη Βεμπλενική θεωρία για να μελετήσει και να ερμηνεύσει τις συμπεριφορές της εποχής δίνοντας έμφαση στην απόδοση των δώρων ως ένδειξη κύρους και κοινωνικής θέσης.

Αν και έχουν εκπονηθεί κι άλλες εργασίες που συνδέουν τη Βεμπλενική Θεωρία με τα Ομηρικά έπη (βλπ. Αρβανιτίδης&Παπαδόπουλος 2018, Arvanitidis&Strolonga 2020) η παρούσα είναι η πρώτη που συζητά το δώρο ως μορφή επιδεικτικής κατανάλωσης στην Ιλιάδα.

Η εργασία διαρθρώνεται ως εξής. Στο δεύτερο κεφάλαιο αφορά το θεωρητικό μέρος της εργασίας, όπου περιγράφεται τι είναι κατανάλωση γενικότερα, ποια είναι τα αγαθά Veblen, γίνεται μια σύντομη αναφορά στο έργο του Veblen «Η Θεωρία της Αργόσχολης Τάξης», αλλά και σε μεταγενέστερους μελετητές, που ασχολήθηκαν με την Βεμπλενική θεωρία. Το τρίτο κεφάλαιο είναι αφιερωμένο στον ποιητή Όμηρο, τις θεωρίες γύρω από το

όνομα και την καταγωγή του. Επίσης, περιγράφεται συνοπτικά το έπος της Ιλιάδας, η οικονομία την εποχή του Ομήρου και η τάξη του ελεύθερου χρόνου, όπως παρουσιάζεται στο έπος. Το τέταρτο κεφάλαιο περιγράφει την μελέτη περίπτωσης της Ιλιάδας. Κατηγοριοποιούνται τα είδη των δώρων και αναπτύσσονται σύμφωνα με τη Βεμπλική θεωρία, όπου αυτό είναι εφικτό. Στο πέμπτο κεφάλαιο παρατίθενται τα συμπεράσματα της εργασίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

Επιδεικτική κατανάλωση

2.1 Τι είναι κατανάλωση

Κατανάλωση είναι το σύνολο των δαπανών που πραγματοποιούν τα άτομα και τα νοικοκυριά για την αγορά αγαθών και υπηρεσιών. Η κατανάλωση καλύπτει τις πρωτογενείς και δευτερογενείς ανάγκες των ανθρώπων μέσω της χρήσης του αγαθού /υπηρεσίας. Στην οικονομική επιστήμη αποτελεί την τελική φάση της διαδικασίας παραγωγής, που σημαίνει ότι όταν το αγαθό λαμβάνεται από τον καταναλωτή είναι ικανό να τον εξυπηρετήσει (Σιώμκος, 2002).

Η βιβλιογραφία εντοπίζει δυο τύπους καταναλωτικής δαπάνης που αποσκοπούν στην ενίσχυση του κοινωνικού κύρους (Skidelsky&Skidelsky2016). Τα «αγαθά του συρμού» ή «αγαθά του μιμητισμού» είναι τα αγαθά που είναι επιθυμητά επειδή οι άλλοι ήδη τα έχουν. Οι άνθρωποι επιθυμούν τα παραπάνω αγαθά είτε λόγω ζηλοφθονίας είτε επειδή επιθυμούν να εναρμονιστούν με το σύνολο. Τα «αγαθά του σνομπισμού» είναι αυτά που οι άλλοι δεν τα έχουν και μέσω αυτών καλύπτεται η επιθυμία των ανθρώπων να είναι διαφορετικοί, εκλεκτοί, να ξεχωρίζουν από «το πλήθος». Δεν είναι απαραίτητα πιο ακριβά, άλλα είναι ένδειξη της διαφορετικότητας των κατόχων τους. Η μια από τις παραπάνω κατηγορίες δεν αποκλείει την άλλη καθώς πολλές φορές αγαθά του σνομπισμού μεταλλάσσονται σε αγαθά του συρμού, με αποτέλεσμα να εγκαταλείπονται από τους πραγματικά σνομπ. Χαρακτηριστικά τέτοια παραδείγματα υπάρχουν στην τέχνη και τη μόδα. (Skidelsky&Skidelsky, 2016)

2.2. Τα αγαθά Veblen

Τα «αγαθά Veblen», που οφείλουν το όνομά τους στον Αμερικανό θεωρητικό της επιδεικτικής κατανάλωσης Thorstein Veblen έχουν σχέση αλληλοεπικάλυψης τόσο με τα αγαθά σνομπισμού όσο και με αυτά του συρμού. Πρόκειται για αγαθά, τα οποία είναι δυσανάλογα ακριβά σε σχέση με την λειτουργικότητα που προσφέρουν, αλλά είναι γνωστά για την ιδιότητά τους αυτή και σκοπό έχουν να διαφημίσουν τον πλούτο. Ακόμη και στην ιεραρχία μιας επιχείρησης, η θέση την οποία ταξιδεύει ένα άτομο-στην πρώτη θέση, την επιχειρηματική ή την οικονομική- δείχνει την ιεραρχική του βαθμίδα στην εταιρεία. Οι

διασημότητες προτιμούν τις επώνυμες φίρμες και αυτό συμβαίνει γιατί είναι ευρέως γνωστό ότι κοστίζουν πολλά χρήματα. Αυτό είναι το «φαινόμενο του εντυπωσιασμού», καθώς όσο πιο πολλά χρήματα κοστίζει μια φίρμα τόσο λιγότεροι θα μπορούν να την αποκτήσουν. Σε περίπτωση που η τιμή της μειωθεί, μπορεί να μειωθεί και η ζήτησή της. Η επιδεικτική κατανάλωση είναι πανθομολογούμενο χαρακτηριστικό των νεόπλουτων όλων των χωρών και όλων των ηλικιών (Skidelsky & Skidelsky, 2016).

2.3 Η θεωρία της αργόσχολης τάξης

Ο Thorstein Veblen (1857-1929) ήταν οικονομολόγος, σημαντική μορφή της οικονομικής επιστήμης των αρχών του 20ου αιώνα και ιδρυτής της Σχολής των Θεσμικών Οικονομικών. Άσκησε ριζοσπαστική κριτική στην νεοκλασική σχολή και εισήγαγε θεωρίες που έθεσαν υπό αμφισβήτηση τις παραδοχές και αντιλήψεις της αμερικάνικης κοινωνίας. Μνημονεύεται κυρίως ως ένας κοινωνικός κριτικός και λιγότερο, έως καθόλου, ως οικονομολόγος. Παρ' όλα αυτά, η ανάλυση που προσέφερε για την, κατά τον ίδιο, «κερδοσκοπική» πτυχή της οικονομίας αποτελεί ένα αρκετά ενδιαφέρον πρίσμα για το σύγχρονο καπιταλισμό και την χρηματοοικονομική (Μπατάκης, 2017).

Ο Veblen έζησε στην Αμερική, μετά από την εμφύλιο πόλεμο (1878-1889), σε μια εποχή η οποία ονομάστηκε Επίχρυση Εποχή (Gilded Age). Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου υπήρξε σημαντική τεχνολογική και οικονομική ανάπτυξη από την οποία ωστόσο δεν επωφελήθηκαν όλες οι κοινωνικές τάξεις, καθώς όλος ο πλούτος κεφαλαιοποιήθηκε από την οικονομική και πολιτική ελίτ, τη στιγμή που οι εργάτες και οι αγρότες πάσχιζαν να επιβιώσουν κάτω από δυσμενείς συνθήκες.

Παρά την ανάγκη, πολιτικές και κοινωνικές μεταρρυθμίσεις δεν υλοποιήθηκαν εντείνοντας τις οικονομικές ανισότητες και παγιώνοντας μια ιεραρχική κοινωνική δομή με την άρχουσα τάξη να επιδεικνύει προκλητικά τον πλούτο της καταναλώνοντας πολυτελή αγαθά και απέχοντας από παραγωγική εργασία. Οι άνθρωποι αυτοί θεωρούν ότι η ενασχόληση με την παραγωγική εργασία είναι ένδειξη φτώχειας γ' αυτό και δεν εργάζονται ούτε αναζητούν εργασία με σκοπό την επιβίωση, ενώ η υπέρμετρη κατανάλωση «άχρηστων» αγαθών καθίσταται δείκτης πλούτου, κοινωνικής θέσης, κύρους και αναγνώρισης (Sassatelli, 2016, Καρακιουλάφη, 2008).

Τις συμπεριφορές αυτές «επιδεικτικήςσχόλης» και «επιδεικτικήςκατανάλωσης» επισημαίνει οVeblen, υποστηρίζοντας ότι διαχέονται και στις υπόλοιπες κοινωνικές τάξεις. Κάθε κοινωνικό στρώμα της μεσοαστικής αμερικανικής κοινωνίας, ακόμα και αυτοί που δεν μπορούν να αποφύγουν την εργασία για απόκτηση εισοδήματος, καταναλώνει με σκοπό να επιδείξει την κοινωνική του υπεροχή και να αυξήσει το κοινωνικό του γόητρο, ανεξάρτητα εισοδηματικής ή επαγγελματικής θέσης. Μάλιστα η κατανάλωση αυτή αφορά κυρίως σε αγαθά συμβολικής αξίας και όχι χρηστικής, όπως αγορά έργων τέχνης, συμμετοχή σε προβεβλημένες πολιτιστικές εκδηλώσεις κάθε είδους, μια καταναλωτική συμπεριφορά που θυμίζει αριστοκρατία.

Η θεωρία του Veblen περιγράφει όχι μόνο την εποχή στην οποία ζει αλλά διατείνεται ότι αποτελεί κεντρικό χαρακτηριστικό κάθε ανθρώπινης κοινωνίας. Στην προσπάθεια τεκμηρίωση αυτής της εξελικτικής δυναμικής των ανθρώπινων κοινωνιών ο Veblen βασίζεται στο αναλυτικό σχήμα του Morgan (1877), σύμφωνα με τον οποίο η ανθρώπινη εξέλιξη ξεκινά την περίοδο της αγριότητας, μετά περνά στη βαρβαρότητα για να καταλήξει στον πολιτισμό. Σύμφωνα με τον Veblen υπάρχουν τέσσερα οικονομικά στάδια, τα οποία εκχωρούνται στα ανωτέρω κοινωνικά στάδια. Το «ειρηνικό» οικονομικό στάδιο, που αντιστοιχεί στο στάδιο της «αγριότητας», το «ληστρικό» και το «οιονεί ειρηνικό» που αντιστοιχεί στη «βαρβαρότητα» και το «σύγχρονο» που αντιστοιχεί στον «πολιτισμό». Προφανώς συζητώντας το τελευταίο στάδιο ο Veblen αναφέρεται στην εποχή που έζησε, δηλαδή τα τέλη του 19ου αιώνα.

Η κουλτούρα των ανθρώπινων κοινοτήτων στο ειρηνικό στάδιο της αγριότητας διαφέρει από εκείνη των βαρβαρικών κοινοτήτων, γιατί αργόσχολη τάξη δεν υπάρχει(δεν έχει αναπτυχθεί ακόμα) καθώς απουσιάζει σε μεγάλο βαθμό η νοοτροπία στην οποία βασίζεται ο θεσμός της αργόσχολης τάξης. Δεν υπάρχει ξεκάθαρα διαμορφωμένη κοινωνική ιεραρχία και οι κοινότητες μοιάζουν μεταξύ τους σε ορισμένα χαρακτηριστικά της κοινωνικής τους δομής και του τρόπου ζωής τους. Είναι μικρές ομάδες απλής δομής, που λειτουργούν συλλογικά χωρίς να έχει αναπτυχθεί ο θεσμός της ατομικής ιδιοκτησίας. Διέπονται από συνεργασία και αλληλεγγύη, κυριαρχεί το ένστικτο της εργασίας (workmanship instinct) και η μίμηση που οδηγούν στη συνεργασία και την λειτουργικότητα προς όφελος όλης της ομάδας. Η αποτελεσματικότητα είναι ένα μέτρο σύγκρισης μεταξύ των ατόμων, όμως δεν επιφέρει σημαντικές διακρίσεις μεταξύ τους (Arvanitidis&Strolonga, 2020). Ο άνθρωπος διακατέχεται από το ένστικτο της εργασίας, το οποίο τον ωθεί σε παραγωγική δράση και δημιουργικότητα αποτελώντας τη βάση για τεχνολογική ανάπτυξη, οικονομική πρόοδο και βελτίωση της ανθρώπινης ζωής στο σύνολό της (Arvanitidis&Strolonga, 2020).

Ο θεσμός της αργόσχολης τάξης εμφανίζεται και εδραιώνεται σταδιακά, κατά τη μετάβαση από την ειρηνική σε μια ανταγωνιστική, σχεδόν «πολεμική», κατάσταση ζωής, δηλαδή κατά τη μετάβαση από την πρωτόγονη αγριότητα στη βαρβαρότητα. Κατά το στάδιο αυτό, η κοινότητα αναπτύσσει «ληστρικούς» θεσμούς, που εκφράζονται μέσα από το κυνήγι μεγάλων θηραμάτων και την αρπαγή πόρων από άλλες ομάδες. Στο πλαίσιο αυτό διαμορφώνεται μια υποτυπώδης αργόσχολη τάξη που αποτελείται από άνδρες που εξειδικεύονται στο κυνήγι και τον πόλεμο. Επίσης, ένα σημαντικό τμήμα της κοινότητας, οι γυναίκες, εξαιρούνται από αυτές τις δραστηριότητες και αναλαμβάνουν την φροντίδα του νοικοκυριού και της οικογένειας. Λαμβάνει χώρα μια πρώιμη διάκριση των θέσεων εργασίας σε σημαντικές, που έχουν να κάνουν με το κυνήγι και τον πόλεμο, και μη-σημαντικές, που αφορούν τις καθημερινές δουλειές φροντίδας και καλλιέργειας της γης. Με αυτόν τον τρόπο εδραιώνεται ταξικά η αποχή από την παραγωγική εργασία, ενώ αποδεκτά σχήματα ζωής αποτελούν η αρπαγή, η κτητικότητα (ιδιοκτησία) και ο βίαιος ανταγωνισμός. Τα άτομα παρακινούνται να κυριαρχήσουν μέσα από τη βία, την επιθετικότητα, την εκμετάλλευση και τον εξαναγκασμό, προκειμένου να κατακτήσουν πόρους, και να αποκτήσουν φήμη, αναγνώριση και κοινωνική εκτίμηση. Οι συμπεριφορές αυτές συνθέτουν το «φληστρικό ένστικτο» (predatory instinct) (Αρβανιτίδης, 2014), όπου η απόκτηση πλούτου με μη παραγωγικό ή/και βίαιο τρόπο αποτελεί μετρώ σύγκρισης της ατομικής ικανότητας και κύρους, διαμορφώνοντας αντίστοιχα κοινωνικά πρότυπα και ταξικές δομές (Arvanitidis & Strolonga, 2020).

Στην κορυφή αυτής της κοινωνικής ιεραρχίας βρίσκεται η αργόσχολη τάξη τα μέλη της οποίας δεν δουλεύουν αλλά οικειοποιούνται τον πλούτο που δημιουργεί η εργατική τάξη. Καθώς ο πόλεμος, η βία και η αρπαγή δεν αποτελούν βιώσιμες καταστάσεις κοινωνικής ισορροπίας, η απόκτηση και η συσσώρευση περιουσίας αναδεικνύονται ως αποδεκτές συμπεριφορές και δείκτης διάκρισης των κοινωνικών τάξεων, διαμορφώνοντας μια κοινωνική δομή που στηρίζεται στην ατομική ιδιοκτησία. Η ύπαρξη υλικών πόρων σηματοδοτεί κύρος, σεβασμό και τιμή, και επομένως, η επίδειξη του πιστοποιεί και ενισχύει αυτή τη θέση.

Σύμφωνα με τον Veblen (1899), η επίδειξη του πλούτου συντελείται μέσω των δραστηριοτήτων του ελεύθερου χρόνου και της υπέρμετρης κατανάλωσης υπηρεσιών και αγαθών. Αυτοί οι δύο τρόποι επίδειξης του πλούτου έχουν ένα κοινό σημείο, τη σπατάλη, η οποία στην πρώτη περίπτωση αναφέρεται στον ελεύθερο χρόνο και στη δεύτερη σε αγαθά και υπηρεσίες. Καθώς, όμως, η κοινωνική κινητικότητα σε έναν πληθυσμό, ευνοεί και τις αλλαγές στον τρόπο ζωής, η κατανάλωση υλικών αγαθών υπερισχύει των δραστηριοτήτων

του ελεύθερου χρόνου για την επίδειξη του πλούτου και οδηγεί στην επιδεικτική κατανάλωση (Veblen, 1899). Η επιδεικτική κατανάλωση συναντάται στα άτομα όλων των κοινωνικών ομάδων, επειδή κάθε κοινωνική τάξη προσπαθεί να μιμηθεί μέλη των ομάδων που βρίσκονται ψηλότερα στην ιεραρχία, με αποτέλεσμα ακόμη και χαμηλότερες τάξεις να οδηγούνται στην επιδεικτική κατανάλωση. Η διαδικασία της αναζήτησης του κύρους μέσα από την κατανάλωση είναι αέναη, γιατί ένα αγαθό το οποίο προσδίδει κύρος μια συγκεκριμένη στιγμή, αν καταναλώνεται από μεγάλο μέρος του πληθυσμού δεν θα προσδίδει πλέον το ανάλογο κύρος. Για να διακρίνονται οι άνθρωποι από τους άλλους καταναλώνουν νέα προϊόντα και υιοθετούν συνεχώς μια επιδεικτική καταναλωτική συμπεριφορά.

Η σύγκριση και η μίμηση αποτελούν τα βασικά κίνητρα που οδηγούν στην επιδεικτική κατανάλωση. Με τη σύγκριση τα μέλη μιας κοινωνικής τάξης προσδιορίζονται ως ανώτερα από τα μέλη των κατώτερων κοινωνικών τάξεων, ενώ με τη μίμηση, τα μέλη των κατώτερων κοινωνικών τάξεων επιδιώκουν, μέσω της κατανάλωσης, να αξιολογηθούν ως μέλη της ανώτερης τάξης. Για τον λόγο αυτό, τα μέλη της ανώτερης τάξης καταναλώνουν υπερβολικά, ώστε να εμποδίσουν ή να περιορίσουν τη μίμηση των κατώτερων τάξεων. Σύμφωνα με τα παραπάνω, είναι φανερό ότι ο Veblen (1899) δίνει μεγάλη έμφαση στα κίνητρα και των ατόμων. Οι άνθρωποι οδηγούνται στη μιμητική συμπεριφορά για να ενισχύσουν την αυτοεκτίμησή τους, καθώς αξιολογούνται σε σχέση με τους πόρους που διαθέτουν και τα υλικά αγαθά που καταναλώνουν και για τον λόγο αυτό, επιδεικνύουν τη χρηματική τους δύναμη μέσω των αγορών του. Ένα άλλο κίνητρο είναι η ικανοποίηση, η οποία απορρέει από την κατοχή αγαθών, που άλλοι δεν μπορούν να αποκτήσουν, κερδίζουν τον θαυμασμό και ωθούνται σε επιδεικτικές καταναλωτικές συμπεριφορές.

Τον πυρήνα της βεμπλενικής θεωρίας αποτελούν το ένστικτο της εργασίαςέναντι του ληστρικού ενστίκτου(Αρβανιτίδης, 2014). Στο αρπακτικό στάδιο, η παραγωγική εργασία θεωρείται ως ταπεινή και ανάξια και σημάδι υποτέλειας, αδυναμίας και υποταγής. Ο άνθρωπος πρέπει να επιδίδεται σε αρπακτικές πρακτικές για την προστασία της περιουσίας και της ζωής της κοινότητας, οι οποίες γίνονται άξιες, έντιμες και ευγενείς. Η ανδρεία και η «εκμετάλλευση», η οποία αποτελεί το κυριότερο κριτήριο για κοινωνική εκτίμηση είναι λόγοι ανταγωνισμού μεταξύ των ανθρώπων της ίδιας ή διαφορετικών ομάδων. Η επιτυχία της ληστρικής συμπεριφοράς αποδεικνύεται από τα τρόπαια που αποκτήθηκαν με χρήση βίας και καταναγκασμού ή ως λάφυρα που προέρχονται από τον εχθρό. Αυτά μπορεί να είναι τρόφιμα, εργαλεία, ζώα, όπλα και γυναίκες. Οι ιδιοκτήτες των λαφύρων δεν αρκούνται στην κατοχή της λείας από τα ηρωικά επιτεύγματά τους. Για να προβάλλουν την υπεροχή τους, πρέπει όλα

αυτά τα λάφυρα να τα επιδεικνύουν, γεγονός το οποίο ισχυροποιεί το θεσμό της ατομικής ιδιοκτησίας/περιουσίας, η οποία πρέπει να συσσωρεύεται, ως απόδειξη της επιτυχίας και του ηρωισμού.

Με το πέρασμα από το «ληστρικό» στο «οιονεί ειρηνικό» στάδιο της ανθρώπινης εξέλιξης (μια εποχή που, σύμφωνα με τους μελετητές, π.χ. Αρβανιτίδης και Παπαδόπουλος, 2018, αποτυπώνεται στα ομηρικά έπη) κριτήριο κοινωνικής θέσης και κύρους αποτελεί η χρηματική δύναμη, η οποία προέρχεται από την κατοχή ατομικής περιουσίας. Ο πλούτος προέρχεται από την κληρονομιά των προγόνων και είναι πιο τιμητικός σε σχέση με αυτόν που προέρχεται από την εργασία. Για να υπάρχει, όμως, συνεχώς απόδειξη της δύναμης που προέρχεται από τον πλούτο, αυτός πρέπει να γίνεται εμφανής σε όλους. Αυτό επιτυγχάνεται με δύο τρόπους. Ο πρώτος είναι η «επιδεικτική σχολή», δηλαδή η επιδεικτική κατανάλωση του ελεύθερου χρόνου σε μη παραγωγικές δραστηριότητες, όχι, όμως, αδράνεια και τεμπελιά. Η ενασχόληση με τη μουσική, τα αθλήματα και τα παιχνίδια αλλά και η κατοχή και η φροντίδα ζώων, όπως σκυλιών και αλόγων, που η εκτροφή τους απαιτεί μεγάλο οικονομικό κόστος, είναι κάποιες από αυτές τις δραστηριότητες. Εκτός από την κεφαλή της οικογένειας και άλλα μέλη του οίκου, όπως η σύζυγος, τα παιδιά και οι υπηρέτες που εργάζονται σε αυτόν είναι δείκτες επιδεικτικής σχολής εκτελώντας ελάχιστη ή καθόλου παραγωγική εργασία. Κάποιοι προσλαμβάνονται μόνο για επίδειξη. Η κοινωνική θέση, η εξουσία, η φήμη και ο πλούτος του κυρίου προσδιορίζεται όχι μόνο από τον επιφανή ελεύθερο χρόνο των μελών του οίκου του, αλλά και από την επιδεικτική του κατανάλωση.

Ο δεύτερος τρόπος επίδειξης πλούτου είναι η σπατάλη πόρων για την απόκτηση ακριβών αγαθών με καθόλου ή χαμηλή χρηστική αξία η οποία ονομάζεται «επιδεικτική κατανάλωση». Η σπατάλη μπορεί να περιλαμβάνει πλούσιο ιματισμό και άλλα αντικείμενα που καταναλώνουν η σύζυγος, η οικογένεια, ακόμη και οι υπηρέτες, ως απόδειξη του πλούτου του κυρίου τους. Η επιδεικτική κατανάλωση επεκτείνεται με τη μορφή ακριβών δώρων και διασκεδάσεων σε φίλους, γνωστούς και συναγωνιστές. Τα δώρα, οι δωρεές και η ελεημοσύνη προσφέρονται ακόμη και σε άγνωστους (Mason, 1981). Το δώρο ή οτιδήποτε άλλο προσφέρεται, για να εκτελέσει τη λειτουργία του πρέπει να είναι όσο το δυνατόν πιο σπάταλο και δαπανηρό και για τον λόγο αυτό τα πολυτελή και μη πρακτικά δώρα είναι επιθυμητά ενώ τα πρακτικά και χρήσιμα δώρα συνήθως θεωρούνται ακατάλληλα (Camerer & Vepsäläinen, 1988).

Στο τελευταίο, σύγχρονο οικονομικό στάδιο, οι ανωτέρω συμπεριφορές σηματοδοτούνται από την εξέλιξη της τεχνολογίας, που έχει σαν αποτέλεσμα την αύξηση της

παραγωγικότητας και της βιομηχανικής απόδοσης. Η αστικοποίηση έχει σαν αποτέλεσμα την αλλαγή των προσωπικών σχέσεων, οι οποίες γίνονται πιο περίπλοκες και απρόσωπες, αυξάνεται η οικονομική και κοινωνική κινητικότητα και διευκολύνεται η επικοινωνία, με αποτέλεσμα να γίνονται δυσδιάκριτες οι γραμμές οριοθέτησης των κοινωνικών τάξεων. Η παρατήρηση των συμπεριφορών γίνεται πιο άμεση και η κοινωνική θέση ενός ατόμου κρίνεται μέσω της επίδειξης αγαθών και ίσως διατροφής. Έτσι, η επιδεικτική κατανάλωση, ιδίως αυτή που εκτελείται από τη σύζυγο και τα παιδιά της οικογένειας αποδεικνύει πλέον την χρηματική ισχύ και κοινωνική θέση και όχι τόσο η επιδεικτική σχόλη.

Αυτή η μείωση, όμως, του ελεύθερου χρόνου δεν οφείλεται μόνο στην αυξανόμενη σχετική ένταση της κατανάλωσης ως μέσου επίδειξης του πλούτου, αλλά και στο ένστικτο της εργασίας. Οι άνθρωποι αρχίζουν να επικρίνουν τη σπατάλη χρόνου και να προσανατολίζονται στην παραγωγική εργασία. Στις σύγχρονες κοινωνίες οι κοινωνικές αξίες και τα ήθη της αντανακλούν το ένστικτο της εργασίας, όπου η απασχόληση σε παραγωγικές και δημιουργικές δραστηριότητες αποκτά αξία και κύρος, ιδιαίτερα γι' αυτούς των οποίων η ταπεινή καταγωγή τους τους καθιστά στην περιφέρεια της τυπικής αργόσχολης τάξης.

2.4 Η διερεύνηση της Βεμπλενικής θεωρίας στη σύγχρονη βιβλιογραφία

Μετά τον Veblen (1899) ακολούθησαν αρκετοί μελετητές οι οποίοι εξέτασαν και ανέλυσαν την επιδεικτική κατανάλωση. Οι επιρροή που ασκούν διάφορες ομάδες στην απόφαση που λαμβάνει κάποιος για την αγορά προϊόντων πολυτελείας εξετάστηκε από τον Bourne (1957). Σύμφωνα με τον Bourne (1957), η επίδραση των ομάδων αυτών βασίζεται στην *αποκλειστικότητα* του ιδίου του προϊόντος και στην αναγνώρισή του από τους υπόλοιπους καταναλωτές. Στη μελέτη του Bourne (1957), βασίστηκαν οι Bearden και Etzel (1982) οι οποίοι συμπέραναν ότι επιδεικτικά προϊόντα είναι τα προϊόντα πολυτελείας που χρησιμοποιούνται ή καταναλώνονται σε δημόσια θέα, παρά αυτά, τα οποία χρησιμοποιούνται για ιδιωτική-προσωπική χρήση.

Η τιμή ενός προϊόντος διαμορφώνει την αντίληψη της ποιότητάς του (Vigneron&Johnson, 1999, Parvin&Chowdhury, 2006). Για την επιλογή ανάμεσα σε διάφορα επώνυμα αγαθά, η αξία χρησιμεύει ως απόδειξη καλής ποιότητας (Vigneron&Johnson, 1999). Όσο μεγαλύτερη είναι η τιμή του προϊόντος τόσο υψηλότερη θεωρείται η ποιότητα του (Parvin&Chowdhury, 2006). Όσοι πιστεύουν ότι η υπάρχει αναλογία τιμής και ποιότητας,

θωρούν ότι η υψηλή τιμή είναι δείκτης πολυτελείας (Vigneron & Johnson, 2004, Lichtenstein, Ridgway & Netemeyer, 1993).

Οι καταναλωτές προτιμούν επίσης προϊόντα τα οποία είναι σπάνια ή η προσφορά τους είναι περιορισμένη (Lynn, 1991, Vigneron & Johnson, 2004). Αυτό αποτελεί σύμφωνα με τον Leibenstein (1950) το *snob effect*, το οποίο είναι αποτέλεσμα δύο παραγόντων. Πρώτον, όταν ένα νέο προϊόν πολυτελείας εμφανίζεται στην αγορά οι σνομπ καταναλωτές σπεύδουν να το προμηθευτούν πρώτοι, γιατί πιστεύουν ότι αν το αγοράσουν εκείνη τη στιγμή θα αποτρέψουν άλλα άτομα από το να το αγοράσουν (Bearden & Etzel, 1982, Uzgoren & Guney, 2012). Δεύτερον, αυτός που ενδιαφέρεται για το κοινωνικό του προφίλ, απορρίπτει τα προϊόντα που καταναλώνονται από την πλειονότητα της κοινωνίας και αυτό εξυπηρετεί την ανάγκη της μοναδικότητας. Η ανάγκη για μοναδικότητα (Snyder & Fromkin, 1977) καθορίζει τη συμπεριφορά εκείνων των καταναλωτών, που επιθυμούν να διακριθούν από την υπόλοιπη μάζα των ανθρώπων (Vigneron & Johnson, 1999).

Σύμφωνα με το Verhallen (1982), η αποκλειστικότητα και η σπανιότητα των περιορισμένων, σε παραγωγή, προϊόντων ενισχύει την επιθυμία των καταναλωτών για την απόκτηση του συγκεκριμένου προϊόντος (Vigneron & Johnson, 1999). Η επιθυμία αυτή ενισχύεται ακόμη περισσότερο όταν το προϊόν θεωρείται ακριβό (Verhallen & Robben, 1994). Περαιτέρω, όσο πιο μοναδική θεωρείται μια μάρκα και όσο πιο επιθυμητή θεωρείται από τους εύπορους τόσο μεγαλύτερη θεωρείται και η κοινωνική της αξία από τους καταναλωτές (Verhallen & Robben, 1994). Την άποψη αυτή υποστηρίζει και ο Solomon (1992) σύμφωνα με τον οποίο τα αντικείμενα που βρίσκονται σε περιορισμένη προσφορά έχουν υψηλή αξία, ενώ αυτά που είναι εύκολα διαθέσιμα είναι λιγότερο επιθυμητά καθώς επίσης και ότι τα σπάνια αντικείμενα εμπνέουν σεβασμό και κύρος.

Οι καταναλωτές αγοράζουν και καταναλώνουν προϊόντα πολυτελείας για να ενταχθούν ή να διαφοροποιηθούν από τους υπόλοιπους και για να ενσωματώσουν τα συμβολικά στοιχεία του προϊόντος στην προσωπικότητά τους (Holt, 1995, Vigneron & Johnson, 2004). Η συμπεριφορά αυτή είναι γνωστή ως *bandwagon effect* και εμφανίζεται εκεί όπου υπάρχει μεγάλη ζήτηση για ένα συγκεκριμένο προϊόν (Leibenstein, 1950). Η επιθυμία των ατόμων να συμμορφωθούν με τον τρόπο ζωής ατόμων ευκατάστατων ή αντίθετα, δηλαδή να αποστασιοποιηθούν από τον τρόπο ζωής των μη ευκατάστατων (Vigneron & Johnson, 1999), επηρεάζει τη συμπεριφορά τους απέναντι στα πολυτελή προϊόντα.

Σύμφωνα με το Belk (1988), οι άνθρωποι θεωρούν τα υπάρχοντα τους ως μέρος της ταυτότητας τους (Vigneron& Johnson, 2004). Επομένως, οι καταναλωτές χρησιμοποιούν τα επώνυμα προϊόντα ως μέσο ενίσχυσης της ταυτότητας τους.

Η κατοχή προϊόντων πολυτελείας εκτιμάται σε μεγαλύτερο βαθμό από τους υλιστές και τους ευαίσθητους καταναλωτές σε διαπροσωπικές επιρροές (Richins, 1994). Σύμφωνα με τον Richins (1994), ο υλισμός είναι αξία που παρουσιάζει την ατομική αντίληψη αναφορικά με το ρόλο που θα πρέπει να έχουν τα υλικά αγαθά στη ζωή. Οι υλιστές καταναλωτές θεωρούν τα πολυτελή προϊόντα ως μέσο για την επίτευξη της ευτυχίας και χρησιμοποιούν τα πολυτελή προϊόντα για να αξιολογήσουν την προσωπική ή άλλη επιτυχία (Vigneron& Johnson, 2004).

Επιπλέον, τα αποτελέσματα έρευνας έδειξαν ότι οι υλιστές καταναλωτές επιδεικνύουν ιδιαίτερη προσοχή σε εξωτερικά ερεθίσματα, εκφράζοντας με αυτό τον τρόπο την προτίμηση τους για τα αγαθά που φοριούνται ή να καταναλώνονται σε δημόσιους χώρους (Richins&Dawson, 1992). Σύμφωνα με τον Belk (1985), τα άτομα αυτά αντιλαμβάνονται τα αγαθά ως ένα σήμα ή ως μορφή επικοινωνίας με τους άλλους, τα οποία χρησιμοποιούν για να δημιουργήσουν εντυπώσεις για το ποιοι είναι και ποια η κατάσταση ή η κοινωνική τους θέση. Οι Vigneron και Johnson (2004) υποστηρίζουν αυτό το επιχείρημα επισημαίνοντας ότι τα άτομα που ανησυχούν για την κοινωνική τους αποδοχή και τη ένταξη τους σε ένα κοινωνικό σύνολο είναι πιο πιθανό να αναζητήσουν τα υπάρχοντά που είναι πιο κοινωνικά αναγνωρίσιμα και ακριβά.

Τα πολυτελή προϊόντα, εκτός από τις λειτουργικές τους χρήσεις, μέσα από την αγορά και την κατανάλωση τους, παρέχουν μια πληθώρα άυλα οφέλη που ανταποκρίνονται στις ατομικές συναισθηματικές ανάγκες των καταναλωτών. Οι καταναλωτές επιζητούν την αυτοεκπλήρωσή τους και την προσωπική ανταμοιβή μέσα από την απόκτηση και κατανάλωση προϊόντων που τα αξιολογούν περισσότερο για τα υποκειμενικά συναισθηματικά οφέλη και τη δυνατότητα να τους χαρίσουν ευχαρίστηση παρά για τα λειτουργικά του οφέλη (Sketch, Newman&Gross, 1991,Vigneron&Johnson, 2004). Η κατανάλωση μπορεί να χαρακτηριστεί ως βιωματική αφού ενεργοποιούνται συναισθήματα που προσφέρουν αισθησιακή ευχαρίστηση, διασκέδαση, χαρά και ενθουσιασμό (Dhar&Werthenbroch, 2000). Σύμφωνα με τον Berry (1994), ένα χαρακτηριστικό της πολυτέλειας είναι ότι ευχαριστεί τους ανθρώπους αντί απλά να τους ανακουφίζει από μια κατάσταση δυσφορίας, όπως στην περίπτωση της ανάγκης (Christodoulides, Michaelidou&Li, 2009). Για τους περισσότερους καταναλωτές, η κατανάλωση προϊόντων

πολυτελείας περιγράφεται ως μια υψηλή ηδονική εμπειρία (highly hedonic experience) η οποία ανταποκρίνεται σε όλες τις αισθήσεις (Dubois, Laurent & Czellar, 2001). Ως εκ τούτου, η ηδονή περιγράφει την αντίληψη της χρησιμότητας που αποκτήθηκε από την αγορά και την κατανάλωση ενός πολυτελούς προϊόντος για να διεγείρει συναισθήματα και οι συναισθηματικές καταστάσεις (Vigneron & Johnson, 1999, Wiedmann, Hennings & Siebels, 2007).

Ένας από τους λόγους που οι καταναλωτές αγοράζουν και καταναλώνουν προϊόντα πολυτελείας είναι γιατί θεωρούν ότι έχουν ανώτερη ποιότητα και απόδοση σε σχέση με τα μη πολυτελή προϊόντα (Vigneron & Johnson, 2004, Gentry et al., 2001). Η αντιλαμβανόμενη ποιότητα είναι η αντίληψη του κάθε καταναλωτή αναφορικά με τη συνολική υπεροχή και την ανωτερότητα της μάρκας, η οποία είναι άμεσα συνδεδεμένη με την προσωπική του ικανοποίηση (Parvin & Chowdhury, 2006). Η υψηλή αντίληψη της ποιότητας συχνά εξαρτάται από διαφορετικές προτιμήσεις και τις πεποιθήσεις των καταναλωτών προς τη μάρκα (Parvin & Chowdhury, 2006). Έτσι, μια μάρκα μπορεί να περιέχει χαρακτηριστικά ποιότητας, τα οποία όμως να μην ικανοποιήσουν τις προτιμήσεις των καταναλωτών, εάν δεν ταιριάζουν με τις αντιλήψεις και τις πεποιθήσεις τους αναφορικά με την υψηλή ποιότητα. Συνήθως, οι καταναλωτές αναγνωρίζουν τα επίπεδα ποιότητας των εμπορικών σημάτων είτε μέσω πληροφοριών, είτε μέσω της προσωπικής εμπειρίας με το προϊόν και αξιολογούν θετικά ή αρνητικά την ποιότητα μιας συγκεκριμένης μάρκας. Όταν οι καταναλωτές είναι ικανοποιημένοι με την ποιότητα μιας μάρκας, τότε αξιολογούν και την ίδια την μάρκα θετικά.

Η τιμή διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην αντίληψη της ποιότητας, αφού οι υψηλές τιμές μπορούν να κάνουν πολλά προϊόντα και υπηρεσίες πιο επιθυμητά (Groth & McDaniel, 1993) γιατί οι άνθρωποι αντιλαμβάνονται την υψηλότερη τιμή ως απόδειξη μεγαλύτερης ποιότητας (Rao & Monroe, 1989, Vigneron & Johnson, 2004). Περαιτέρω, οι καταναλωτές αισθάνονται υπερήφανοι για την απόκτηση της ποιότητας των προϊόντων που αποκτούν ή καταναλώνουν, επειδή αντιλαμβάνονται την καλύτερη ποιότητα ως μια εικόνα της κοινωνικής κατάστασης (Parvin & Chowdhury, 2006).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

Όμηρος, Ιλιάδα και αργόσχολη τάξη.

3.1 Εισαγωγή

Ο ποιητής Όμηρος θεωρείται ο δημιουργός της Ιλιάδας, που μαζί με την Οδύσσεια σηματοδοτούν την απαρχή της Δυτικής ποίησης. Για τον λόγο αυτό θεωρείται σκόπιμο να αναφερθούμε στο παρόν κεφάλαιο στον μεγάλο αυτό ποιητή, την καταγωγή του και την προέλευση του ονόματός του. Στη συνέχεια, γίνεται μια περιληπτική αναφορά στην Ιλιάδα και την πλοκή της. Μπορεί να μην αποτελεί ιστορική πηγή, περιγράφει ως ένα βαθμό την εποχή της, αν και ο Όμηρος παρουσιάζει πάρα πολλά στοιχεία από τη δική του εποχή. Ο Όμηρος, μέσα από την Ιλιάδα περιγράφει την οικονομία της δικής του εποχής, στην οποία κυριαρχεί η αμοιβαιότητα, που εκφράζεται μέσα από το δώρο και τη δωρεά. Επομένως, θεωρήσαμε απαραίτητο να συμπεριληφθούν σε αυτό το κεφάλαιο κάποια στοιχεία της οικονομίας της εποχής του Ομήρου. Τέλος, παρουσιάζεται η αργόσχολη τάξη, όπως προκύπτει από το έπος της Ιλιάδας, η οποία αποτελείται από τους θεούς, τους βασιλείς, τους αρχηγούς των στρατευμάτων και τους ιερείς.

3.2 Ο Όμηρος

Δεν μπορεί να πει κανείς με σιγουριά ότι ο ποιητής της Ιλιάδας και της Οδύσσειας ήταν ο Όμηρος, καθώς τα ποιήματα βασίζονται στην προφορική παράδοση. Επίσης, δε γνωρίζουμε με σιγουριά τη ζωή και το έργο του Ομήρου, αφού δεν υπάρχουν γραπτά κείμενα που να αναφέρονται σ' αυτόν. Το πραγματικό του όνομα δεν ήταν Όμηρος αλλά Μελησιγένης. Το όνομα «Όμηρος» (ο μη ορών = αυτός που δεν βλέπει) πρέπει να το πήρε αργότερα λόγω του ότι ήταν τυφλός ή επειδή υπήρξε «όμηρος» των Κολοφωνίων όταν πολεμούσαν τη Σμύρνη. Μία άλλη εκδοχή αναφέρεται σε μία πρακτική της εποχής, να τυφλώνουν τους ομήρους από ανταλλαγές πόλεων, αν παραβιαζόταν κάποια συνθήκη (Κακριδής, 2005). Σε κάθε περίπτωση, οι ιστορικές αναφορές λένε ότι ο Όμηρος ήταν τυφλός όταν έγραψε τα δύο μεγάλα έπη της αρχαιότητας.

Ο Όμηρος καταγόταν από την Ιωνία (Κακριδής, 2005). Κάποιες αναφορές (που περιγράφει εκτεταμένα ο Πλούταρχος στα έργα του *Περί Ομήρου* 1 και 2) θεωρούν ότι γεννήθηκε στην Σμύρνη ενώ άλλες στη Χίο (Πόλκας, 2007), καθώς το όνομά του συνδέθηκε

με τις συντεχνίες των ραψωδών του νησιού, τους ονομαζόμενους «Ομηρίδες» (Πίνδαρος). Όπου και αν γεννήθηκε ο ποιητής, με όποιο όνομα και αν ήταν γνωστός, πρέπει να ταξίδεψε πολύ, γνωρίζοντας νέους λαούς, συνθέτοντας και διαδίδοντας τα έπη. Ωστόσο δεν υπάρχουν στοιχεία για τη ζωή του πέρα από το γεγονός ότι το όνομα του συνδέθηκε μοναδικά με τα δύο επικά ποιήματα (Jacoby, 1999).

3.3 Η Ιλιάδα

Η Ιλιάδα είναι το δεύτερο μεγάλο έπος του Ομήρου και πιθανότατα γράφτηκε μετά από την Οδύσσεια. Τα δύο έπη τοποθετούνται στο δεύτερο μισό του 8ου αιώνα π.Χ. Η Ιλιάδα παρουσιάζει την ηρωική εποχή των Μυκηναίων του 12ου αιώνα π.Χ., αλλά η απόσταση από την εποχή του ποιητή είναι μεγάλη και αυτό έχει σαν αποτέλεσμα να παρουσιάζονται στοιχεία και από τη Μυκηναϊκή εποχή και από την εποχή του ποιητή, ενώ δεν λείπουν και τα φανταστικά στοιχεία.

Θέμα της Ιλιάδας είναι ο *θυμός* (μηνίς) του Αχιλλέα, και με αφορμή αυτό το περιστατικό ο ποιητής μας μιλάει για γεγονότα που προηγήθηκαν και μας προΐδεάζει γι' αυτά που θα ακολουθήσουν, δίνοντάς την εντύπωση ότι περιγράφει τον Τρωικό πόλεμο. Αυτός είναι ένας από τους λόγους που ονομάζεται Ιλιάδα και όχι Αχιλλείδα, ενώ ο άλλος λόγος είναι ότι παρουσιάζει κι άλλους ήρωες εκτός του Αχιλλέα (Rutherford, 1996). Το έπος τελειώνει με τον θάνατο και την ταφή του Έκτορα. Στα διαδραματιζόμενα εμπλέκονται θεοί και άνθρωποι. Η δράση των ανθρώπων λαμβάνει χώρα σε τρεις τόπους: στο στρατόπεδο των Αχαιών, στην Τροία (βλπ. Εικόνες 1, 2, 3 και 4 στο Παράρτημα) και στο πεδίο της μάχης (τον χώρο μεταξύ στρατοπέδου και Τροίας). Η δράση των θεών δεν περιορίζεται στον Όλυμπο, καθώς η προσοχή τους είναι στραμμένη σε όσα συμβαίνουν στους ανθρώπους.

Το περιεχόμενό της Ιλιάδας αποτελεί έκφραση της ηρωικής ιδεολογίας που διακατέχει την εποχή του έργου. Η ηρωική ιδεολογία αποτελεί ένα σύνολο ιδεών και αξιών που επικεντρώνεται στην έννοια του ήρωα, ενός ατόμου τολμηρού, γενναίου με ξεχωριστές αρετές και ικανότητες, που παρουσιάζεται ως κοινωνικό πρότυπο. Ο ήρωας αναδεικνύεται στα πεδία των μαχών και κερδίζει τιμή και κλέος και μέσα από τη συμμετοχή του στον πόλεμο, καταξιώνεται στην, αριστοκρατική και όχι μόνο, κοινωνία και νοσηματοδοτεί τη ζωή – αλλά και τον θάνατό- του. Οι πρωταγωνιστές (Αχιλλέας, Έκτορας κ.ά.) είναι πρώτα ήρωες και μετά Αχαιοί ή Τρώες. Ο *ήρωας* εκτός επικής ποίησης είναι αθάνατος και απολαμβάνει λατρεία εκ μέρους των ανθρώπων. Στην Ιλιάδα όμως ο *ήρωας* είναι εν ζωή, είναι εξαιρετικός

πολεμιστής και επιδιώκει το κλέος. Είναι άνθρωπος που υπερβαίνει κατά πολύ τα συνηθισμένα μέτρα (Silk, 1984).

Η Ιλιάδα (αλλά και η Οδύσσεια) αντικατοπτρίζει την Μυκηναϊκή εποχή(Nilsson, 1972). Η ιστορία εστιάζει στην περιοχή της Ιωνίας, ενώ στην κοινωνία που παρουσιάζεται περιέχονται στοιχεία του ηρωικού κώδικα που αφορούν, αλλά όχι με απόλυτη βεβαιότητα, τον μυκηναϊκό κόσμο (Vidal-Naquet, 2002). Ο κόσμος του Ομήρου αντανakλά την αριστοκρατία της ελληνικής αναγέννησης κατά το β' μισό του 8ου π.Χ. αιώνα. Στα ομηρικά έπη αντανakλάται το μυκηναϊκό παρελθόν, μέσα από τα κατορθώματα των ηρώων της ιωνικής και αιολικής αριστοκρατίας και ανάγονται στην επική παράδοση της μυκηναϊκής εποχής (Latacz, 2000).

Η Ιλιάδα, τοποθετείται ανατολικά σε σχέση με την κυρίως Ελλάδα, ενώ η Οδύσσεια κατευθύνεται προς τη Δύση. Οι σχέσεις των Ελλήνων με τη Δύση άρχισαν κάπως αργά (όχι πριν από τον 8ο π.Χ. αιώνα). Με τον τρόπο αυτόν ξεκίνησε μια συστηματική διείσδυση των Ελλήνων στη Δύση, ενώ παρατηρούνται τα πρώτα μεταναστευτικά φύλα προς την Ιταλία και την Κάτω Σικελία. Η Οδύσσεια καθρεφτίζει αυτή τη νέα φάση της ελληνικής ιστορίας αναδεικνύοντας τον δυτικό κόσμο. Αν γίνει δεκτό το ότι μέσω της Οδύσσειας αντανakλάται η ανάπτυξη της ελληνικής ναυσιπλοΐας και της εισχώρησης προς τη Δύση, τότε είναι εύκολο να αναγνωρίσουμε σε ποιους τόπους περιπλανήθηκε ο Οδυσσεύς (Finley, 1977). Η κοινωνία που παρουσιάζεται μέσα από τα ομηρικά έπη αναπαριστά την κοινωνία των τελευταίων χρόνων της σκοτεινής περιόδου(Κοκόνιος, 2013). Η Ιλιάδα παρουσιάζει μια κοινωνία πριν τα χρόνια του Ομήρου άποψη που αποδέχονται οι Murray και Morris και τη βασίζουν στα αρχαιολογικά ευρήματα του 8ου π.Χ. αιώνα(Raaflaub, 2009). Αναγνωρίζονται στοιχεία διαφορετικών περιόδων στα ομηρικά έργα, γεγονός που καθιστά αδύνατη τη χρονολόγησή τους (Κοκόνιος, 2013).

3.4 Η οικονομία την εποχή του Ομήρου

Σύμφωνα με τον Donlan (2009), το βασικό χαρακτηριστικό της ομηρικής οικονομίας και κοινωνίας ήταν η αμοιβαιότητα, σύμβολο της οποίας ήταν το δώρο. Η απόδοση πολύτιμων αντικειμένων από ένα άτομο σε κάποιο άλλο μέσα και έξω από την κοινότητα σχεδόν πάντα έπαιρνε τη μορφή (ή το πρόσχημα) της δωρεάς. Ακόμη και οι υποχρεωτικές δωρεές φαίνονταν ότι δίνονταν ως ελεύθερα δώρα. Σε μια οικονομία δώρων, είτε πρόκειται για πράγματα είτε για υπηρεσίες, δημιουργείται ένα χρέος, το οποίο φέρει ηθική υποχρέωση

αποπληρωμής. Για να υπάρχει δικαιοσύνη στις συναλλαγές το δούναι και λαβείν αποτελεί μια ισχυρή δέσμευση. Η ομηρική κοινωνία αντικατοπτρίζει την ελληνική κοινωνία γύρω στο 800 π.Χ. Αν και δεν είναι μια «ιστορική κοινωνία», όπως αυτή περιγράφεται με επιστημονικό τρόπο, μπορούμε, όμως να εξάγουμε συμπεράσματα γι' αυτήν, καθώς η βασική οικονομική κατάσταση είναι ιδιαίτερα σαφής και συνεπής στα κείμενα και ως ένα βαθμό ταιριάζει με την αρχαιολογία της περιόδου.

Η οικονομία των ομηρικών κοινωνιών είναι *φυσική*, δηλαδή γεωργική και κτηνοτροφική (Σουέρεφ, 1992). Μπορεί η κατάρρευση των μυκηναϊκών ανακτόρων να έφερε σημαντικές αλλαγές στον τρόπο οργάνωσης και διανομής της παραγωγής, όμως, πολλά στοιχεία διαβίωσης που παρέμειναν αμετάβλητα, όπως φυτά και ζώα και πιθανότατα εργαλεία και τεχνικές της γεωργίας και κτηνοτροφίας. Μεταξύ του 1000 και 900 π. Χ. οι Έλληνες ασκούσαν κτηνοτροφία μεγάλης κλίμακας, κυρίως βοοειδών. Η μετάβαση στην αρόσιμη γεωργία ξεκίνησε τον 9^ο και ολοκληρώθηκε τον 8^ο αιώνα (Donlan 1989). Οι άρχοντες/βασιλείς έχουν στην κατοχή τους τα πιο εύπορα κτήματα κι ένας μεγάλος αριθμός ανθρώπων εργάζεται γι' αυτούς (Σουέρεφ, 1992). Υπάρχει η αντίληψη ότι κατά κάποιο τρόπο η γεωργία κυριάρχησε την προγενέστερη κτηνοτροφία. Ενδεχομένως η γεωργία να ήταν η οικονομική βάση σε όλη την Σκοτεινή Εποχή και όλα τα νοικοκυριά βοσκούσαν όσα περισσότερα ζώα μπορούσαν. Οι οικογένειες διατηρούσαν μεγάλα κοπάδια, κυρίως βοοειδών και αλόγων και ανοιχτά βοσκοτόπια. Οι πλούσιοι καλλιεργούσαν περισσότερη και καλύτερη γη από τους κοινούς οίκους, με σιτηρά, αμπέλια και περιβόλια και είχαν και πολλά ζώα (Donlan 1989). Ο πλούτος των βασιλέων μετριέται σε ζωντανά και πολλοί από αυτούς χαρακτηρίζονται *Πολύρρηγες* (με πολλά σφαχτά). Το ίδιο συμβαίνει και με τους Θεούς, οι οποίοι αποτελούν μεγεθύνσεις και εξιδανικεύσεις των ηρώων. Ο Δίας είναι ο θεός των ποιμένων, και είναι κύριος των βουνοκορφών, των νεφών, των αστραπών και της βροχής. Από την άλλη πλευρά η Ήρα χαρακτηρίζεται στην Ιλιάδα *βοϊδομάτα*. Μόνο σε μια κοινωνία βοσκών τα μάτια βοδιού θα μπορούσαν να χαρακτηρίσουν μια σεβάσμια και τιμημένη θεά (Πανταζής, 2002).

Το νοικοκυριό (*οίκος*) ήταν η βασική οικονομική και κοινωνική μονάδα (Donlan 1989). Ήταν το κέντρο ύπαρξης ενός ατόμου και κάθε μέλος του ήταν επιφορτισμένο με τη συντήρησή του, την οικονομική του ευημερία και την κοινωνική του θέση. Η λέξη *οίκος* δεν είχε τη σημασία μόνο του ίδιου του σπιτιού αλλά και της οικογένειας, της γης, των ζώων και όλων των περιουσιακών στοιχείων και αγαθών συμπεριλαμβανομένων και των δούλων. Σύμφωνα με τον Όμηρο οι οίκοι παρήγαγαν αυτά που κατανάλωναν, τα οποία

συμπεριλάμβαναν το κρασί και το ελαιόλαδο. Ο πατέρας ήταν ο αρχηγός του οίκου εθιμοτυπικά στην αρχή και στη συνέχεια εκ του νόμου και, όταν εκείνος πέθαινε, η περιουσία μοιράζονταν στους γιους του. Οι κόρες λάμβαναν το μερίδιο του πλούτου της οικογένειας ως προίκα. Στα Ομηρικά έπη οι κόρες είναι *βραβευμένες* και για το λόγο αυτό οι μελλοντικοί σύζυγοι πρόσφεραν μεγάλα ανταλλάγματα (έδνα) προκειμένου να συναφθεί ο γάμος (Pomeroy et al., 2009).

3.5 Η αργόσχολη τάξη στην Ιλιάδα

Στην Ιλιάδα του Ομήρου η αργόσχολη τάξη αποτελείται από τους θεούς, τους βασιλείς, τους αρχηγούς των στρατευμάτων και τους ιερείς (βλπ. εικόνα 5, Παραρτημα). Στα Ομηρικά έπη γίνεται διάκριση μεταξύ της τάξης των ελίτ και αυτής των μη ελίτ με ελάχιστη αναφορά σε περαιτέρω ιεραρχία και δυνατότητα κοινωνικής κινητικότητας. Η τάξη των ελίτ είναι πλασματικά ισότιμη και ο ανταγωνισμός μεταξύ των ατόμων έχει σαν σκοπό την κατάταξη τους, αλλά σε ένα σύστημα «μηδενικού αθροίσματος». Η ελίτ τάξη ανταγωνίζεται κυρίως σε τρεις τομείς: α. τον αριθμό των αντρών, που μπορεί να κινητοποιήσει ένας ηγέτης, β. στην πνευματική ικανότητα, στην οποία συμπεριλαμβάνεται και η ικανότητα ως ομιλητής ή σύμβουλος και γ. στα αθλητικές ικανότητες, στις οποίες συμπεριλαμβάνονται οι πόλεμοι και οι αγώνες (Cook, 2016).

Η ελίτ (άρχουσα ή αργόσχολη τάξη) καθιερώνει την ταυτότητά της μέσω του ανταγωνισμού, στον οποίο η αμοιβαιότητα παίζει κεντρικό ρόλο. Οι αρχηγοί των οίκων προσπαθούν να προσελκύσουν άλλους οίκους, δημιουργώντας ένα δίκτυο αμοιβαίας υποστήριξης, και οι συνομήλικοι της κοινότητας ονομάζονται *φίλοι* ή *σύντροφοι*. Παρόλο που αυτά τα δίκτυα εφαρμόζουν γενικευμένη αμοιβαιότητα, τα σύμφωνα φιλίας θα μπορούσαν να επισφραγιστούν με διήμερη αμοιβαιότητα που συνίσταται στην ανταλλαγή δώρων (Cook, 2016).

Η ισχύς των αρχηγών των Αχαιών μετριούνταν με τον αριθμό των πλοίων, που διέθεσε ο καθένας. Αρχιστράτηγος των Αχαιών ήταν ο βασιλιάς Αγαμέμνονας, ο οποίος εξουσίαζε τις Μυκήνες και άλλες πόλεις. Διέθεσε εκατό πλοία και εξήντα για τους Αρκάδες και ήταν επικεφαλής του στόλου. Ο βασιλιάς της Πύλου, Νέστορας, πρόσφερε ενενήντα πλοία. Από ογδόντα διέθεσαν οι Αργείοι και οι Κρήτες, ενώ ο Μενέλαος, είχε εξήντα. Σύμφωνα με τον, όπως ονομάστηκε, «Νεών κατάλογο» που καταγράφει ο Όμηρος στην Ιλιάδα (Β 494 – 760), στην εκστρατεία εναντίον της Τροίας συμμετείχαν 47 αρχηγοί

(βασιλιάδες, ήρωες και ηγεμόνες), που εξουσίαζαν 29 περιοχές της Ελλάδας με συνολικά πάνω από 176 αναφερόμενες ισχυρές πόλεις. Ο στόλος των Αχαιών που έφτασε στην Τροία, αριθμούσε 1.186 πλοία, γεμάτα στρατιώτες: 142.320, σύμφωνα με τον Όμηρο (B,510) (Μπρούσαλης, 2022). Σύμφωνα με την Βεμπλενική θεωρία, αυτός με τον μεγαλύτερο πλούτο θεωρείται αρχηγός και στην περίπτωση αυτή ήταν ο Αγαμέμνονας.

Άλλωστε σύμφωνα με τον Veblen (1899, page) η «βάρβαρη εκτίμηση της αξίας ή της τιμής, η αφαίρεση της ζωής - η δολοφονία τρομερών ανταγωνιστών, θηριωδών ή ανθρώπινων - είναι τιμητική στον υψηλότερο βαθμό». Και αυτό το υψηλό αξίωμα, ως έκφραση της υπεροχής του πολεμιστή, δίνει αίγλη σε κάθε πράξη σφαγής και σε όλα τα εργαλεία και τα εξαρτήματα της πράξης. Τα όπλα λοιπόν αποκτούν αξία, συμβολική και κοινωνική, και η χρήση τους γίνεται τιμητική απασχόληση.

Οι αρχηγοί των Αχαιών δεν εμπλέκονται σε παραγωγική εργασία. Όταν η αποστολή πρεσβείας στον Αχιλλέα, μέλη της οποίας ήταν ο Οδυσσέας, ο Φοίνικας, ο Αίαντας και δύο κήρυκες, έφτασε στα καράβια των Μυρμιδόνων, βρίσκει τον Αχιλλέα να παίζει *φόρμιγγα* (ένα είδος κιθάρας) και να τραγουδάει κατορθώματα ηρώων. Απέναντί του στέκει σιωπηλός ο φίλος του, ο Πάτροκλος. Η συμπεριφορά αυτή είναι χαρακτηριστική της αργόσχολης τάξης, η οποία, σύμφωνα με τη Βεμπλενική θεωρία, ασχολείται με μη παραγωγική εργασία και στην περίπτωση αυτή με τη μουσική. Χαρακτηριστικοί είναι, επίσης, και οι νεκρικοί αγώνες προς τιμήν του Πατρόκλου, που περιγράφονται παρακάτω. Εν καιρώ πολέμου, ο Αχιλλέας ξόδεψε ένα πολύ σημαντικό μέρος του θησαυρού του, προκειμένου να ανταμείψει νικητές και ηττημένους. Η οπλική εξάρτυση των αρχηγών είναι κατασκευασμένη από πολύτιμα μέταλλα και στολισμένη και πολύτιμους λίθους. Αυτό συμβαίνει για να γίνει εμφανής ο πλούτος των αρχηγών, γιατί η πολυτέλεια δεν βελτιώνει τη χρηστικότητα των αντικειμένων.

Όπως αναφέρει ο Veblen (1899) τα όμορφα αντικείμενα χρησιμοποιούνται ως τέτοια, εκτός από την λειτουργικότητα που εξυπηρετούν από άλλες απόψεις. Εξαιτίας της ομορφιάς τους είναι πολύτιμα αν είναι μοναδικά και μπορούν να ιδιοποιηθούν. Ικανοποιείται και η αίσθηση της χρηματικής υπεροχής του κατόχου τους και η αίσθηση της ομορφιάς τους και αυτό τα κάνει περιζήτητα ως πολύτιμα αγαθά που προσδίδουν αποκλειστική απόλαυση στον κάτοχό τους. Η ομορφιά τους είναι ο λόγος της μοναδικότητας και της εμπορικής τους αξίας. Οι πολύτιμοι λίθοι διακρίνονται για την αισθησιακή τους ομορφιά, τη σπανιότητά τους, αλλά και για την υψηλή τιμή τους και τη διάκριση αυτή δεν θα την είχαν αν ήταν φθηνά. Τα κίνητρα της απόκτησης, της κατοχής και της χρήσης τους είναι ο τιμητικός τους χαρακτήρας ως αντικείμενα επιδεικτικής κατανάλωσης. Αν εξαιρέσουμε τα αντικείμενα που προορίζονται

για την προσωπική διακόσμηση, τα περισσότερα αντικείμενα γενικής χρήσης, θα μπορούσαν να εξυπηρετήσουν εξίσου καλά τους σκοπούς τους είτε ανήκουν στο άτομο που τα έχει είτε όχι, αλλά δεν θα είχαν τιμητικό χαρακτήρα. Άλλωστε τα προσωπικά στολίδια είναι προορισμένα να χαρίσουν λάμψη σε αυτόν που τα φοράει ή τα κατέχει.

Οι Ολύμπιοι Θεοί είναι ένα άλλο χαρακτηριστικότερο παράδειγμα της αργόσχολης τάξης. Οι θεοί των Ελλήνων δεν είναι μόνο αθάνατοι, αλλά παντοδύναμοι και επιβλητικοί. Είναι πανέμορφοι και κατοικούν στον Όλυμπο, που τον λούζει ασυννέφιαστη φεγγαβολή. Ενσαρκώνουν τον τέλειο άνθρωπο και για τον λόγο αυτό μιλάμε για ανθρωπομορφισμό. Χαίρονται τη ζωή τους πέρα από κάθε φραγμό, τρώνε, πίνουν, ερωτεύονται και γελάνε, τους χαρακτηρίζει ο *άσβεστος γέλως*, δηλαδή γελάνε με κάθε ασήμαντη αφορμή και αυτό μαρτυρά την ανεμελιά τους. Πληγώνονται και πονούν, αλλά είναι αθάνατοι και γι' αυτό δεν χρειάζεται πολύς χρόνος για να γιατρευτούν (Ρούσος & Κακριδής 1996).

Στην Ιλιάδα θεοί και άνθρωποι αλληλεπιδρούν και η δράση αυτή διαμορφώνει τις σχέσεις μεταξύ των θεών, μεταξύ των ανθρώπων και μεταξύ θεών και ανθρώπων. Αυτό συμβαίνει γιατί οι θεοί παρεμβαίνουν στα γεγονότα. Σύμφωνα με τον Rutherford (1996), οι θεοί θεωρούν ότι οι άνθρωποι είναι υποχρεωμένοι να τους αφιερώνουν προσφορές και θυσίες και εξαρτώνται από αυτές. Έχουν απογόνους θνητούς και δείχνουν την εúνοιά τους σε θνητούς, πόλεις και λαούς. Η εμπλοκή τους στον πόλεμο είναι ενεργή και υποστηρίζουν τη μια ή την άλλη πλευρά, παρόλο που τιμώνται απ' όλους.

Μια άλλη κατηγορία της αργόσχολης τάξης στην Ιλιάδα είναι οι ιερείς. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του Χρύση, που έρχεται ικέτης στον Αγαμέμνονα με καράβια γεμάτα δώρα, που αποδεικνύουν το μέγεθος του πλούτου του (Βλπ. εικόνα 8, Παράρτημα), προκειμένου να πάρει πίσω την κόρη του. Κρατάει σκήπτρο χρυσό, το οποίο προσδίδει σε αυτόν μεγαλοπρέπεια. Ο Veblen υποστηρίζει ότι, επειδή δεν πρέπει να εκτελείται οποιαδήποτε εργασία εντός του περιβόλου του ιερού και με τη θεία παρουσία, οι ιερείς, που υπηρετούν τη θεότητα, δεν πρέπει να ασχολούνται με την παραγωγική εργασία. Οποιοσδήποτε έρθει μέσα στον ιερό χώρο θα πρέπει να μην είναι ντυμένος με ενδύματα της εργασίας, αλλά με αυτά που ξεπερνούν την καθημερινή ενδυμασία. Επίσης, όταν γίνονται γιορτές προς τιμήν της θεότητας, δεν θα πρέπει να εκτελείται κανένα έργο, που προορίζεται για ανθρώπινη χρήση.

Η ιερατική τάξη έχει καθήκον να απέχει από παραγωγική εργασία, ειδικά στο βαθμό που είναι προσοδοφόρα. Η ιερατική τάξη για να τελειοποιηθεί πρέπει να είναι ενάντια στο εγκόσμιο κέρδος. Ο υπηρέτης της θεότητας που σκέφτεται το υλικό κέρδος θεωρείται ανάξιος

του κύρους της θεότητας που υπηρετεί. Αν και ο ιερέας δεν πρέπει να συμμετέχει σε παραγωγική εργασία, πρέπει, όμως, να καταναλώνει σε μεγάλο βαθμό. Ο Veblen υποστηρίζει ότι οι κληρικοί κάποιων δογμάτων έχουν αποκλίνει από το πρόγραμμα πεποιθήσεων και εθίμων και σκέφτονται για την πρόσκαιρη ευημερία των λαϊκών και τη δική τους. Η ζωή τους είτε στον ιδιωτικό τομέα είτε στο νοικοκυριό τους δεν διαφέρει από εκείνη των λαϊκών ανθρώπων και αυτό συμβαίνει ενώπιον του κοινού. Αυτοί οι κληρικοί προέρχονται από δόγματα, που έχουν περιπλανηθεί από μακριά, αποτελούν ατελείς εκπροσώπους της ιεροσύνης και δεν πρέπει να θεωρηθούν ότι εκθέτουν το ιερό σχήμα της ζωής με ικανό τρόπο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο

Η αμοιβαιότητα και το δώρο: Η περίπτωση της Ιλιάδας

4.1 Εισαγωγή

Η «αμοιβαιότητα», ως αμοιβαία συναλλαγή, παίζει κυρίαρχο ρόλο στις προνομισματικές κοινωνίες, ιδιαίτερα ανάμεσα στα μέλη της αργόσχολης τάξης, η οποία εκφράζεται μέσα από τα ακριβά δώρα. Στο παρόν κεφάλαιο παρουσιάζεται ο ορισμός της αμοιβαιότητας, καθώς δημιουργείται ένας κύκλος αμοιβαίας υποχρέωσης και ανταπόδοσης. Επίσης, γίνεται αναφορά στο δώρο, όπως το περιέγραψε ο Marcel Mauss, στο βιβλίο του *The Gift: The Form and Reason for Exchange in Archaic Societies*, που προϋποθέτει προσφορά, αποδοχή και ανταπόδοση, αλλά και απόψεις άλλων επιστημών για το θέμα. Στη συνέχεια παρουσιάζονται και αναλύονται οι περιπτώσεις των δώρων, που συναντάμε στην Ιλιάδα, τα οποία είναι τα δώρα γάμου, φιλοξενίας, αποζημίωσης, αυτά δίνονται ως έπαθλα κατά τη διάρκεια των νεκρικών αγώνων προς τιμήν του Πατρόκλου, δώρα μεταξύ ηγετών και λαού και μεταξύ θεών και ανθρώπων.

4.2 Η Αμοιβαιότητα

Σύμφωνα με τον Κεχαγιά (2016) υπάρχουν διαφορετικές μεταφράσεις του όρου *reciprocity* στα Ελληνικά και αυτό δημιουργεί μια γενικότερη σύγχυση ως προς τη χρήση των όρων *ανταπόδοση* και *αμοιβαιότητα*. Στην Οικονομική Επιστήμη ο όρος *reciprocity* αποδίδεται ως *αμοιβαιότητα*, ως *αμοιβαία συναλλαγή* ή *υποχρέωση*. Πάντως οι περισσότερες ερμηνείες βασίζονται στη *θεωρία της συναλλαγής και της αμοιβαιότητας* του Marcel Mauss (1979). Η θεωρία αυτή έτυχε ευρύτατης αποδοχής αρχικά στον τομέα της Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και στη συνέχεια και σε άλλους κλάδους, καθώς στόχευε στο να ερμηνεύσει την εμφάνιση της κοινωνικής τάξης από την κατάσταση του πολέμου, όπου το δώρο και η ανταλλαγή θεωρούνταν τα πρωτόγονα ανάλογα του κράτους και της κοινωνικής σύμβασης (Sahlins, 1972). Με τον όρο *ανταπόδοση* εννοούμε το «σύστημα ανταλλαγής, όπου το να ανταποδώσει κανείς την ευεργεσία ή τη βλάβη δεν επιβάλλεται ούτε δια νόμου, ούτε δια της βίας» (Seaford, 2013). Είναι ένα δίκτυο αλληλοτροφοδοτούμενων ανταποδοτικών σχέσεων, που επαναλαμβάνονται κυκλικά (Κεχαγιάς, 2016).

Ένας τρόπος αλληλεπίδρασης των κοινωνιών κατά του πρώιμους ιστορικούς χρόνους (1100-700 π.χ), αλλά και προ αυτών, ήταν η ανταλλαγή αγαθών ως δώρων. Η μελέτη της ανταλλαγής των αγαθών είναι πολύ σημαντική για να κατανοηθούν οι θεσμοί και η δομή μιας κοινωνίας όπως η ομηρική, γιατί πέραν από τα ίδια τα αντικείμενα σημαντικές διαστάσεις αποτελούν η προέλευσή τους, η μετακίνησή τους, η συμβολική τους αξία και το νόημά τους. Αυτό γίνεται με τη συμβολή των ανθρωπολόγων και κοινωνιολόγων, καθώς οι αρχαιολογικές ενδείξεις δεν επαρκούν για την κατανόηση και ερμηνεία των συστημάτων ανταλλαγών (Κανταράκη, 2016).

Η διατύπωση από τον Sahlins (1972) της αμοιβαιότητας ως συνέχειας, έχει σημαντική επίδραση στις μελέτες για την ανταλλαγή στις αρχαϊκές κοινωνίες. Υπάρχουν τρία σημεία στη συνέχεια της αμοιβαιότητάς: α. η γενικευμένη αμοιβαιότητα, όπου το δώρο (ή η υπηρεσία) δίνεται χωρίς την προσδοκία άμεσης επιστροφής ή ίσης αξίας, δηλαδή δημιουργείται ένα δώρο-χρέος μέσω της ανταλλαγής δώρου, κίνητρο έχει το θετικό συναίσθημα και την διάθεση για αλτρουισμό, β. η ισορροπημένη αμοιβαιότητα, όπου η υποχρέωση εκπληρώνεται αμέσως ή η απόδοση είναι ίσης αξίας και αυτό συνήθως εξισώνεται με την ανταλλαγή εμπορευμάτων, υποκινείται από το θετικό συναίσθημα και το προσωπικό συμφέρον και προκύπτει διάθεση για δικαιοσύνη και γ. η αρνητική αμοιβαιότητα, όπου κάποιος «προσπαθεί να πάρει κάτι για το τίποτα», είναι καθαρή ανάληψη, η οποία υποκινείται από εγωισμό και προκύπτει από ανταλλαγές που καταλήγουν σε απώλεια ή από το θυμό που προκαλεί η απώλεια. Αυτή η περίπτωση μπορεί να οδηγήσει στην εκδίκηση ή στην απαίτηση υλικής αποζημίωσης. Σύμφωνα με τον Cook (2016, σελ. 103) «Η Ιλιάδα μπορεί να γίνει κατανοητή ως μια αιτιολογική αλυσίδα ισορροπημένης αμοιβαιότητας που χαρακτηρίζεται από μια συνεχή αποτυχία αντισταθμιστικής ανταλλαγής για την επίλυση της σύγκρουσης.»

4.3 Το δώρο

Το δώρο και η δωρεά από μέρους του δωρητή είναι μια προσπάθεια να αναγνωριστεί το κύρος, ο πλούτος και η δύναμή του. Ο Mauss (1979) ήταν από τους πρώτους σύγχρονους μελετητές (αν όχι ο πρώτος) που διερεύνησε το δώρο και το δώρημα με έμφαση σε αυτές τις κοινωνικές διαστάσεις, θέτοντας ως βασικό το ερώτημα «γιατί οι άνθρωποι αισθάνονται υποχρεωμένοι να ανταποδίδουν τα δώρα που λαμβάνουν;». Αυτό σημαίνει ότι κανένα δώρο δεν είναι χωρίς δέσμευση, πάντα απορρέει υποχρέωση ανταπόδοσης. Οι άνθρωποι λοιπόν που εμπλέκονται σε αυτή τη διαδικασία δημιουργούν ένα δεσμό μέσα από την προσφορά και την ανταπόδοση των δώρων.

Ο Mauss χρησιμοποιώντας το παράδειγμά του κύκλου του *kula*, που είναι ένα σύστημα ανταλλαγής στα ανατολικά νησιά της Μελανησίας, εξέτασε με ποιους τρόπους παγιώνεται η εξουσία και η κοινωνική θέση των αντρών, που αντάλλασσαν περιδέραια και βραχιόλια από κοχύλια και χάντρες, παρόλο που από αυτή την ανταλλαγή δεν εισέπρατταν οικονομικό κέρδος. Η διαδικασία, στην οποία έδωσε έμφαση ο Mauss, είχε τρία στοιχεία: την προσφορά, την αποδοχή και την ανταπόδοση του δώρου και όλη αυτή η διαδικασία συνέβαλε στην δημιουργία κοινωνικών σχέσεων. Μεγαλύτερη σπουδαιότητα, όμως, είχε η ανταπόδοση του δώρου, γιατί η αμοιβαιότητα ήταν ο πυρήνας όλου του συστήματος. Μέσω της υποχρέωσης της ανταπόδοσης τα άτομα διατηρούν το σύστημα ανταλλαγής και τον κοινωνικό τους κόσμο. Ο Mauss ανέπτυξε την έννοια του *hau*, έναν όρο των Μαορί, που δηλώνει τη δύναμη της ταυτότητας του δωρητή, η οποία εμπεριέχεται στο αντικείμενο. Επομένως, το αντικείμενο που δωρίζεται περιέχει ένα μέρος του *hau* του δωρητή. Το *hau*, όμως, θέλει να επιστρέψει στον αρχικό κάτοχό του και αυτό επιτυγχάνεται μέσω της ανταπόδοσης, καθώς μπορεί να ενσωματωθεί στο αντικείμενο κάποιου άλλου.

Οι ανθρωπολόγοι διαφωνούσαν για την λειτουργία της ανταλλαγής κατά τους πρώιμους ιστορικούς χρόνους. Για παράδειγμα, ο Sahlins (1974) υποστήριζε ότι οι ανταλλαγές γίνονταν έξω από την κοινότητα σε αντίθεση με τον Morris (1986), ο οποίος υποστήριζε ότι οι ανταλλαγές γίνονταν μέσα στην κοινότητα, μέσω της φιλοξενίας και της ανταλλαγής των δώρων και αυτό ήταν ένα ιδιαίτερο γνώρισμα του αριστοκράτη. Στον Όμηρο υπάρχει εναντίωση σε κάθε μορφή εμπορευματοποίησης αγαθών. Μπορεί οι ευγενείς να αποκτούσαν πλούτο, ωστόσο έμεναν μακριά από αυτές τις δραστηριότητες (Κανταράκη, 2016).

Ο ανταγωνισμός των κοινωνικών τάξεων είναι υπαρκτός και ενισχύεται τόσο μέσω της αποχής από την εργασία και την παραγωγικότητα, όσο και μέσα από την κατοχή και την επίδειξη του πλούτου, του ελεύθερου χρόνου και της κατανάλωσης. Σύμφωνα με τον Jones (1999) ο αρχηγός του οίκου έχει ως απώτερο σκοπό την αύξηση του γοήτρου του, το οποίο με τη σειρά του αυξάνεται καθώς αυξάνεται ο πλούτος και τα δώρα που του παρέχουν οι σύμμαχοί του. Ο πλούτος είναι ο καθοριστικός παράγοντας επιβολής και το ύψος του εξαρτάται από τις λεηλασίες, την παραγωγικότητα των καλλιέργειών του οίκου και την αξία των ανταλλασσόμενων δώρων. Αν τα δώρα που προσφέρονται έχουν μεγάλη αξία, αυτό οδηγεί σε μείωση του πλούτου του οίκου, αλλά υπάρχει η προσδοκία ισοδύναμης ανταπόδοσης δώρων ή υπηρεσιών από τους λήπτες.

Ο πλούτος δεν είναι απλά ατομική ιδιότητα αλλά κοινωνικό χαρακτηριστικό των ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων, το οποίο επιδεικνύεται με την αεργία και την πολυτέλεια για να ενδυναμώσουν το κοινωνικό τους φαίνεσθαι. Η ανωτερότητα και η καταξίωση αποδεικνύονται με την καταστροφή αγαθών, τη γενναιοδωρία και τη δαπάνη. Όσο πιο άχρηστο, σπάταλο, ακριβό και σπάνιο είναι το δώρο τόσο περισσότερο η αργόσχολη τάξη κερδίζει τους ανταγωνιστές της σε σεβασμό, φήμη και θαυμασμό (Κανταράκη, 2016).

Συμπερασματικά θα μπορούσαμε να πούμε ότι το δώρο μπορεί να έχει χρηστική υπόσταση, αλλά η δύναμή του είναι περισσότερο κοινωνική, ψυχική και ηθική, γιατί παρόλο που οι προσφορά του φαίνεται αυθόρμητη και καλοπροαίρετη, είναι, ωστόσο, υποχρεωτική, υποκινούμενη και υπαγορευμένη. Φανερώνει τον κοινωνικό δεσμό μεταξύ των συμμετεχόντων στις ανταλλαγές, αλλά μετατρέπει αυτές σε υποχρεωτικές και αμοιβαίες διαδικασίες ετεροπροσδιορισμού και ετεροκαθορισμού (Mauss, 1979). Δεν είναι ένα απλοποιημένο σύστημα ανταλλαγών, αλλά ένα σύστημα υποχρέωσης. «Προτείνουμε να ονομάσουμε το σύστημα αυτό *σύστημα ολικών παροχών* πρώτιστα, επειδή ολόκληρη η κοινωνική ζωή [...] βρίσκεται εμποτισμένη στο σύστημα ανταλλαγής» που «αποτελεί ένα αδιάκοπο πάρε-δώσε» συνεχίζει ο Mauss (1979, σελ. 36). Με δύο λόγια, το τρίπτυχο “προσφορά, αποδοχή και ανταπόδοση” συνοψίζει και συμπυκνώνει την ουσία αυτών των ανταλλαγών στη βάση μιας εξ ορισμού απρόσκοπτης και άνευ όρων «γενναιοδωρης δαπάνης» (Mauss, 1979).

Τα δώρα οφείλουν να είναι ακριβά, εντυπωσιακά, προκλητικά αντιπαραγωγικά και υπέρ το δέον δαπανηρά όσο και οικονομικώς, αυστηρά μιλώντας, άχρηστα, περιττά και πολυτελή, προκειμένου να επιτελέσουν τον ρόλο του που είναι η κοινωνική καταξίωση και τιμή, μέσα από την υποχρεωτική ανταλλαγή τους. Αυτές οι σχέσεις θυμίζουν έναν *πόλεμο πλούτου* ή ό,τι διαφορετικά αλλά εξίσου εύστοχα μπορεί να ονομαστεί ένα *ολικό φαινόμενο λειτουργίας της οικονομίας* (Mauss, 1979).

4.4 Ανάλυση των δώρων στην Ιλιάδα

Σύμφωνα με τον Veblen η επιδεικτική κατανάλωση πολύτιμων αγαθών είναι ένα μέσο φήμης για τον κύριο τους. Ωστόσο, καθώς ο πλούτος συσσωρεύεται στα χέρια του, η δική του κατανάλωση και μόνο δεν επαρκεί για να αποδείξει την ισχυρή οικονομική και κοινωνική του θέση. Η βοήθεια φίλων και συναγωνιστών προσφέρεται λοιπόν με την καταφυγή σε πολύτιμα δώρα και ακριβά γλέντια και διασκεδάσεις. Τα δώρα και τα γλέντια επιτελούν προφανώς και άλλους σκοπούς πέρα από την περίοπτη επίδειξη, αλλά ο ρόλος τους ως τέτοια επισημαίνεται

όχι μόνο τόσο παλιά όσο τα ομηρικά έπη, αλλά και διαχρονικά σε όλη την εξέλιξη της ανθρώπινης ιστορίας. Οι δαπανηρές ψυχαγωγίες, όπως το *potlatch* ή τα αθλήματα, προσαρμόζονται ιδιαιτέρως για να εξυπηρετήσουν αυτόν τον σκοπό. Ο ανταγωνιστής με τον οποίο κάποιος επιθυμεί να καθιερώσει μια σύγκριση γίνεται μέσο σε αυτή τη διαδικασία. Καταναλώνει για τον οικοδεσπότη του την ίδια στιγμή που είναι μάρτυρας αυτής της υπέρμετρης κατανάλωσης πραγμάτων που ο μέσος άνθρωπος δεν είναι σε θέση να διαθέσει, και που ο οικοδεσπότης του καταναλώνει με την μέγιστη ευκολία.

Σε μη νομισματικές κοινωνίες η απόκτηση και η συσσώρευση του πλούτου γίνεται μέσω της αμοιβαιότητας. Η αμοιβαιότητα είναι το κύριο χαρακτηριστικό της Ομηρικής κοινωνίας και οικονομίας, η οποία εκφράζεται μέσα από το δώρο. Τα πολύτιμα αντικείμενα μεταφέρονται από το ένα άτομο στο άλλο ή από την μια ομάδα σε μια άλλη μέσα ή έξω από την κοινότητα με την μορφή της δωρεάς, ακόμη και αν είναι υποχρεωτική. Είτε πρόκειται για πράγματα είτε για υπηρεσίες η οικονομία του δώρου δημιουργεί χρέος το οποίο πρέπει να αποπληρωθεί. Επομένως, το να δίνεις και να παίρνεις αποτελεί ισχυρή ηθική υποχρέωση. Η ομηρική κοινωνία αντικατοπτρίζει την ελληνική κοινωνία γύρω στον 8 αι π.Χ. Αν και η κοινωνία δεν είναι ιστορική, ωστόσο, μέσα από αυτή, μπορούμε να εξάγουμε κάποια συμπεράσματα για τον κοινωνικό τρόπο ζωής. Άλλωστε η οικονομική κατάσταση που περιγράφεται στα κείμενα ταιριάζει με τα αρχαιολογικά ευρήματα της εποχής (Donlan, 1989).

Ο Benveniste (1997) λέει ότι «Τα ελληνικά έχουν πέντε λέξεις που συνήθως μεταφράζονται εξίσου ως «δώρο». Μια προσεκτική εξέταση της χρήσης τους δείχνει ότι στην πραγματικότητα αντιστοιχούν σε εξίσου διαφορετικούς τρόπους οραματισμού ενός δώρου από την καθαρά λεκτική έννοια του «δίνοντας» έως «μια συμβατική βεβαίωση που επιβάλλεται από τους όρους ενός συμφώνου, μιας συμμαχίας, μιας φιλίας, ή μια σχέση «επισκέπτη-οικοδεσπότη»».

Η λέξη δώρο-δώρα αναφέρεται 68 φορές στην Ιλιάδα και υπάρχει και το *ξένιον*, το οποίο αναφέρεται τέσσερις φορές, και περιγράφει το δώρο που δίνεται μεταξύ επισκέπτη και οικοδεσπότη, χωρίς διάκριση ότι είναι είτε δώρο επισκέπτη στον οικοδεσπότη του είτε δώρο οικοδεσπότη στον επισκέπτη. Ο Όμηρος χρησιμοποιεί και διάφορα επίθετα για να χαρακτηρίσει τα δώρα. Τα δώρα δεν είναι ποτέ αρνητικά ως προς την αξιακή τους χρήση εκτός από την περίπτωση των δώρων που προσφέρει ο Πρίαμος στην Αχιλλέα για να πάρει πίσω το σώμα του Έκτορα.

*«Μπροστά στου Δία την πόρτα βρίσκονται στημένα δυοπιθάρια,
να 'χει να δίνει, το 'να βάσανα, το άλλο αγαθά γεμάτο...»*

Τα δώρα επίσης, μπορεί να είναι άγλαα, που σημαίνει υπέροχα, φωτεινά ή να είναι άξια, δηλαδή επαρκή και κατάλληλα σε ορισμένες περιπτώσεις (Tyler, 2020).

Σύμφωνα με τον Andrewes (2008), παίζουν τεράστιο ρόλο στην ζωή των ηρώων είτε για να απαλύνουν μια προσβολή είτε για να εκδηλώσουν φιλοφρόνηση προς τους επισκέπτες. Μια εντυπωσιακή ποσότητα θησαυρού μπορούσε να συγκεντρώσει κάποιος με ένα απλό ταξίδι στο εξωτερικό. Οι ήρωες χαίρονται όταν τα δώρα που τους προσφέρονται είναι ακριβά και περιμένουν ανταπόδοση όταν θα βρεθούν στη θέση του επισκέπτη. Πάντως η αξία τους ήταν συμβολική, κυκλοφορούσαν με τον επίσημο αυτό τρόπο και η αξία τους ανέβαζε το κύρος και του δωρητή και του παραλήπτη.

Ακολουθεί η περιγραφή των δώρων που αναφέρονται στην Ιλιάδα, τα οποία είναι τα δώρα γάμου, φιλοξενίας, αποζημίωσης, δίνονται ως έπαθλα αγώνων (π.χ. των νεκρικών αγώνων προς τιμήν του Πατρόκλου), η είναι δώρα μεταξύ ηγετών και λαού και μεταξύ θεών και ανθρώπων.

4.4.1 Δώρα γάμου

Οι γάμοι που περιγράφονται στα Ομηρικά έπη είναι κυρίως μεταξύ βασιλικών οικογενειών και ευγενών, δηλαδή μεταξύ ατόμων των ίδιων κοινωνικών τάξεων (Βλπ.εικόνα 7, Παράρτημα). Με αφορμή τον επικείμενο γάμο δινόταν δώρα. Τα πλούσια δώρα που έδινε ο μέλλον σύζυγος στον πατέρα της νύφης καλούνται στον Όμηρο *έδνα*. Ο Finley (2008) αναφέρει ότι ο γάμος μεταξύ ευγενών ήταν μια πολιτική συμμαχία. Ο γάμος και η φιλοξενία ήταν ο τρόπος σύναψης συμμαχιών ανάμεσα στους ευγενείς και η ανταλλαγή δώρων ήταν η απαρέγκλιτη έκφραση της σύναψης αυτής. Η φιλοξενία και ο γάμος έχουν ομοιότητες, γιατί και στις δύο περιπτώσεις δημιουργούνται δεσμοί συγγένειας ανάμεσα σε ανθρώπους που προέρχονται από διαφορετικούς οίκους ή κοινότητες, στις οποίες γίνονται μέρος τους και συνδέονται με τα μέλη της. Τα δώρα ενός βασιλιά θα μπορούσαν να προσφερθούν μόνο σε ισότιμα με αυτόν άτομα και ο σύζυγος θα πρόσφερε πολύ πλούσια δώρα προκειμένου να εισέλθει σε έναν ισχυρό οίκο. Ο Όμηρος αναφέρει ότι ο Έκτορας έδωσε στον πατέρα της Ανδρομάχης αμέτρητα δώρα (μυρία έδνα) για να την παντρευτεί, χωρίς όμως να περιγράφει αυτά.

*«τη μέρα που την πηρεν ο Έχτορας ο κρανοσειστής ταίρι,
στον Ήτιώνα μύρια δίνοντας γι' αντίμεμά της δώρα...»*

(Ιλιάδα, ραψ. Χ, στ. 471 – 472)

Είναι χαρακτηριστικό ότι ο Αγαμέμνωνας θα παραχωρήσει μια από τις κόρες του ανάεδνον στον Αχιλλέα, δηλαδή χωρίς ο τελευταίος να είναι υποχρεωμένος να δώσει έδνα για τη σύναψη του γάμου.

*«Τρεις θυγατέρες στο παλάτι μου το καλοστεριωμένο,
τη Λαοδίκη, την Ιφιάνασσα και τη Χρυσόθεμη, έχω.
Ποια θέλει απ' όλες; αζαγόραστη να μου την πάρει, να 'χει
ταίρι ακριβό να πάει στου κύρη του' κι εγώ πολλά θα δώσω
προικιά από πάνω, όσα δεν έδωκε στην κόρη του κανένας.»*

(Ιλιάδα, ραψ. Ι, στ. 144 – 148).

Στο σημείο αυτό συμπεραίνουμε ήταν κανόνας και ο πατέρας της νύφης να δίνει προίκα προκειμένου να συναφθεί γάμος αν και η λέξη προίκα δεν εμφανίζεται στα Ομηρικά έπη. Η λέξη που χρησιμοποιείται είναι *μείλια*, όχι, όμως, με τη μετέπειτα σημασία της λέξης «προίκα».

Στην εικοστή τέταρτη ραψωδία της Ιλιάδας, περιγράφεται από την Ήρα μια σκηνή γάμου, μια τελετή που επικύρωνε τη μετάβαση της νύφης-γυναίκας από τον οίκο του πατέρα της στον οίκο του συζύγου της:

*«Όμως θεά είναι αυτή που γέννησε τον Αχιλλέα, κι ατή μου
μ' έγνοια μεγάλη την ανάστησα, και σε θνητό τη δίνω
γυναίκα, τον Πηλέα, που αγάπησαν όλοι οι θεοί περίσσια.
Κι όλοι ήστε εκεί οι θεοί στο γάμο του, και συ μαζί γλεντούσες
με την κιθάρα, πάντα σου άπιστε και των κακών ακράνη.»*

(Ιλιάδα, ραψ. Ω, στ. 59 – 63).

Μέσα στον οίκο σέβονταν τη γυναίκα παρόλο που τη θεωρούσαν κατώτερη πνευματικά και κοινωνικά ενώ οι άνδρες συμμετείχαν στη διακυβέρνηση της πόλης και την πολιτική (Foley, 1981). Τα δύο φύλα είχαν διαφορετικούς ρόλους με κάποια αλληλεξάρτηση μεταξύ τους. Ο κόσμος ήταν κατ' εξοχήν ανδρικός και είχε μοναδικό στόχο την απόκτηση και τη διατήρηση του κλέους και της αριστείας. Η γυναίκα, περιορισμένη στον οίκο είχε ως κύρια ασχολία τις δουλειές και τις ανάγκες αυτού. Εγγυόταν τη διαίωνιση της οικογένειας και την

αναδιανομή του πλούτου ανάμεσα στους οίκους. Είχε τη δύναμη να αίρει τα σύνορα και κάποιες φορές να τα καταργεί κιόλας (Blundell, 1995).

Σύμφωνα με τη θεωρία του Veblen, κατά το ληστρικό στάδιο, η ιδιοκτησία των γυναικών ξεκινά από τα κατώτερα βαρβαρικά στάδια του πολιτισμού, με την αρπαγή γυναικών αιχμαλώτων. Αρχικά, ο λόγος της αρπαγής ήταν η χρησιμότητά τους ως τρόπαια. Αυτό οδήγησε σε μια μορφή ιδιοκτησίας-γάμου, με αποτέλεσμα ένα νοικοκυριό με άνδρα επικεφαλής. Επεκτάθηκε στη συνέχεια η ιδιοκτησία-γάμος σε άλλες γυναίκες που αρπάχτηκαν από τον εχθρό και αυτή η μορφή γάμου στηρίζεται στον εξαναγκασμό και το έθιμο της ιδιοκτησίας. Με αυτόν τον τρόπο οι επιτυχημένοι άνδρες προσπαθούν να αποδείξουν την ανδρεία τους, γιατί είναι το αποτέλεσμα των κατορθωμάτων τους. Η ιδιοκτησία των γυναικών επεκτείνεται και στην ιδιοκτησία των προϊόντων, που αυτές παράγουν, οπότε προκύπτει η ιδιοκτησία και προσώπων και πραγμάτων.

Όμως, κατά το οίονει ειρηνικό στάδιο, η σύζυγος εξαιρείται από την παραγωγική εργασία. Είναι συνήθως με ευγενικό αίμα και αυτό το γεγονός την απομακρύνει από την εργασία, που θεωρείται υποτιμητική. Το ευγενικό αίμα προέρχεται από την παρατεταμένη επαφή με τον πλούτο ή είναι αδιάσπαστο προνόμιο. Οι ευγενείς άνδρες προτιμούν αυτές τις γυναίκες είτε γιατί θέλουν να συνάψουν συμμαχίες με τους συγγενείς τους είτε γιατί η ανώτερη αξία τους είναι συνδεδεμένη με πολλά αγαθά και δύναμη. Θα είναι κτήμα του άνδρα της, αλλά ταυτόχρονα και το ευγενικό αίμα του πατέρα της και για τον λόγο αυτό υπάρχει μια ηθική ασυμφωνία με το να ασχολείται με δουλειές. Μπορεί να είναι υποταγμένη στον κύριο του οίκου και κατώτερη από τα αρσενικά μέλη της οικογένειας, ωστόσο, η καταγωγή της την τοποθετεί πάνω από την κοινή σκλάβα¹.

4.4.2 Δώρα φιλοξενίας

Με τον θεσμό της φιλοξενίας η σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ των δυο συμμετεχόντων μερών συνεπάγεται ισχυρούς κοινωνικούς δεσμούς με προνόμια και υποχρεώσεις που μεταφέρονται και στους απογόνους τους. Αυτό συμβαίνει γιατί η φιλοξενία προστατεύεται από τον Ξένιο Δία, ο ξένος είναι ιερός και τίθεται υπό την προστασία του οίκου που τον φιλοξενεί.

¹Ο όρος *σκλάβος* δεν είναι δόκιμος σε αναφορές της αρχαίας ελληνικής περιόδου. Ο σωστός όρος είναι *δούλος*.

Το πόσο ισχυρός είναι αυτός ο δεσμός φαίνεται από το ότι κατόρθωσε να σταματήσει ακόμη και τη μάχη ανάμεσα σε δύο αντιπάλους κατά τη διάρκεια του Τρωικού Πολέμου. Ο Διομήδης και ο Γλαύκος ανακάλυψαν, ενώ μάχονταν ότι τους συνδέουν δεσμοί φιλοξενίας, αντάλλαξαν άρματα και με αυτόν τον τρόπο επιβεβαίωσαν τη σχέση φιλίας- φιλοξενίας που κληρονόμησαν από τους προγόνους τους και είναι πολύ πιο ισχυρή από τον δεσμό της φιλίας και της αδελφοσύνης:

*«Κι έχεις και συ Αχαιούς, αν δύνεσαι, πολλούς να ρίξεις κάτω.
και τ' άρματά μας ας αλλάξουμε, και τούτοι για να μάθουν
πως φίλοι γονικοί λογιόμαστε κι απ' τα παλιά τα χρόνια..»
Έτσι σα μίλησαν, απήδηξαν από τ' αμάξια κάτω,
δώσαν τα χέρια τους κι ορκίστηκαν πιστή φιλιά κι αγάπη..»*

(Ιλιάδα, ραψ. Ζ, στ. 230 – 233).

Ο Γλαύκος έδωσε τα χρυσά του όπλα και πήρε από τον Διομήδη τα χάλκινα. Το έκανε πάνω στη συγκίνηση της στιγμής. Ο Όμηρος δεν τονίζει ότι χάρισε δώρα μεγαλύτερης αξίας και πήρε μικρότερης, αλλά ότι τα χάρισε την ώρα που τα χρειαζόταν, δηλαδή κατά τη διάρκεια της μάχης.

«Στην ομηρική κοινωνία η προσφορά δώρων και η τελετουργία πάνε μαζί» (Seaford, 2003). Τα δώρα σφραγίζουν τον δεσμό της φιλίας και της αλληλεγγύης ανάμεσα σε δύο ανθρώπους, οι οποίοι έχουν δικαιώματα αλλά και υποχρεώσεις στο μέλλον. Τα ξένηια είναι το πρώτο μέρος μιας συναλλακτικής δραστηριότητας, αφού ο ξένος είναι υποχρεωμένος να φιλοξενήσει με τη σειρά του τον ξενιστή και να του πρόσφερε δώρα φιλοξενίας ίσα με εκείνα που δέχτηκε.

Η ανταλλαγή δώρων ανάμεσα σε δύο μέλη της αργόσχολης τάξης κατά τη διάρκεια του πολέμου, δηλώνουν τον αμοιβαίο σεβασμό τους. Ο Τρώας Έκτορας και ο Αχαιός Αίαντας ανήκουν σε διαφορετικά στρατόπεδα και τα δώρα που ανταλλάσσουν είναι ενθύμια ενός ιδιότυπου αγώνα, που έληξε ισόπαλος. Δείχνουν ιπποτική συμπεριφορά, όχι, όμως, επισφράγιση φιλίας, αφού οι ίδιοι παραμένουν εχθροί.

*«Μον' έλα, δώρα συνάλληλος μας ν' αλλάξουμε πανώρια,
τούτα για μας κανέννας κάποτε για Τρώας να πεί για Αργίτης·
Εκείνοι οι δυο τους και πολέμησαν σε καρδιοφάουσα αμάχη,
και πάλε πριν χωρίσουν μόνιασαν και φύγαν φιλιωμένοι.*

Είπε, και παίρνει ασημοκάρφωτο σπαθί και του χαρίζει '
μες στο θηκάρι του, που εκρέμουνταν από λουρί πανώριο.
Κι ο Αίας ζουνάρι λαμπροπόρφυρο στον Έκτορα χαρίζει.»
(Ιλιάδα, ραψ. Η, στ. 299 – 305).

Αντίθετα, όμως, από την προσδοκία τους, τα άδωρα δώρα θα αποβούν μοιραία και για τους δύο. Η μονομαχία Αίαντα – Έκτορα θα λήξει ισόπαλη, χωρίς νικητή και νικημένο. Αν και επέζησαν από αυτή την μονομαχία, στο μέλλον θα πεθάνουν, ο Αίαντας θα αυτοκτονήσει και Έκτορας θα δολοφονηθεί, και τα δώρα που αντάλλαξαν θα παίξουν έναν μοιραίο ρόλο. Αιώνες αργότερα, ο Σοφοκλής έγραψε στην τραγωδία του «Αίας» (στίχοι 1029 κ.ε.) ότι ο γιος του Τελαμόνα, χρησιμοποιώντας το σπαθί του Έκτορα, έμελλε να αυτοκτονήσει (Βλπ. εικόνα 9, Παράρτημα). Από τη ζώνη που χάρισε ο Αίαντας στον Έκτορα τον έδεσε ο Αχιλλέας και τον έσερνε νεκρό (Μπρούσαλης, 2022).

«Είδες πώς έμελλε, με τον καιρό, νεκρός ο Έκτορας
κι εσένα να νεκρώσει; Για τον θεό, συλλογιστείτε
αυτή την τύχη δυο θνητών: ο Έκτωρ πρώτος,
δεμένος στον ζωστήρα, δώρο και χάρισμα του Αίαντα,
απ' το στεφάνι του άρματος εξαρτημένος, σύρθηκε
καταγής ώρες ατέλειωτες αιμόφυρτος, ώσπου
η πνοή του να παγώσει.
Κι εδώ ο Αίας, το αντίδωρο του Έκτορα στα χέρια του
κρατώντας, μ' αυτό αφανίστηκε, πέφτοντας
πάνω του νεκρός.»
(Σοφοκλής, Αίας, στ. 1026-1035)

Και στις δύο περιπτώσεις ανταλλαγής δώρων, ο Γλαύκος και ο Έκτορας πήραν δώρα μικρότερης αξίας από αυτά που έδωσαν. Με τον τρόπο αυτό αναγνώρισαν την αξία του αντιπάλου τους.

Η μονομαχία μεταξύ Αίαντα και Έκτορα μπορεί να συζητηθεί με βάση τη βεμπλενική θεωρία. Ο Veblen υποστηρίζει ότι η μονομαχία είναι θεσμός, ο οποίος εκφράζει την ετοιμότητα για μάχη με σκοπό την τελική διευθέτηση μια διαφοράς απόψεων. Είναι ένα φαινόμενο που κυριαρχεί στην αργόσχολη τάξη λόγω του αυξημένου ληστρικού ενστίκτου που χαρακτηρίζει τα μέλη της. Ο απλός άνθρωπος συνήθως θα πολεμήσει μόνο όταν ο υπερβολικός στιγμιαίος εκνευρισμός ή η επήρεια του αλκοόλ λειτουργήσουν κατασταλτικά στις λογικές αναστολές του. Διαφορετικά επικρατεί το ένστικτο της εργασίας έναντι του

ληστρικού. Στην αργόσχολη τάξη η λογική της μονομαχίας ως τρόπος τελικής διευθέτησης διαφορών και σοβαρών ζητημάτων διαφοράς απόψεων επικρατεί επίσης και ως επιβεβλημένη κοινωνική υποχρέωση.

Η δύναμη του πλούτου και η επιθυμία για δόξα αποτελούν τους κύριους παράγοντες για τη δράση των Ομηρικών ηρώων. Ενδιαφέρον παράδειγμα αποτελεί ο Αγαμέμνων, ο οποίος λόγω του υψηλού του κοινωνικού στάτους χαίρει πολλών προνομίων. Έτσι ενώ δεν αναφέρεται ως ο γενναιότερος πολεμιστής ανάμεσα στους Αχαιούς, βρίσκεται στην κορυφή της στρατιωτικής ηγεσίας λόγω της κοινωνικής του θέσης. Αυτό το δίνει το δικαίωμα να μοιράζει τα λάφυρα και να διαλέγει για τον εαυτό του το πιο τιμητικό βραβείο. Ωστόσο, ο Vernant (1992) αναφέρει ότι τα δώρα φιλοξενίας που κάποιος είχε δεχθεί σχετίζονται με την φήμη του ως πολεμιστής («κερδίζονται με το όπλο στο χέρι») και αποδίδουν πλούτο και γόητρο στους ήρωες, τοποθετώντας τους υψηλά έναντι των υπολοίπων μελών του στρατεύματος.

4.4.3 Δώρα αποζημίωσης

Στην Ιλιάδα κατά κύριο λόγο εμφανίζεται ένα είδος αποζημίωσης μέσω δώρων, τα *άποινα*, που έχουν την έννοια των λύτρων. Δύο είναι οι κυριότερες σκηνές προσφορών σε λύτρα. Αυτά που προσφέρει ο Βασιλιάς Πρίαμος στον Αχιλλέα, ικετεύοντάς τον να του παραδώσει το σώμα του νεκρού γιου του Έκτορα και τα δώρα που προσφέρει ο Αγαμέμνονας στον Αχιλλέα με σκοπό να κατευνάσει το θυμό του. Στην τελευταία περίπτωση τα *άποινα* είναι ένα είδος αποζημίωσης του προσώπου που έχει ατιμωθεί.

Σύμφωνα με τον Biscardi (1991) η *ποινή* λειτουργούσε ως υποκατάστατο της *βεντέτας*. Οι συγγενείς του θύματος δέχονταν ένα είδους ανταλλάγματος από τον θήτη ως αποζημίωση για τον θάνατο που οικείον τους, που ήταν ένα μεγάλο μέρος της περιουσίας του δράστη ή πολύτιμα μέταλλα, με σκοπό την αποφυγή της εκδίκησης. Στην ασπίδα του Αχιλλέα απεικονίζονταν η εκδίκηση μιας διαφοράς που είχε προκύψει από ανθρωποκτονία. Όπως και ο Αχιλλέας, το ένα από τα δύο μέρη αρνούνταν να λάβει την αποζημίωση που του αναλογούσε, ενώ το άλλο υποστήριζε ότι το χρέος έχει εξοφληθεί.

*«Κι οι άντρες στη σύναξη εμαζώνουνταν, πλήθος μεγάλο, κι είχε
καβγάς ανάψει ' δυο τους μάλωναν για κάποιου σκοτωμένου
την ξαγορά ' κι ο πρώτος φώναζε κι όρκίζονταν στους άλλους*

πως έχει ξεπλερώσει, ο δεύτερος πως τίποτα δεν πήρε»

(Ιλιάδα, ραψ. Σ, στ. 497 – 500).

Η ίδια βέβαια η ασπίδα ήταν ένα τέτοιο δώρο. Φιλοτεχνήθηκε από τον θεό Ήφαιστο και ήταν δώρο προς τη μητέρα του Αχιλλέα, Θέτιδα, όταν τον έσωσε από τις συνέπειες της τιμωρίας που του είχε επιβληθεί. Είναι δώρο ανταπόδοσης ενός θεού προς μια θεά, η οποία τελικά το έδωσε στον γιο της.

Τα δώρα αποζημίωσης λειτουργούν στο να επαναφέρουν την ισορροπία στις διαταραγμένες κοινωνικές σχέσεις. Στην ένατη ραψωδία της Ιλιάδας, ο Αΐας στην προσπάθειά του να πείσει τον Αχιλλέα να αποδεχθεί τα άποινα του Αγαμέμνονα, του λέει χαρακτηριστικά:

*«...Ακόμα αν σκότωσαν για γιο για αδέρφι κάποιου,
την ξαγορά, ο φονιάς που του 'δινε, τη δέχτη αυτός στο τέλος,
κι απόμεινε ο φονιάς στον τόπο του, βαριά πλερώνοντας του·
και του άλλου μαλακώνει η μάνητα κι η πέρφανηκαρδιά του,
την ξαγορά του φόνου ως δέχτηκε...»*

(Ιλιάδα, ραψ. Ι, στ. 632 – 636).

Η τιμή μπορεί να αποκατασταθεί μόνο με την αποδοχή των δώρων. Αυτό αποδεικνύεται από τα λόγια του Φοίνικα, του γέροντα που είχε μεγαλώσει τον Αχιλλέα.

*«...Τα δώρα δέξου τώρα
κι έλα, κι οι Αργίτες σαν αθάνατο θα σε τιμήσουν όλοι.
Μ' αν δίχως δώρα μπεις στον πόλεμο τον αντροκαταλύτη,
κι αν τότε διώξεις από πάνω μας, ίδια τιμή δε θα 'χεις...»*
(Ιλιάδα, ραψ. Ι, στ. 602 – 605).

Επρόκειτο για «δώρα που αξίζουν» (Ιλ. Ι 261) και «ξεπλερωμή μεγάλη» (Ιλ. Ι 120), τα οποία αποτελούνται από:

*«Εφτά τριπόδια αγκίνιαστα, είκοσι στραφταλιστά λεβέτια,
δίσκους χρυσάφι δέκα, δώδεκα καλοθρεμμένους μαύρους
στεφανοφόρους, που αγωνίστηκαν στο δρόμο και νικήσαν.
Με δίχως χτήματα δε θα 'μένε που θα 'παιρνε όλα τούτα,
μήτε καθόλου το αζετίμητο θα του 'λειπε χρυσάφι,
αν είχε τα όσα τ' άτια του 'φεραναπ' τους αγώνες πλούτη.
Κι εφτά γυναίκες που αμεγάδιαστες κατέχουν τέχνες δίνει,
Λέσβισσες, που όντας την καλόχτιστη πάτησες Λέσβο ατός σου,*

του τις διάλεξαν, και το ταίρι τους στην ομορφιά δεν είχαν.
Κι αυτές θα δώσει, κι από πάνω τους την που σου πήρε τότε,
τη Βρισοπούλα κόρη, δίνει σου ' κι όρκο τρανό σου κάνει,
πως δεν ανέβηκε στην κλίνη της, δεν έσμιζε μαζί της,
καθώς το συνηθίζουμε όλοι μας στη γη, γυναίκες κι άντρες».
(Ιλιάδα, ραψ. Ι, στ. 264 – 276).

Σε αυτό το πλαίσιο αποζημίωσης, οΑγαμέμνονας δίνει πίσω το γέρας του (άυλη τιμή και προνόμια), προσφέρει στον Αχιλλέα μια από τις κόρες του ως νύφη ανάεδνον, δίνοντας επιπλέον μείλια πολλά και του υπόσχεται μεγάλο μερίδιο από τα λάφυρα και τη λεία που θα αποκτούσαν οι Αχαιοί μετά την εκπόρθηση του κάστρου του Πριάμου.

«Και τούτα τώρα ευτύς· κι αργότερα, σαν οι θεοί μας δώσουν
το μέγα κάστρο να πατήσουμε του Πριάμου, και τα κούρσα
οι Αργίτες βάλουμε στο μοίρασμα, τότε να 'ρθείσαιτός σου,
το πλοίο σου με χαλκό και μάλαμα περίσσιο να φορτώσεις.
Κι ατός σου της Τρωάδας είκοσι γυναίκες να διαλέξεις,
που μοναχά η Ελένη η Αργίτισσα να τις περνά στα κάλλη.»
(Ιλιάδα, ραψ. Ι, στ. 277-282).

Επίσης, του υπόσχεται ότι θα του παραδώσει επτά πόλεις, οι κάτοικοι των οποίων θα τον τιμούν σαν θεό.

«και πολιτείες εφτά πεντάμορφες να πάρεις πάνω στ' άλλα,
την Καρδαμύλη, την ολόχλωρηΝιρή και την Ενόπη,
την άγια τη Φηρά, την όμορφη την Αίπεια, και την Άνθεια
με τα λιβάδια, και την Πήδασο την πολυκληματούσα'
κι είναι όλες στο γιαλό, στο σύνορο της αμμουδάτηςΠύλος'
και μέσα ζούνε πολυπρόβατοι και πολυγελαδάροι
νοικοκυραίοι, που σαν αθάνατο θα σε τιμούν με δώρα,
και θα πλερώνουν και δοσίματα, σα ρήγας τους που θα 'σαι»
(Ιλιάδα, ραψ. Ι, στ. 291-298).

Στην περίπτωση αυτή τα δώρα δεν γίνονται αποδεκτά, αδυνατούν να επιτελέσουν την λειτουργία τους. Ο θυμός του Αχιλλέα είναι τόσο μεγάλος, που δεν αφήνει περιθώρια έκφρασης στην φιλότητα η οποία υπάρχει μεταξύ των Αχαιών. Η μήνις αυτή μετατοπίζεται από το πρόσωπο του Αγαμέμνονα στο πρόσωπο του Έκτορα μετά τον θάνατο του Πατρόκλου. Τότε είναι που ο Αχιλλέας ωθείται στη μάχη για εκδίκηση.

Η υψηλή αξία των δώρων που προσφέρει ο Αγαμέμνωνας αποδεικνύει την απελπιστική κατάσταση, στην οποία είχαν περιέλθει οι Αχαιοί. Είναι δώρα διαφόρων κατηγοριών και το οικονομικό τους μέγεθος είναι ανυπολόγιστο, αφού ο Αγαμέμνωνας διακινδυνεύει να χαρίσει το βασίλειό του και προέρχονται από πολέμους, δηλαδή είναι λάφυρα. Αν τα συγκρίνουμε με τα δώρα του Πριάμου, εκτός από τα δέκα τάλαντα χρυσού που είναι όμοια, υπάρχουν σημαντικές διαφορές. Τα δώρα του Αγαμέμνονα είναι ακριβά και αφορούν αντικείμενα, άλογα, αιχμαλώτους, που είναι λεία πολέμου, ενώ τα δώρα του Πριάμου είναι χρηστικά, αλλά και αυτά πολυτελή, όπως αρμόζει στην αργόσχολη τάξη. Χαρακτηριστικά περιγράφει ο Ομηρος

*«Είπε, κι απ' τις κασέλες σήκωσε τα ωριόπλουμα καπάκια,
και βγάζει πρώτα εκείθε δώδεκα πεντάμορφα κιλίμια,
κάπες μονές διαλέγει δώδεκα, σκεπάσματα άλλα τόσα,
και δώδεκα φλοκάτες όμορφες, χιτώνες άλλους τόσους·
μετά χρυσάφι δέκα τάλαντα ζυγιάζει, και χωρίζει
και δυο τριπόδια που στραφτάλιζαν και τέσσερα λεβέτια'
στερνά μιν ώρια κούπα edιάλεξε, που του 'χαν οι Θρακιώτες
χαρίσει—βιος τρανό—στη χώρα τους σαν πήγε αποκρισάρης'»
(Ιλιάδα, ραψ. Ω, στ. 228-235).*

Αυτό φανερώνει πιθανά μια διαφορά της αντίληψης και τιμής στο πρόσωπο του Αχιλλέα, για τον Αγαμέμνονα είναι ο ήρωας πολεμιστής ενώ για τον Πρίαμο ο πολεμιστής που σκότωσε το γιο του, στον οποίο καταφεύγει ως ικέτης παρακαλώντας να του δώσει το σώμα του παιδιού του. Παρά τις διαφορές μεταξύ των δύο προσφορών, ο Αχιλλέας υποχωρεί στην περίπτωση του Πριάμου, βέβαια μετά από θεϊκή παρέμβαση του ίδιου του Δία, και δηλώνει ότι θα δεχθεί τα άποινα παραδίνοντας έτσι το σώμα του Έκτορα για να ταφεί με τις ανάλογες τιμές.

*«Δωσ' τον λοιπόν, και το ξαγόρασμα προσδέξου του κορμιού του.»
Τότε ο Αχιλλέας ο γοργοπόδαρος γυρνάει κι απηλγογιάται:
«Καλά! Την ξαγορά ας μου φέρουνε και το νεκρό ας τον πάρουν,
μια κι έτσι ορίζει ο ρήγας του Ολύμπου, που το καλό μου θέλει.»
(Ιλιάδα, ραψ. Ω, στ. 136-139).*

Σε ένα βαθμό η διαφορά αυτή των δώρων ίσως είναι εμφανής και στον ίδιο τον Αχιλλέα καθώς σχολιάζει απευθυνόμενος στον Πάτροκλο (έμφαση της ερευνήτριας):

*«Μη μου χολιάζεις, όχι, Πάτροκλε, σα μάθεις και στον Άδη
το θείο τον Έχτορα πως λύτρωσα και δίνω πίσω ' τι όσα
μου 'δωσε ο κύρης του γι' αντίμεμα του πεταμού δεν είναι.
Και συ απ' αυτά θα πάρεις, έννοια σου, το μερτικό που πρέπει.»
(Ιλιάδα, ραψ. Ω, στ.592 – 595).*

Τα δώρα που προσφέρονται από τον Αγαμέμνονα και τον Πρίαμο αποδεικνύουν το κοινωνικό στάτους και την πολεμική υπεροχή του Αχιλλέα. Σύμφωνα με τον Gould (1973, σελ...) «οι τελετουργίες της ξενίας και της ικετείας είναι παράλληλες, εφόσον και οι δύο ενσωματώνουν στην ομάδα όσους βρίσκονται εκτός της και τους παρέχουν θέση στο πλαίσιο ενός εύτακτου σχήματος κοινωνικής συμπεριφοράς.». Η ικεσία είναι μια τελετουργική πράξη που απαντάται σε πολλές περιπτώσεις στον Όμηρο και απεικονίζει μια συγκεκριμένη πτυχή της τελετουργίας της ανταπόδοσης. Αποδέκτης μπορεί να είναι κάποιος θεός ή κάποιος θνητός. Ο ικέτης έπρεπε να καταθέσει το αίτημα της ικεσίας και φυσικά να επιχειρηματολογήσει δεόντως, για την αναγκαιότητα της θετικής απόφασης που πρέπει να λάβει. Το τμήμα αυτό είναι το βασικότερο και ποικίλλει ανάλογα με την εκάστοτε υπόθεση. Εάν η ικεσία γινόταν αποδεκτή, τότε ο ικέτης αντιμετωπιζόταν, όπως ακριβώς ένας φιλοξενούμενος, με λίγα λόγια γινόταν φίλος (ξένιος).

Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της ικεσίας ανάμεσα στον Πρίαμο και τον Αχιλλέα, ο οποίος, αποδέχεται την ικεσία του Πριάμου και του προσφέρει φαγητό και ποτό. Η έχθρα δίνει τη θέση της στη συμπόνια και τον αμοιβαίο θαυμασμό.

*«Κι έτσι πια εκείνοι ομπρός τους στα έτοιμα φαγιά τα χέρια άπλωσαν
και σύντας του πιστού θαράπεψαν και του φαγιού τον πόθο,
να καμαρώνει ο Πρίαμος άρχισε τον Αχιλλέα, θωρώντας
πόσο τρανός φαινόταν κι όμορφος, με τους θεούς παρόμοιος.
Ωστόσο κι ο Αχιλλέας καμάρωνε το γέροντα αντικρύ του,
το αρχοντικό του θώρι βλέποντας, το λόγο του γρικώντας.»
(Ιλιάδα, ραψ. Ω, στ. 627 – 632).*

Ο Δίας ήταν προστάτης των ικετών και η κακομεταχείριση ενός ικέτη θεωρούνταν έλλειψη σεβασμού προς αυτόν και μπορούσε ενδεχομένως να επιφέρει συνέπειες. Η Ιλιάδα αρχίζει με την ικεσία του Χρύση, ιερέα του Απόλλωνα, προς τον Αγαμέμνονα, για να απελευθερώσει την αιχμάλωτη κόρη του, Χρυσήδα.

*«...στ' Αργίτικα γοργά καράβια είχε έρθει
με λύτρα αρίφνητα, την κόρη του να ξαγοράσει πίσω...»
(Ιλιάδα, ραψ. Α, στ. 12 – 13)*

Η Ιλιάδα συνεχίζει με την ικεσία της Θέτιδος προς τον Δία ν' αποκαταστήσει την τιμή το Αχιλλέα, μια ικεσία μεταξύ θεών, που σημαίνει ότι οι Έλληνες κατέφευγαν συχνά στην πρακτική αυτή και μέσω αυτής επίλυαν πολλά προβλήματα. Τα δώρα αποζημίωσης, κυριαρχούν στα Ομηρικά έπη και συμπεραίνουμε ότι στην Ομηρική κοινωνία η τιμή των ευγενών ηρώων αποκαθίστατο μέσω της αποζημίωσης των συγγενών του θύματος. Αναφέρεται, επίσης, και η εξορία του ανθρωποκτόνου, που έχει και την έννοια της αποκάθαρσής του. Πάντως, μέσω της χρήσης δώρων ο εξόριστος στον κόσμο του Ομήρου μπορεί να εισέλθει σε μια άλλη κοινότητα, ενώ σε κάποιες περιπτώσεις ο θύτης δεν εξαναγκάζεται να εγκαταλείψει τον τόπο του εγκλήματος.

*«...που πήγε κάποτε στου Οιδίποδα, σαν πέθανε, το ζόδι, στη Θήβα,
κι όλους τους απόγονους του Κάδμου ενίκησέ τους..»
(Ιλιάδα, ραψ. Ψ, στ. 679 – 680).*

Αν και η εκδίκηση για την ανθρωποκτονία δεν συναντάται στα έπη, παρατηρούμε, όμως, ότι ο Αχιλλέας προβαίνει στην δολοφονία του Έκτορα και τον διασυρμό του.

*«Δεν έχεις γλιτωμό! Το θάνατο σου ετοίμασε η Παλλάδα
την ώρα αυτή με το κοντάρι μου' κι όλες μαζί τις πίκρες
θα μου πλερώσεις για τους συντρόφους που σκότωσες λυσσώντας»
(Ιλιάδα, ραψ. Χ, στ. 270 – 272).*

4.4.4 Έπαθλα

Αν και, όπως είδαμε, το δώρο αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της Ομηρικής κοινωνίας, στα έπη παρατηρούμε και άλλες μορφές ανταλλαγής, οι οποίες διακρίνονται από το στοιχείο της αμοιβαιότητας και υπάρχει σε αυτές η υποχρέωση της ανταπόδοσης. Αυτές εκλαμβάνονται σαν δωρεές και δημιουργούν σχέσεις αλληλεξάρτησης και δεν επιτρέπεται σε καμία περίπτωση να παραβιασθούν ή να παραβλεφθούν.

Στην εικοστή τρίτη ραψωδία της Ιλιάδος πραγματώνεται η μετάβαση του Αχιλλέα από την οργή του και το μίσος του εναντίον του Έκτορα, στον έντονο πόνο, στη βύθισή του σε βαθύ πένθος για το χαμό του Πατρόκλου. Η φιλότις και πάλι στο προσκήνιο. Ο ήρωας

διοργανώνει επιτάφίους αγώνες προς τιμήν του νεκρού του φίλου και προσφέρει βραβεία – δώρα στους νικητές των αγωνισμάτων (Βλπ. εικόνα 6, Παράρτημα). Όπως παρατηρεί ο Μαρωνίτης(2006, σελ...)σχετικά με τους ομηρικούς άθλους: «Το περιβάλλον τους δηλαδή κατά κανόνα είναι: εμπολέμο ή ειρηνικό· ταφικό ή συζυγικό, υπό τη μορφή συνήθως ανταγωνιστικής μνηστείας.»

Στην Ιλιάδα, οι επιτάφιοι αγώνες γίνονται μετά την κηδεία του Πατρόκλου με πρωταρχικό τους στόχο να τιμηθεί ο νεκρός, να εκτονωθεί η οργή που προκάλεσε ο θάνατός του, αλλά και να επιδειχθεί η γενναιότητα των Αχαιών. Ο Αχιλλέας τους καλεί να στήσουν τους αγώνες και προσφέρει *ἀγλά ἄεθλα*.

*«... Τότε ο Αχιλλέας τ' ασκέρι
λέει να μη φύγει, μον' καθίζοντας ν' ανοίξει τόπο γύρα.
Και στήνει αγώνες, κι από τ' ἄρμενα για όσους νικήσουν βγάζει
λεβέτια και τριπόδια κι ἄλογα και βόδια και μουλάρια,
και ακόμα σίδερο σταχτόμαυρο κι ωριοζωσμένες σκλάβες.
Βάζει τρανά βραβεία στους γρήγορους αλογολάτες πρώτα,
μια σκλάβα, τέχνες αψεγάδιαστες που κάτεχε, κι ακόμα
τρανό λεβέτι εικοσιδυόλιτρο, με αρβάλια, να τα πάρει
ο πρώτος· κι έβαζε στο δεύτερο να πάρει μια φοράδα
άζευτη ακόμα, εξαχρονίτικη, μουλάρι γκαστρωμένη·
και για τον τρίτο πάλε αγκίνιαστο λεβέτι βάζει κάτω,
που έπαιρνε λίτρες μέσα τέσσερεις, στραφταλιστό, πανώριο'
και για τον τέταρτο δυο τάλαντα χρυσάφι βάζει ατόφιο,
και κούπα αγκίνιαστη, διπλόγουβη, στερνά του πέμπτου βάζει.»*

(Ιλιάδα, ραψ. Ψ, στ. 257 – 270)

Ο Αχιλλέας αναλαμβάνει τον ρόλο αγωνοθέτη. Αυτό του επιτρέπεται να μετακινηθεί από τις προηγούμενες θέσεις του που τον έφεραν σε αντιπαράθεση με την αργόσχολη τάξη των Αχαιών και να επιτελέσει τον συμπαθή ρόλο του δωροθέτη και δίκαιου κριτή (Καββαδίας, 2006).

*«Όμως, θα κρίνω εγώ μονάχος μου, κι ούτε Αχαιός κανέννας
θα 'χει μαζί μου λέω παράπονο, τι θα ναι δίκαια η κρίση»*

(Ιλιάδα, ραψ. Ψ, στ. 579-580).

Ο νεκρός φίλος του πρέπει να τιμηθεί, αλλά και ο εν ζωή Αχιλλέας πρέπει να βρει τρόπο να εγκαταλείψει την οργή και να συμφιλιωθεί με την φυλή και την τάξη του, για να

φτάσει στην τελευταία ραψωδία να συμπονά και να υποχωρεί στην ικεσία του βασιλιά Πριάμου. Γι αυτό και πιθανά χαρίζει στον έτερο Θεσσαλό ήρωα, ευγενή και εξαιρετο αρματοδρόμο, Εύμηλο το δεύτερο βραβείο, αν και έφθασε τελευταίος στο αγώνισμα της αρματοδρομίας:

«Να ο πιο τρανός που φτάνει ολόστερνος λαλώντας τ' άλογα του!

Ομπρός, ελατέ να του δώσουμε βραβείο, καθώς ταιριάζει,

το δεύτερο· το πρώτο θα 'λεγα να πάρει ο Διομήδης.»

(Ιλιάδα, ραψ. Ψ, στ. 536 – 538).

Η έντονη επιθυμία των Αχαιών για την απόκτηση των δώρων με τη μορφή επάθλων του Αχιλλέα και την αύξηση της τιμής μέσω αυτών, φαίνεται από τον τρόπο που επιχειρείται να λυθεί η διαφορά μεταξύ του Μενελάου και του Αντίλοχου.

«Μα τότε κι ο Μενέλαος βράζοντας σηκώνθη αναμεσό τους,

με τον Αντίλοχο ακατάπαντα θυμώνοντας· κι ο κράχτης

το σκήπτρο βάζει μες στα χέρια του, και να σωπάσουν όλοι·

προστάζει οί Αργίτες...»

(Ιλιάδα, ραψ. Ψ, στ. 567– 570).

Ο ηρωισμός στον Όμηρο αποδεικνύεται μέσω των υλικών αγαθών που πρέπει να λάβει ο ήρωας ως ανταμοιβή. Για να τιμηθεί ο Πάτροκλος πρέπει να δοθούν έπαθλα ισάξια της τιμής του νεκρού, γιατί προσφέρονται για αυτόν ακριβώς τον λόγο, για να τον τιμήσουν. Ο Νέστορας, ο οποίος ήταν μεγάλος σε ηλικία και δεν συμμετείχε στους αγώνες, όταν έλαβε από τον Αχιλλέα ένα τιμητικό δώρο, το «κειμήλιον», ένιωσε ευγνωμοσύνη.

«Μα τώρα σύρε, για το σύντροφο ξακλούθα τους αγώνες,

κι αυτό το παίρνω εγώ χαρούμενος, και φραίνεται η καρδιά μου

που δεν ξεχνάς με (τι σε αγάπησα κι εγώ) και το θυμάσαι

να με τιμάς, σαν που ταιριάζει μου μες στους Αργίτες όλους.»

(Ιλιάδα, ραψ. Ψ, στ. 646 – 649).

Για τον Veblen οι αθλητικοί αγώνες είναι εκδηλώσεις της ληστρικής ιδιοσυγκρασίας που διέπει την αργόσχολη τάξη. Όλα τα αθλήματα έχουν τον ίδιο χαρακτήρα, ακόμα και αυτά που συμπεριλαμβάνουν έπαθλα και δεν καταπονούν επικίνδυνα το σώμα. Αποτελούν εκφράσεις αγριότητας, επιθετικότητας, ανταγωνισμού και κατορθώματος, αντίστοιχες του πολέμου, που επιδιώκονται σκόπιμα για την επίδειξη της δύναμης και της ανδρείας και την απόκτηση κλέους και κοινωνικού κύρους. Έτσι, βλέπουμε, αυτοί που συμμετέχουν, να χρησιμοποιούν όπλα ή αντίστοιχα εξαρτήματα(π.χ. ακόντιο, σφαίρα) αναδεικνύοντας την

συνάφεια αθλητικών αγώνων και πολεμικών συγκρούσεων. Ένα άλλο χαρακτηριστικό είναι ο τρόπος ομιλίας, η αργκό των αθλητών, η οποία χρησιμοποιεί εκφράσεις δανεισμένες από την ορολογία του πολέμου και αυτό δεν συμβαίνει λόγω ανάγκης ύπαρξης ενός ιδιαίτερου τρόπου επικοινωνίας μεταξύ τους, αλλά αποτελεί ένδειξη ότι η δράση αυτή είναι ουσιαστικά πολεμικής φύσεως. Μέσω των αθλημάτων τα άτομα εξασκούνται στην δεξιότητα και την ανταγωνιστική συμπεριφορά που είναι χαρακτηριστικά της ληστρικής νοοτροπίας που χαρακτηρίζει την αργόσχολη τάξη. Από την άλλη πλευρά οι κανόνες κοσμιότητας που διέπουν τα αθλήματα ωραιοποιούν και συγκαλύπτουν αυτές τις συμπεριφορές. Τέλος το υψηλό κόστος σε χρόνο και χρήμα για την συμμετοχή λειτουργεί επιδεικτικά δηλώνοντας την δυνατότητα των ανθρώπων για περίοπτη σπατάλη και άρα την θέση τους ως μέλη της αργόσχολης τάξης.

4.4.5 Δώρα μεταξύ ηγετών και λαού

Οι βασιλείς και οι υπόλοιποι ευγενείς απολαμβάνουν και άλλα προνόμια, τα οποία αφορούν απόδοση τιμής στους ήρωες, και περιλαμβάνουν τη λεία/λάφυρα του πολέμου και το γέρας(δηλ. τιμητική ανταμοιβή για την ανδρεία), αλλά και τις προσφορές του λαού συνήθως προς το βασιλιά ως ένδειξη της κοινωνικής αποδοχής και κύρους. Το *τέμενος* ήταν ένα τέτοιο είδος προσφοράς που αφορούσε γη ή ιερό χώρο που είχε αποδοθεί ως τιμητική ανταμοιβή σε έναν σημαντικό ήρωα ή βασιλιά σε αντάλλαγμα των υπηρεσιών του προς το λαό. Σύμφωνα με τον Donlan (1989) το *τέμενος* αποτελεί μια καθιερωμένη μορφή δώρου από ομάδες σε χαμηλότερη κοινωνική θέση, και αφορά ανταλλαγή αγαθών με υπηρεσίες. Ο Latte (1934) θεωρεί ότι το *τέμενος* είναι κομμάτι κοινοτικής γης που δεν χωριζόταν σε κλήρους (με κλήρωση), αλλά κρατιόταν ως δώρο τιμής για το βασιλιά ή για διακεκριμένους ήρωες, ενώ ο Finley (2008) υποστηρίζει ότι δεν παρέχει καμία πληροφορία σχετικά με το πως προκύπταν οι κλήροι, και άρα και του τρόπου δημιουργίας του τεμένους. Ο τελευταίος θεωρεί ότι η λέξη δήλωνε τη βασιλική γη, δηλαδή ένα ιδιόκτητο κτήμα που διάφερε από τα άλλα επειδή ανήκε στον βασιλιά.

Η προσφορά γης από το λαό προς τους βασιλιάδες και τους ήρωες ήταν πολύ διαδεδομένη στην Ομηρική κοινωνία. Στην Ιλιάδα συναντούμε τρεις σαφείς αναφορές του όρου «τέμενος»: πρώτοντο πανέμορφο τέμενος που χάρισαν οι Λύκιοι στον Βελλεροφόντη:

*«Το πιο καλύτερο του χάρισαν μετόχι κι οι Λυκιώτες,
να το 'χει να το χαίρεται, όμορφο, με αμπέλια, με χωράφια.»*

(Ιλιάδα, ραψ. Ζ, στ. 194-195)

δεύτερον, το δώρο που υποσχέθηκαν οι Αιτωλοί στον Μελέαγρο, προκειμένου να τους συνδράμει στον πόλεμο,

«...όπου 'ταν τα χωράφια ολόπαχα της ωριας Καλυδώνας,
εκεί του δίναν χτήμα πάγκαλο, να το διαλέξει ατός του,
πενήντα στρέμματα, αμπελότοπος να 'ν' το μισό, και τ' άλλο
να το χωρίσει όπου ήταν άδεντρο, χωράφια να το κάνει.»

(Ιλιάδα, ραψ. Ι, στ. 576-580),

και τέλος, η έκφραση που χρησιμοποιεί ειρωνικά ο Αχιλλέας για τη δήθεν προσφορά των Τρώων προς τον Αινεία

«Μήπως μετόχι οι Τρώες σου εχώρισαν, πιο πλούσιο απ' όλα τ' άλλα,
να το 'χεις να το χαίρεσαι, όμορφο, με αμπέλια, με χωράφια,
αν ίσως με σκοτώσεις; Δύσκολο θαρρώ να το πετύχεις!»

Ιλιάδα, ραψ. Υ, στ. 184-186),

Αυτές οι αναφορές είναι περιστασιακές και δεν συναντάμε σε άλλο σημείο της Ιλιάδας αναφορά σε αντίστοιχες περιπτώσεις σε συνθήκες ειρήνης.

Το δώρο ενός *τεμένους* είναι ένα καλό παράδειγμα αμοιβαιότητας που υπάρχει μεταξύ της κοινότητας και των ηγετών της στην ομηρική κοινωνία. Αφορά απόδοση υλικού αγαθού, στην περίπτωση μας γη, ως αντάλλαγμα για τις υπηρεσίες του ηγεμόνα. Αυτές μπορεί να είναι παρελθούσες αλλά και μελλοντικές δημιουργώντας κατά κάποιο τρόπο υποχρέωση και *οφειλή* του βασιλιά προς τους υπηκόους του. Επίσης καθώς προέρχεται από αδιάθετη, κοινή, γη δεν αποτελεί βάρος σε κάποιο συγκεκριμένο υπήκοο. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο θεσμός του τέμενος στην ομηρική κοινωνία είναι ένας ανταποδοτικός θεσμός δίκαιης ανισότητας, όπου ο ηγεμόνας αμείβεται σε γη για να προσφέρει «κρατικές υπηρεσίες» στους υπηκόους του. Φυσικά οι βασιλείς απολαμβάνουν κι άλλα προνόμια ή προσφορές υπό μορφή φορολογίας, με πιο σκιάδη ανταποδοτικό χαρακτήρα. Οι ηγέτες των Αχαιών της Τροίας λέγεται ότι «πίνουν με δημόσια δαπάνη» κρασί γνωστό ως *κρασί των γερόντων* (γερούσιος οίνος) που προέρχεται από τον δήμο και διανέμεται από τον βασιλέα στους συμβούλους ως γέρας τους

«για σύντας τρώμε κι αζετίμητο, φλογάτο απ' τα κροντήρια
κερνούν κρασί, να πίνουν οι άρχοντες οι πρώτοι απ' τους Αργίτες»

(Ιλιάδα, ραψ. Δ, στίχοι 259- 260)

« Φίλοι μου εσείς, προλάτες κι άρχοντες μες στους Αργίτες, όσοι
στους γιους του Ατρέα, τον Αγαμέμνονα και το Μενέλαο, δίπλα

[49]

πίνουν κρασί όσο θενανέζοδα, και κυβερνάει καθένας»

(Ιλιάδα, ραψ. Ρ, στ. 248- 250)

Ο Έκτορας παραπονιέται στους συμμάχους ότι «φθείρει» τον Τρωικό λαό με αξίες «δώρα και προμήθειες τροφίμων» για την πληρωμή των υπηρεσιών τους.

*«Γι' αυτό και γδύνω τους ανθρώπους μου τραπέζια να σας κάνω
και δώρα, κι όλωνών τη δύναμη περίσσια σας αυξάινω.»*

(Ιλιάδα, ραψ. Ρ, στ. 225-226)

*«μα τώρα πια απ' τα σπίτια εχάθηκαν οι πλούσιοι θησαυροί μας'
πολλά πουλήθηκαν και πέρασαν στη Μαιονία την ώρα
και στη Φρυγία, τι η οργή μας έζωσε του Δία του τρισεγάλου.»*

(Ιλιάδα, ραψ. Σ, στ. 290-292)

Το προσωπικό κέρδος και η συσσώρευση πλούτου είναι το κύριο κίνητρο για τη συλλογή δώρων. Στην ομηρική κοινωνία, τα δώρα από τους ανθρώπους είναι ουσιαστικά υλικά αγαθά και η ικανότητα του αρχηγού να αντλεί πόρους είναι σημαντικό στοιχείο της οικονομίας του νοικοκυριού του και του κύρους του (Donlan1989). Φυσικά αυτή η ανταποδοτική σχέση μεταξύ ηγεμόνα και υπηκόων δεν είναι πάντοτε ισόρροπα λειτουργική, λόγω της άνισης κατανομής δύναμης μεταξύ των δύο μερών. Έτσι δεν υπάρχει διασφάλιση ότι ο ηγεμόνας θα εκπληρώσει την υποχρέωση του, οδηγώντας σε αυτό που ο Sahlins(1972)ονόμασε *αρνητική αμοιβαιότητα*. Ο Πρίαμος κατηγορεί τους εναπομείναντες γιους του ως «ληφείς αρνιών» και ανάξιους να εκπληρώσουν την κοινωνική σύμβαση που υποδηλώνει η σχέση ηγεμόνα-υπηκόων.

«άξιοι μονάχα τ' αρνοκάτσικα των άλλων Τρωών ν' αρπάζουν»,

(Ιλιάδα, ραψ. Ω, στ. 262)

Υπάρχει μια ατελείωτη σειρά από ανταλλαγές ανάμεσα στον ηγέτη και το λαό του, όπου ο πρώτος καλείται να επιστρέψει σε υπηρεσίες τις προσφορές των υπηκόων του. Στον Όμηρο αυτό συμβαίνει με μεγαλοπρέπεια, με τη μορφή εορτών ή κοινών θυσιών, ως ανταμοιβή για τις καλές τους πράξεις και ως βραβεία διαγωνισμών. Πάντως η ηρωική ποίηση

και ιδίως η Ιλιάδα παραλείπουν να αναφερθούν στις αμέτρητες τέτοιες κοινωνικές συμβάσεις της καθημερινή ζωής που ενισχύουν την δεσμούς πίστης και αμοιβαίας υποχρέωσης μεταξύ ενός αρχηγού και του λαού του (Donlan 1989).

Κατά τον διαμοιρασμό των λαφύρων οι βασιλείς και οι ευγενείς λάμβαναν το μεγαλύτερο μερίδιο, το οποίο αποτελούσε την κυριότερη πηγή του πλούτου τους. Όμως, το τιμητικό αυτό προνόμιο που δινόταν στους ευγενείς ήρωες μπορούσε να λάβει διάφορες μορφές. Μια από αυτές είναι και το γέρας, η απώλεια του οποίου προκάλεσε το θυμό του Αχιλλέα αλλά και του Αγαμέμνονα που στερείτε το δικό του γέρας, την Χρυσήδα, και ζητά άλλο μερίδιο από τα λάφυρα προκειμένου να αποκατασταθεί η τιμή του:

«Μα γι' άλλο αρχοντομοίρι γρήγορα γνοιαστείτε' δεν ταιριάζει

δίχως μοιράδι τώρα απ' όλους μας να μένω εγώ μονάχα

τι φεύγει αλλού το αρχοντομοίρι μου, το βλέπετε κι ατοί σας.»

(Ιλιάδα, ραψ. Α, στ. 118 – 120).

Δεν θα ήταν φυσικό να μείνει ατίμητος - αγέραςτος – ο πρώτος στον στρατό και στη συνέλευση, αλλά δεν θα μπορούσε να στερηθεί του γέρατός του και κάποιος άλλος εκ των ηρώων. Ωστόσο, ο Αγαμέμνων απειλεί ότι θα πάρει το νόμιμο μερίδιό του, αλλά και του Αίαντα και του Οδυσσέα, αν δεν του δώσουν οι Αχαιοί άλλο μερτικό. Ο Αχιλλέας τον κατηγορεί και τα λόγια του μαρτυρούν ότι ο Αγαμέμνων αν και δεν δε χρειαζόταν να κοπιάσει στη μάχη όσο οι υπόλοιποι, λάμβανε το καλύτερο μερίδιο ως ανταμοιβή και κυρίως ως απόδειξη και επιβεβαίωση της τιμής του.

«Ποτέ δεν είν' το αρχοντομοίρι μου σαν το δικό σου, σύντας

κάποιο πολύψυχο πατήσουμε των Τρωών οι Αργίτες κάστρο'

μα η πιο βαριά του πολυτάραχου πολέμου μπόρα πέφτει

στα χέρια ετούτα, κι όταν υστέρα στη μοιρασιά βρεθούμε,

πάντα δικό σου το τρανότερο, κι εγώ στα πλοία διαγέρνω

μικρό κρατώντας, μα καλόδεχτο, σα ρέσω πια απ' τη μάχη.»

(Ιλιάδα, ραψ. Α, στ. 163 – 168).

Όπως παρατηρεί η Walter-Καρύδη (1995) «Αυτός ο τρόπος σκέψης είναι χαρακτηριστικός για την ομηρική κοινωνία όπου η τιμή είναι κεντρική αξία· όλα μετριοούνται με αυτή ως κριτήριο.».

Ο όρος *γέρας* απαντά και με ελαφρώς διαφοροποιημένες σημασίες στην Ιλιάδα, διατηρώντας πάντα τον τιμητικό του χαρακτήρα. Τον συναντούμε ως *γέρας* γερόντων στην περίπτωση του Νέστορα, ως προνόμιο των ηλικιωμένων δηλαδή, χάρη στο οποίο δίνει συμβουλές ως γηραιότερος στους νεότερους ιππείς.

*«Κι όμως θα πάω μαζί, τα λόγια μου ν' ακούν οι αμαξολάτες
και τις βουλές μου, τι στο γέροντα τούτη απομένει η χάρη.»*

(Ιλιάδα, ραψ. Δ στ. 322 – 323).

Συχνότερες είναι οι αναφορές του όρου *γέρας* *θανόντων* σε χωρία της Ιλιάδος, υπό την έννοια της τίμησης των νεκρών μέσω της καθιερωμένης νεκρικής τελετουργίας, συμπεριλαμβανομένων των επιταφίων αγώνων. Ο Αχιλλέας απευθυνόμενος στους Μυρμιδόνες εν μέσω του θρήνου του για τον νεκρό Πάτροκλο, προφέρει τα εξής λόγια:

*«μόνο ας θρηνήσουμε τον Πάτροκλο, με αλόγατα κι αμάξια
ζυγώνοντας τον τι όσοι πέθαναν άλλη δε λάχαν χάρη.»*

(Ιλιάδα.ραψ. Ψ, στ. 8-9).

Η τελετουργία στη ζωή των αρχαίων Ελλήνων επιτελούσε μέγιστης σημασίας ρόλο. Υπήρχαν τρία στάδια, τα οποία ήταν απαραίτητα και αυτό ήταν ο θρήνος, η καύση και η ταφή των ευγενών ηρώων. Το τελετουργικό αυτό ήταν αυστηρό και ακολουθούνταν, σύμφωνα με τα αρχαιολογικά ευρήματα από το 1000 π.Χ. περίπου. Στην Ιλιάδα περιγράφονται δύο μεγαλοπρεπείς κηδείες, του Πατρόκλου από τους Αχαιοούς και του Έκτορα από τους Τρώες και αποδεικνύεται ότι η ψυχή των ηρώων έπρεπε να λάβει τις απαραίτητες τιμές από τους συγγενείς και τα μέλη της κοινότητας για να περάσει στον Κάτω Κόσμο. Άλλωστε η ψυχή του Πατρόκλου, εμφανίζεται στον Αχιλλέα και του ζητεί επιτακτικά να τον θάψει.

*«Όσο 'μουν ζωντανός, με φρόντιζες, νεκρό μ' αφήνεις τώρα.
θαψ' το κορμί μου δίχως άργητα, να μπω στον Κάτω Κόσμο'
τα ψυχολόγια με αποδιώχνουνε, των πεθαμένων οι ίσκιοι'
περνώντας το ποτάμι, αντάμα τους να σμίζω, δε μ' αφήνουν,
κι όξω απ' τον Άδη τον πλατύπορτο του κάκου τριγυρίζω.»*

(Ιλιάδα, ραψ. Ψ, στ. 70 – 74).

Ο Αχιλλέας δεν τρώει και δεν πλένεται, πριν τιμηθεί ο φίλος του.

*«Μάρτυς μου ο Δίας, απ' τους αθάνατους ο πιο τρανός κι ο κάλλιος,
πρεπό δεν είναι το κεφάλι μου με το νερό να σμίξει,
πριν βάλω στην πυρά τον Πάτροκλο και του σηκώσω μνήμα,
και κόψω τα μαλλιά μου ' μέσα μου καημό σαν τούτον άλλο
πια δε θα νιώσω, όσο θα χαίρομαι το φως του Απάνω Κόσμου.»*

(Ιλιάδα, ραψ. Ψ, στ.43 – 47)

Η εικοστή τρίτη ραψωδία της Ιλιάδος μας παρέχει πλείστες πληροφορίες για την ύψωση *σήματος*, στήλης, στο σημείο της ταφής, το στήσιμο τύμβου (ο τύμβος εδώ θα χρησίμευε και για την ταφή του Αχιλλέα) και το κόψιμο του μαλλιού από τους οικείους του νεκρού, όπως συνέβη και στην περίπτωση του Πατρόκλου από τον Αχιλλέα και τους συντρόφους του.

*«Και στο γιαλό αραδίσ ξεφόρτωναν, κει που τρανό μνημούρι
λογάριαζε ο Αχιλλέας του Πάτροκλου ν' ασκώσει και δικό του.»*

(Ιλιάδα, ραψ. Ψ, στ. 125 – 126)

*«Κινούν τ' αμάζια ομπρός, και πίσω τους σα σύγνεφο η πεζούρα,
χιλιάδες· και στη μέση οι σύντροφοι τον Πάτροκλο σήκωναν,
με τα μαλλιά τους ολοσκέπαστο, που κόβαν και του ρίχναν.»*

(Ιλιάδα, ραψ. Ψ, στ.133 – 135).

Στη συνέχεια, ο Αχιλλέας προβαίνει σε ζωοθυσίες, αλλά και ανθρωποθυσίες, θυσιάζοντας συγκεκριμένα δώδεκα νέους Τρώες, ενώ απευθύνεται και πάλι στην ψυχή του εταίρου του.

*«Κι από τα εννιά σκυλιά που εθρέφονταν στου ρήγα το τραπέζι
παίρνει διαλέγει δυο, κι ως τα 'σφάζε, μες στην πυρά τα ρίχνει,
μαζί τα δώδεκα αρχοντόπουλα των Τρωών των αντρειωμένων,
σφαγμένα απ' το χαλκό του, κι έβραζαν τα φρένα του απ' το φόνο.»*

(Ιλιάδα, ραψ. Ψ, στ.173 – 176),

*«Γεια και χαρά σου πάντα, Πάτροκλε, κι ας βρίσκεσαι στον Άδη!
Να που τελεύουν όσα σου 'ταξα πιο πριν των Τρωών των γαύρων*

*δώδεκα γιοί, τρανά αρχοντόπουλα, σε συντροφεύουν τώρα,
κι όλα τα τρώει η φωτιά· ...»*

(Ιλιάδα, ραψ. Ψ, στ.179 – 182).

Την ώρα της καύσης του νεκρού, απαραίτητες είναι οι ευχές και οι σπονδές στους θεούς, πρακτική που συναντούμε και στις δύο περίλαμπρες κηδείες, του Πατρόκλου και του Έκτορα.

«Ωστόσο του νεκρού του Πάτροκλου δε φούντωνεν η φλόγα.

*Τότε ο Αχιλλέας ο φτεροπόδαρος στοχάστηκε άλλα πάλε'
πιο πέρα απ' τη φωτιά τραβήχτηκε κι ευκίόταν στους Ανέμους,
Βοριά και Ζέφυρο, περίτρανες θυσίες προσφέροντάς τους·
κι απ' τη χρυσή του κούπα κάνοντας πλήθιες σπονδές, να φτάσουν
τους παρακάλαε να φυσήξουνε, τα ξύλα να κορώσουν,
και τους νεκρούς να κάψουν γρήγορα.»*

(Ιλιάδα, ραψ. Ψ, στ. 192-198)

*«πήραν και σβήσαν με φλογόμαυρο κρασί τη θράκα πρώτα
από μian άκρη ως άλλη, ως που 'φτασε της πυρκαγιάς η λύσσα»*

(Ιλιάδα, ραψ. Ω, στ. 791 – 792).

Η τοποθέτηση των οστών των νεκρών σε χρυσή φιάλη-λάρνακα καταδεικνύει την προνομιακή τους θέση στην κοινωνία.

*«Κι ας του τα βάλουμε σε ολόχρυσο μετά σταμνί, σε ζίγκι
μέσα διπλό, ως να 'ρθει κι η αράδα μου να κατεβώ στον Άδη.»*

(Ιλιάδα, ραψ. Ψ, στ.243 -244)

*«Κι ως τα σύναζαν, σε κατάχρυση τα βαλαν μέσα θήκη,
με βυσσινί απαλό περίγυρα σκουτί σκεπάζοντας τα...»*

(Ιλιάδα, ραψ. Ω, στ. 795 – 796).

4.4.6 Ο Θησαυρός

Η αμοιβαιότητα μεταξύ των αρχηγών και άλλων ηγετικών ανδρών στον Όμηρο είναι κοινωνιολογικά πιο περίπλοκη από το απλό σύστημα δώρων από τον λαό προς τους βασιλείς. Όπως σημειώθηκε παραπάνω, το κίνητρο σε αυτή την ασύμμετρη σχέση ήταν οικονομικο-πολιτικό, μια μορφή ανταποδοτικής φορολογίας θα μπορούσαμε να πούμε. Αντίθετα ο χαρακτήρας του δώρου μεταξύ της ομηρικής ελίτ είναι περισσότερο κοινωνικός και πολιτικός, καθώς τα δώρα αντικατοπτρίζουν «επιδεικτικά» την κοινωνική θέση και σηματοδοτούν τις σχέσεις των συναλλασσόμενων. Τα δώρα επιλέγονται προσεκτικά και αντανakλούν την περίσταση, το πρόσωπο και το κοινωνικό στάτους των μερών. Όσοι προσφέρουν και αποδέχονται δώρα, το κάνουν για να δημιουργήσουν, να διατηρήσουν, ή να επιδιορθώσουν μια σχέση. Επίσης, είναι ένας τρόπος να επισημανθεί και να επικυρωθεί η θέση στην κοινωνική ιεραρχία, ή ακόμα και η κοινωνική διαφοροποίηση.

Τα αντικείμενα που η Ομηρική ελίτ χρησιμοποιεί ως δώρα ανήκουν σε μια ξεχωριστή μορφή πλούτου, η οποία ονομάζεται *θησαυρός* (Βλπ. εικόνα 10, Παράρτημα), και φαίνεται ότι ανταλλάσσονται αποκλειστικά μεταξύ των μελών της άρχουσας-αργόσχολης τάξης. Η κατοχή τους λοιπόν από κάποιον σηματοδοτεί ότι ανήκει σε αυτή την τάξη. Ο θησαυρός στον Όμηρο αποτελείται κυρίως από τεχνουργήματα (συνήθως οπλισμός), περίτεχνα υφάσματα ή ακατέργαστα μέταλλα (κυρίως χρυσός και περιστασιακά σίδηρος), και αφορούν *κειμήλια* τα οποία αποθηκεύονται και μεταφέρονται εύκολα. Η αξία του θησαυρού καθορίζεται από τη σπανιότητα και το κόστος τους. Μόνο τα υφασμάτινα είδη, τα οποία στην πραγματικότητα αποτελούν μια σημαντική μερίδα του θησαυρού, παράγονται στον οίκο, ενώ τα υπόλοιπα είναι εξειδικευμένες κατασκευές. Κάποια από τα πιο πολύτιμα από αυτά είναι μεγάλα, αχρησιμοποίητα χάλκινα καζάνια ή άλλα χρηστικά αντικείμενα από πολύτιμα μέταλλα, σύμβολο αυτής της επιδεικτικής σπατάλης. Στα δώρα συγκαταλέγονται οι γυναίκες και τα ζώα, πολλές φορές άλογα, καθώς είναι κτήμα ανθρώπων υψηλότερης θέσης και παράγουν πλούτο-θησαυρό, οι γυναίκες υφαίνοντας και τα άλογα νικώντας στους αγώνες.

Οι περισσότερες συναλλαγές θησαυρού στον Όμηρο αποτελούνται μόνο από ένα έως τρία στοιχεία. Στις συναλλαγές που αφορούν ζώα, δίνονται πολύ μεγάλοι αριθμοί, με την ποιητική αυτή υπερβολή να προβάλλεται καταφανώς η οικονομική και η κοινωνική ισχύ. Τα δώρα θησαυρών είναι σε πολύ μικρότερη κλίμακα, αλλά η κατοχή τους και μόνο καταδεικνύει το οικονομικό και κοινωνικό στάτους του προσώπου.

Οι υψηλοί αριθμητικοί λόγοι και αναλογίες αξίας μεταξύ ζώων και κειμηλίων παρατηρούνται σε λίγες περιπτώσεις όπου δίνονται οι πραγματικές ισοδυναμίες. Ένα μεγάλο

τρίποδο «αξίζει» δώδεκα βοοειδή, ένα ανάγλυφο καζάνι αξίζει ένα βόδι, ένα υπέροχο ασήμι κύπελλο ισοδυναμεί με τρία άλογα και ένα άρμα (Donlan 1989).

*«τρανό τριπόδι σ' όποιον κέρδιζε, για τη φωτιά φτιαγμένο,
που οι Δαναοί, όπως το 'δαν, δώδεκα το ζετιμήσαν βόδια.»*

(Ιλιάδα, ραψ. Ψ, στ. 702-703)

*«Τότε ο Αχιλλέας ευτύσμακρόισκιωτο κοντάρι λέει και φέρνουν
και πλουμιστό λεβέτι αγκίνιαστο, που θ' αξιζε ένα βόδι,...»*

(Ιλιάδα, ραψ. Ψ, στ. 884)

Το μέταλλο που εμφανίζεται πιο συχνά είναι ο χρυσός (Andrewes, 2008), τον οποίο συναντάμε σε μορφή σκευών, αλλά, τις περισσότερες φορές ως αντικείμενο συσσωρευμένο πλούτου, φυλαγμένο με ασφάλεια κάπου και έτοιμο να δωρηθεί με σκοπό την προβολή και την επίδειξη. Είναι πιθανό ότι η οικονομική ανάπτυξη κατά τον ένατο αιώνα να οδήγησε την αργόσχολη τάξη στην κεφαλαιοποίηση του πλούτου της με αυτό τον τρόπο, αυξάνοντας την ανάγκη για συσσώρευση και την χρήση πολύτιμων μετάλλων (Donlan 1989).

Ο πλούτος σε ζώα, θησαυρό και δούλες είναι στενά συνδεδεμένος με τους θεσμούς του πολέμου και των επιδομών, που είναι οι πιο σίγουροι δρόμοι για την προσωπική δόξα και τα πλούτη στα έπη. Η δύναμη των όπλων είναι ο πιο τιμητικός τρόπος για να έρθουν αυτά στην κατοχή τους. Ακόμα σε όλη τη Γεωμετρική περίοδο η επιδρομή ήταν σημαντική οικονομική δραστηριότητα και οι επιθέσεις υποκινούνταν εν μέρει από αυτή τη επιθυμία, όποιοι κι αν είναι οι άλλοι λόγοι εχθρότητας. Το σύστημα ενθάρρυνε τη συνέχιση της κυριαρχίας των οικογενειών, οι οποίες διοργάνωναν, ηγούνταν και επωφελούνταν από τις επιδρομές, ήταν ήδη πλούσιες σε κοπάδια και είχαν ανθρώπους που τους υπηρετούσαν και τους υποστήριζαν. Αν και αυτοί που βρίσκονταν σε κατώτερες οικονομικά και κοινωνικά θέσεις ήθελαν να τους μιμηθούν, κυρίως να αποκτήσουν μεγάλο πλεόνασμα ζώων, ιδιαίτερα ζώων πολυτελείας όπως και άλογα, αυτό ήταν δυνατό μόνο για την καθιερωμένη ελίτ, την αργόσχολη τάξη της εποχής (Donlan 1989).

Ο Veblen αναφέρει σχετικά ότι σταδιακά μειώνεται η δυνατότητα απόκτησης περιουσίας που προέρχεται από ληστρικές επιδρομές. Η κατοχή πλούτου παραμένει εκφραστής της υπεροχής, της επιτυχίας, της φήμης και της εκτίμησης. Ωστόσο απαραίτητες είναι και άλλες αποδείξεις ανδρείας, γιατί η επιτυχημένη ληστρική επιθετικότητα και η πολεμική εκμετάλλευση εξακολουθούν να προκαλούν τον θαυμασμό του πλήθους, αλλά και τον φθόνο των λιγότερο επιτυχημένων αντιπάλων. Επίσης, οι ευκαιρίες για διάκριση μέσω

του ληστρικού τρόπου είναι λιγότερο διαθέσιμες και σε εύρος και σε συχνότητα. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα η περιουσία αναγνωρίζεται πλέον πιο εύκολα ως βαθμός επιτυχίας σε σχέση με τον ηρωισμό. Για να έχει κάποιος μια αξιόπιστη θέση στην κοινότητα είναι απαραίτητο να συσσωρεύει περιουσία, προκειμένου να διατηρήσει το καλό του όνομα. Γιατί τα αγαθά που συσσωρεύονται αποδεικνύουν την αποτελεσματικότητα κι έτσι η κατοχή πλούτου έχει τον χαρακτήρα μιας ανεξάρτητης και οριστικής βάσης εκτίμησης. Επομένως, ο ίδιος ο πλούτος είναι τιμητικός και επιφέρει την αντίστοιχη τιμή στον κάτοχό του. Επιπλέον, ο πλούτος που αποκτάται παθητικά, μέσω της κληρονομιάς, είναι πιο τιμητικός από τον πλούτο που αποκτάται με την προσπάθεια του ίδιου του κατόχου.

4.4.7 Το εμπόριο

Ανταλλαγές υπήρξαν και στο πλαίσιο της εμπορικής δραστηριότητας. Μέσω της προσφοράς δώρων οι ευγενείς και ιδιαίτερα οι βασιλείς κάλυπταν πολλές φορές τις ανάγκες για τα απαραίτητα για τον *οίκον* τους αγαθά, χωρίς δηλαδή να χρειάζεται να καταβάλλουν κάποιο αντίτιμο στο πλαίσιο της καθιερωμένης εμπορικής συναλλαγής, όπως μας πληροφορεί και τούτο το χωρίο της Ιλιάδος σχετικά με τα προνόμια των Ατρειδών.

*«Στους γιους του Ατρέα, τον Αγαμέμνονα και το Μενέλαο, χώρια
είχε σταλμένα ο γιος του Ιάσονα κρασί, λαγήνια χίλια.
Εκείθε οι Αργίτες οι μακρόμαλλοι ψώνιζαν το κρασί τους,
κι έδινε ποιος χαλκό, ποιος σίδηρο στραφαλιστό, ποιος πάλε
με βόδια ζωντανά του τ' άλλαζε, ποιος με βοδιώ τομάρια,
ποιος και με σκλάβους, κι έτσι εχαίρουνταν πλούσιο τραπέζι πάντα.»*
(Ιλιάδα, ραψ. Η, στ. 470 – 475).

Οι Έλληνες διατηρούσαν σχέσεις εμπορικής φύσεως με τους Φοίνικες και αυτό το αποδεικνύουν τα αρχαιολογικά ευρήματα που προέρχονται από τον 9^ο αιώνα π.Χ. Μπορούμε να συμπεράνουμε ότι το εμπόριο αποτελούσε μια διαδεδομένη πρακτική στον Ομηρικό κόσμο, την οποία όμως αναλάμβαναν συγκεκριμένοι επαγγελματίες παρά οι ευγενείς, οι οποίοι ηγούνταν του στρατού. Πάντως, στα έπη δεν υπάρχει καμιά αναφορά εμπορικών ανταλλαγών με τη σημερινή έννοια του όρου. Υπάρχει βέβαια το εμπόριο των δούλων που πραγματοποιείτο μέσω της αγοράς αυτών, ενώ αγαθά, όπως όπλα, μέταλλα, αλλά και ζώα,

φαίνεται ότι ανταλλάσσονταν με ίσης αξίας εμπορεύματα, και το προκαθορισμένο μέτρο συναλλαγών ήταν το βόδι.

4.4.8 Δώρα μεταξύ θεών και ανθρώπων

Οι θνητοί είχαν μέσα τους βαθιά ριζωμένη την πεποίθηση ότι οι θεοί μπορεί να τους τιμωρήσουν ή ότι δεν θα μπορέσουν να ξεπεράσουν τις δυσκολίες τους χωρίς την βοήθειά τους. Αυτό τους οδηγούσε να προσφέρουν δώρα στους θεούς, που είχαν τη μορφή θυσιών. Το τυπικό της τελετουργίας ήταν πολύ αυστηρό και σπάνια παρέκκλινε από τους κανόνες. Κατά τον Seaford (2003) οι θυσίες σηματοδοτούσαν την έναρξη ή και τη λήξη μιας δραστηριότητας, ιδιαίτερα μάλιστα μιας επικίνδυνης δραστηριότητας όπως ο πόλεμος. Καθήκον των βασιλέων ήταν η τέλεση των θυσιών και η πραγματοποίηση όλων των τελετουργιών στα πλαίσια της κοινότητάς τους. Ο Cook (2016) υποστηρίζει ότι με τη θυσία έτσι καθιερώνεται μια νέα δομή, ένας θεσμός, που συνδέει άμεσα τον ηγεμόνα με τον θεό, ενισχύει το ρόλο και την θέση της αργόσχολης τάξης ως μεσάζοντα με το θείο, και επιβάλλει εθιμοτυπικά την καταβολή «δώρων» από τον απλό λαό.

Όπως μαρτυρούν οι περιγραφές των κηδειών του Πατρόκλου και του Έκτορα, οι θυσίες αποτελούσαν αναπόσπαστο μέρος της νεκρικής τελετουργίας και ήταν ένα μέσο τιμής των νεκρών. Επικρατούσε η αντίληψη ότι οι ψυχές αποκτούσαν συνείδηση μόνο όταν έπιναν το αίμα σφαγμένου ζώου και αυτόν τον ρόλο τον επιτελούσαν οι σπονδές αίματος. Επιθυμούσαν οι ψυχές να περιέλθουν σε μια συνειδησιακή κατάσταση, η αξία της οποίας έρχεται σε αντίθεση με την ματαιότητα της περιπλάνησης της ανθρώπινης ύπαρξης στον Κάτω Κόσμο.

Δώρα προσφέρονται και σε άλλες θεότητες πέραν των θεών του Ολύμπου. Έτσι, τα δώρα ρίχνονταν στις πηγές των ποταμών, που έπαιρνε τη μορφή θεού, όπως συνέβη και με τον ποταμό Σκάμανδρο με τον οποίο πάλεψε ο Αχιλλέας. Έπρεπε να αλείψουν το σώμα του ζώου με κριθάρι, να κάνουν σπονδές κρασιού, αλλά και οι τελεστές να ορκιστούν, όπως φαίνεται από την κοινή θυσία που τελούν και τον κοινό όρκο που δίνουν Αχαιοί και Τρώες στην Ιλιάδα.

«Φέρτε δυο αρνιά, το πρώτο κάτασπρο κι αρνάδα μαύρη το άλλο,

της Γης και του Ήλιου' εμείς θα φέρουμε το τρίτο για το Δία.

Πέστε κι ι Πρίαμος να 'ρθει ο ρήγας σας, να κάνει αυτός τον όρκο,

[58]

κανένα άλλος ...»

(Ιλιάδα, ραψ. Γ, στ. 103 – 106)

Ακολουθούσε συνήθως ένα ειρηνικό θυσιαστήριο γεύμα, το οποίο έρχεται σε αντίθεση με τη βίαιη διεξαγωγή της μάχης και αυτό μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι μέσω της τελετουργίας των θυσιών επέρχονταν ψυχική εκτόνωση των πολεμιστών ηρώων.

Οι θεοί όχι μόνο αποδέχονται και ανταποδίδουν τα δώρα των ανθρώπων, αλλά τα περιμένουν, τα απαιτούν και τους τιμωρούν όταν οι τελευταίοι δείχνουν αδιαφορία. Ο Τεύκρος, αστόχησε στο αγώνισμα της τοξοβολίας, γιατί δεν έταξε θυσία στον Απόλλωνα, κατά τη διάρκεια των επιτάφιων αγώνων προς τιμήν του Πατρόκλου.

«...κι όπως του Τεύκρου ο κλήρος έλαχε, σαιτεύει εκείνος πρώτος

γοργά με δύναμη, κι ουδ' έταξε στο βασιλιά το Φοίβο

αρνιά πολλά μονοχρονίτικα στη χάρη του να σφάζει»

(Ιλιάδα, ραψ. Ψ, στ. 862 – 865).

Τα δώρα είναι και η αιτία διαμάχης ανάμεσα στους θεούς για το ποιος θα ευνοηθεί περισσότερο και από αυτό συμπεραίνουμε ότι και οι θεοί έτρεφαν σεβασμό προς τους ανθρώπους. Κατά τη διάρκεια ατίμωσης του σώματος του Έκτορα από τον Αχιλλέα, ο Απόλλωνας κατηγορεί τους υπόλοιπους θεούς ότι φέρονται με αχαριστία απέναντι στον Έκτορα, ο οποίος είναι θεοφιλής και προσφέρει πάντα πλούσια δώρα στους θεούς.

« Ήρα, δε θέλω τους αθάνατους καθόλου ν' αποπαίρνεις.

Ίδια τιμή στους δυο δε δίνουμε' μα κι ο Έχτορας απ' όλους

στην Τροία που ζούνε την αγάπη μας την πιο τρανή είχε πάντα,

και τη δικιά μου πάντα έγνοιάζονταν να μου προσφέρει δώρα'

τι απ' το βωμό μου τα χαρίσματα ποτέ τους δεν έλειπαν,

η κνίσα κι οι σπονδές' τι οι αθάνατοι δε λάχαμε άλλη χάρη»

(Ιλιάδα, ραψ. Ω, στ. 65 – 70).

Όμως, οι θεοί δεν είναι δυνατόν να αντιμετωπίσουν ισότιμα τους δύο ήρωες, γιατί ο Έκτορας έχει γεννηθεί από θνητή γυναίκα, ενώ ο Αχιλλέας από θεά.

Μια άλλη κατηγορία θεϊκών δώρων είναι αυτά που προσφέρονται στους ανθρώπους κατά τη γέννησή τους ή κατά τη διάρκεια της ζωής τους. Η θεϊκή προέλευση και οι

ξεχωριστές ιδιότητες, όπως τα αθάνατα άλογα που προσφέρθηκαν στον Πηλέα, αντανακλούν μοναδικότητα και την ισχυρή θέση του κάτοχό τους. Ένα δώρο του θεού Απόλλωνα προς τον Κάλχα ήταν η μαντική τέχνη.

*«...του Θέστορασηκώθη ο γιος, ο Κάλχας,
τότε μπροστά τους, που απ' τους μάντηδες ο πιο τρανός λογιόταν,
και όλα τα κάτεχε, μελλούμενα και τωρινά και πρώτα'
της Τροίας το δρόμο με την τέχνη του τη μαντική, το δώρο
του Φοίβου Απόλλωνα, ...»*

(Ιλιάδα, ραψ. Α, στ. 69 – 72)

Η ομορφιά του Πάρη είναι δώρο της θεάς Αφροδίτης.

*«Της Αφροδίτης της πανέμορφης μη μου χτυπάς τα δώρα'
τι ό,τι ακριβό οι θεοί μας χάρισαν του πεταμού δεν είναι,
ατοί τους σαν το δίνουν μόνος του κανένας δεν το παίρνει.»*

(Ιλιάδα, ραψ. Γ, στ. 64 – 66).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο

Συμπεράσματα

Η παρούσα εργασία συζήτησε τις μορφές και διαστάσεις του δώρου έτσι όπως παρουσιάζεται στο ηρωικό έπος της Ιλιάδας, αναδεικνύοντας στο ρόλο του ως μέσο επιδεικτικής σπατάλης/κατανάλωσης. Δεδομένου ότι το δώρο αποτελεί το πλαίσιο των οικονομικών συναλλαγών της εποχής, η μελέτη έρχεται να διαφωτίσει την οικονομική συμπεριφορά του ομηρικού ανθρώπου. Αντλώντας στοιχεία από την Βεμπλενική θεωρία της επιδεικτικής κατανάλωσης η εργασία επισημαίνει το ρόλο του δώρου ως δείκτη/σήμα κύρους και κοινωνικής θέσης.

Ακόμα και μια απλή ανάγνωση της Ιλιάδας καταδεικνύει ότι τα δώρα και οι δωρεές είναι συνυφασμένες με την καθημερινότητα των Αρχαίων Ελλήνων. Σε όλες τις πτυχές της ζωής τους, από τη γέννηση ως το θάνατό τους, τα δώρα παίζουν κυρίαρχο ρόλο. Στην Ιλιάδα περιγράφονται ανταλλαγές ή προσφορές δώρων, ανάμεσα στην άρχουσα (αργόσχολη) τάξη, χωρίς να αναφέρονται ενδιάμεσες τάξεις. Αυτό υποδεικνύει ότι τα δώρα ήταν ένα μέσο επίδειξης του πλούτου και κατ' επέκταση της κοινωνικής θέσης και του κύρους των ηγετών. Περιγράφονται αντικείμενα αξίας, όπου κυριαρχεί ο χρυσός, ο οποίος δίνεται και σαν μέταλλο και ως υλικό χρηστικών αντικειμένων, αντανakλώντας επιδεικτικά την οικονομική δυνατότητα του κατόχου. Επίσης, μπορεί να είναι ζώα, κατά κύριο λόγο, άλογα (χρήσιμα στον πόλεμο, και άρα ένδειξη πολεμικής ικανότητας και ανδρείας) ή περίτεχνα αντικείμενα, τα οποία δημιουργούνται μέσα στον οίκο δαπανώντας επιδεικτικά κόπο, χρόνο και εργατικές δεξιότητες.

Μέσα από τα δώρα αναγνωρίζεται η τιμή και το κύρος όχι μόνο αυτού που τα χαρίζει, αλλά και αυτού που τα λαμβάνει. Σε κάποιες περιπτώσεις, που η ανταλλαγή δεν είναι ίσης αξίας, συμβαίνει για να εξυμνηθεί το πρόσωπο αυτού που προσφέρει το δώρο ή αυτού που το λαμβάνει, αντίστοιχα. Ωστόσο, τα δώρα έχουν δεσμευτικό και υποχρεωτικό χαρακτήρα. Σε όλες τις περιπτώσεις υπάρχει ανταπόδοση, η οποία μπορεί να είναι άμεση και να εκφράζεται μέσα από αντικείμενα ή υπηρεσίες ή ο δωρητής μπορεί να περιμένει κάποια ανταπόδοση στο μέλλον, όπως συμβαίνει με τα δώρα της φιλοξενίας.

Φυσικά τα πιο μεγαλοπρεπή δώρα είναι αυτά των θεών προς τους ανθρώπους, όπως η ασπίδα του Αχιλλέα, που φιλοτεχνήθηκε από τον θεό Ήφαιστο. Επίσης, υπάρχουν και άυλα δώρα, ιδιότητες, δεξιότητες ή χαρακτηριστικά, που λαμβάνουν οι άνθρωποι κατά τη γέννησή

τους, όπως είναι η μαντική τέχνη ή η εξωτερική εμφάνιση (ομορφιά). Και σε αυτή την περίπτωση, οι θεοί, που ουσιαστικά ενέχουν χαρακτήρα «υπέρτατης» αργόσχολης τάξης, οφείλουν να προσφέρουν υπερπολυτελή δώρα, με υπερφυσικά χαρακτηριστικά(π.χ. φτερωτά άλογα), αλλά και να απαιτούν αντίστοιχα δώρα μέσω των θυσιών και των προσφορών.

Η θεωρία της αργόσχολης τάξης του Veblen καταθέτει μία πιο επικριτική στάση στην άρχουσα τάξη των ομηρικών ηρώων σε μια προσπάθεια διατύπωσης μιας ευρύτερης θεωρίας που περιγράφει την εξέλιξη των ανθρωπίνων κοινωνιών. Σύμφωνα με τον Veblen η Ομηρική εποχή κατατάσσεται στο μεταίχμιο του ληστρικού και οiwονεί ειρηνικού σταδίου. Η Ιλιάδα είναι το έπος του πολέμου, αλλά διακρίνουμε και κάποια χαρακτηριστικά ειρηνικής θεσμικής οργάνωσης, όπως είναι το συμβούλιο των γερόντων και τη δομή της πόλης (Τροίας), που είναι μια πρώτη μορφή της πόλης-κράτους, που θα ακολουθήσει. Τα μέλη της αργόσχολης τάξης των ομηρικών ηρώων έχουν ακριβώς τα ίδια χαρακτηριστικά, ασχολούνται με την διοίκηση, τον πόλεμο, την ιερατεία και τα αθλήματα και απεχθάνονται την εργασία, η οποία προορίζεται για ανθρώπους κατωτέρων τάξεων και στην περίπτωση της Ιλιάδας των δούλων ή άλλων τεχνιτών.

Η οικονομική δύναμη επιδεικνύεται με το συσσωρευμένο πλούτο και αποτελεί ένδειξη δύναμης και τιμής. Η ανταλλαγή του με τη μορφή θησαυρού έρχεται να επικυρώσει και να ενισχύσει αυτή την κοινωνική θέση και των δύο συναλλασσόμενων μερών. Κάποια από τα αντικείμενα του είναι χρηστικής αξίας αλλά η πολυτέλεια και ο πλούτος που ενσωματώνουν (λόγω κατασκευής από πολύτιμα μέταλλα και εκτεταμένου χρόνου εξειδικευμένης εργασίας) υποβαθμίζουν αυτή τη διάσταση και τα αναδεικνύουν ως σύμβολα οικονομικής ευρωστίας και κοινωνικού κύρους. Έτσι, η ανταλλακτική, επιδεικτική και κοινωνική τους αξία είναι μεγάλη και δυσανάλογη με την αξία χρήσης τους.

Κλείνοντας την εργασία θα πρέπει να ειπωθεί ότι αποτελεί μια πρώτη προσπάθεια κατανόησης και μελέτης του δώρου ως οικονομικού συμβόλου στην ομηρική εποχή. Πέρα από τα ομηρικά έπη υπάρχουν και άλλα κείμενα τα οποία συζητούν την εποχή και τους θεσμούς τους. Καλούμε τους επόμενους μελετητές να παραλάβουν την σκυτάλη και να μελετήσουν αυτές τις συμπεριφορές επιδεικτικής σπατάλης και σε αυτά τα κείμενα σε μια προσπάθεια να εμπλουτίσουν, να επιβεβαιώσουν ή και να επαναπροσδιορίσουν την ανάλυση που επιχειρήσαμε εδώ.

Βιβλιογραφία

Ελληνική Βιβλιογραφία

- Αρβανιτίδης, Π. & Παπαδόπουλος, Ν. Π. (2018). Η Θεωρία της Αργόσχολης Τάξης στην Ομηρική Εποχή. *Το Βήμα Των Κοινωνικών Επιστήμων*, ΙΗ(69), σελ. 121-144
- Καζαντζάκης, Ν. & Κακριδής, Ι.-Θ. (2021) *Ομήρου Ιλιάδα*, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη: Ίδρυμα Μανώλη Τριανταφυλλίδη (2).
- Κακριδής, Ι.Θ., Ρούσσοις Ε. Ν., Σκιαδάς Α., Παπαχατζής Ν. et al, (1986). *Ελληνική Μυθολογία, Οι θεοί. Κοσμογονία, Δωδεκάθεο, Μικρότεροι θεοί, Ομαδικοί θεοί, Μυθικοί λαοί και τόποι*, (επιμ. Κακριδής, Ι.Θ.), τ. 2, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.
- Κακριδής, Φ.Ι., (2005). *Αρχαία ελληνική γραμματολογία*, Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών [Ίδρυμα Μανώλη Τριανταφυλλίδη].
- Κανταράκη, Σ. (2016). *Η ανταλλαγή του δώρου και η σημασία της στην ομηρική κοινωνία*, <https://mail.google.com/mail/u/0/?pli=1#search/%CE%BA%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%B1%CF%81%CE%B1%CE%BA%CE%B7+/FMfcgzQVxtwshzNKxDpCtXCZSdrZRrQb>
- Καρακιουλάφη, Χ., (2008) «Καταναλωτικά πρότυπα και συμπεριφορές: Κοινωνιολογικές προσεγγίσεις και εμπειρικά δεδομένα – Όψεις της κοινωνίας της κατανάλωσης», στο Σ.Μ. Κονιόρδος (επιμ.), *Ανθολόγιο – Όψεις της Σύγχρονης και Ευρωπαϊκής Κοινωνίας*, Πάτρα: ΕΑΠ.
- Κεχαγιάς, Χ. (2016). Αμοιβαιότητα και ανταπόδοση: μορφές και οι απαρχές της φιλοσοφίας της Παιδείας. *Journal of Scientific and Educational Research*, 4(2), σελ. 151-168.
- Κοκόνιος Ε., (2013). *Η μορφή του Θεοσίτη στο αρχαϊκό έπος*. Διπλωματική Εργασία, Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών Κλασικής Φιλολογίας, Πανεπιστημίου Πατρών.
- Κούλης, Κ. (2012), *Ομήρου Βιοί. Η μορφή του Ομήρου μέσα από τις σωζόμενες αρχαίες βιογραφίες*. Διπλωματική εργασία, Πανεπιστημίου Πατρών.
- Μαρωνίτης, Δ. (2006). Φονικά άθλα και έπαθλα στα ομηρικά έπη, στο: *Άθλα και Έπαθλα στα Ομηρικά Έπη*, Από τα Πρακτικά του Ι΄ Διεθνούς Συνεδρίου, Ιθάκη: Κέντρο Οδυσσειακών Σπουδών.
- Μεγάλη Εγκυκλοπαίδεια Γιοβάνη, (1978). εκδ. Γιοβάνη, Χ., Αθήνα.
- Μπατάκης Ι., (2017). Μεταπτυχιακή Διατριβή Πολιτικής Οικονομίας, *Μία επανεξέταση του Thorstein Veblen σε συνδυασμό με τη θεωρία της Διαφορικής Συνσώρευσης και άλλων κριτικών θεωρήσεων της σύγχρονης Χρηματοοικονομικής*, Πανεπιστήμιο Κρήτης – Τμήμα Οικονομικών Επιστημών Μπατάκης Ιωάννης Ρέθυμνο, Αύγουστος 2017.
- Πανταζής, Β. (2002). Η οικουμενικότητα στον κόσμο του Ομήρου, στο *Παγκοσμιοποίηση και περιβάλλον*, επιμ. Ευθυμίου Π., Μοδινός Μ., Διεπιστημονικό Ινστιτούτο Περιβαλλοντικών Ερευνών (ΔΙΠΕ), Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

- ΠΙΝΔΑΡΟΣ - *Νεμεονίκαις*, Μτφρ. Ιωάννης Ν. Γρυπάρης. 2015. Πίνδαρος, “Πέμπτος, Έβδομος και Δέκατος Νεμεονίκης”. Θεσσαλονίκη: ΚΕΓ.* Πρώτη δημοσίευση: Νεμ. V: Ελληνικά φύλλα, τόμ. 1 (1936) 339-341. Νεμ. VII: Η ελληνική ποίηση ανθολογημένη, τόμ. 1. Αθήνα, 1958, σσ. 307-311. Νεμ. X: Νέα Εστία 255 (1.8.1937) 1127-1131.
- Πόλκας Δ., (2007). *Αρχαϊκή Επική Ποίηση, σειρά Αρχαιογνωσία και αρχαιολογία στη Μέση εκπαίδευση*, Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών [Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη].
- Σιώμκος, Γ. Ι. (2002). *Συμπεριφορά Καταναλωτή και Στρατηγική Μάρκετινγκ*, εκδ. 2, Αθήνα: Σταμούλη Α.Ε.
- Σουέρεφ, Κ. (1994). «Αγροτικές κοινωνίες στον Όμηρο», P. N. Doukellis & L. G. Mendoni (eds.), *Structures Rurales et Sociétés Antiques*, Actes du colloque de Corfou, 14-16 mai 1992, Paris: 27-33, διαθέσιμο στο: https://www.persee.fr/doc/ista_0000-0000_1994_act_508_1_1382
- Τιβέριος, Μ., (1996). *Ελληνική Τέχνη: Αρχαία αγγεία*, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.
- Andrewes, A. (2003). *Αρχαία ελληνική κοινωνία*, μτφ. Α. Παναγόπουλος, Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης

Ξένη βιβλιογραφία

- Arvanitidis, P. & Strolonga, P. (2020). Gift as conspicuous consumption: the case of the Odyssey, (Kesting, S., Negru, J., Silvestri, P. eds) Published in: *The gift in the economy and society : perspectives from institutional economics and other social sciences*, London : Routledge, pp:98-120
- Arvanitidis, P. (2014). *The Economics of Urban Property Markets: An institutional economics analysis*, London: Routledge.
- Bearden, W. O., & Etzel, M. J. (1982). Reference group influence on product and brand purchase decisions. *Journal of Consumer Research*, 9(2), 183–194. <https://doi.org/10.1086/208911>
- Bearden, W. O., & Etzel, M. J. (1982). Reference group influence on product and brand purchase decisions. *Journal of Consumer Research*, 9(2), pp:183–194. <https://doi.org/10.1086/208911>
- Belk, R. W. (1985). Materialism: Trait aspects of living in the material world. *Journal of Consumer Research*, 12(3), 265–280. <https://doi.org/10.1086/208515>
- Belk, R. W. (1988). Possessions and the extended self. *Journal of Consumer Research*, 15(2), 139–168. <https://doi.org/10.1086/209154>
- Benveniste, E. (1997). Gift and Exchange in the Indo-European Vocabulary. In A. Schifft, (ed.), *The Logic of the Gift: Toward an Ethic of Generosity*, Routledge. p.p.: 33–42.

- Berry, J. W. (1994). Acculturation and psychological adaptation: An overview. In A.-M. Bouvy, F. J. R. van de Vijver, P. Boski, & P. G. Schmitz (Eds.), *Journeys into cross-cultural psychology* (pp. 129–141). Swets & Zeitlinger Publishers.
- Biscardi, A. (1991), *ΑρχαίοΕλληνικόΔίκαιο*(μτφρ. Π. Δ. Δημάκης), Αθήνα: Παπαδήμα.
- Blundell, S. (1995), *Women in Ancient Greece*, Cambridge University
- Bourne, L. E., Jr. (1957). Effects of delay of information feedback and task complexity on the identification of concepts. *Journal of Experimental Psychology*, 54(3), pp:201–207. <https://doi.org/10.1037/h0044684>
- Camerer C., & Vepsalainen A., (1988). The economic efficiency of corporate culture, *Strategic Management Journal*, Wiley Blackwell, 9(S1), pp:115-126.
- Christodoulides, G. & Michaelidou, N. & Li, C. (2009). Measuring perceived brand luxury: Anevaluation of the BLI scale. *Journal of BrandManagement*. 16. 395-405. 10.1057/bm.2008.49.
- Cook E. (2016). Homeric reciprocities. *Journal of Mediterranean Archaeology*, 29(1), 94-104. <https://doi.org/10.1558/jmea.v29i1.31048>
- Dhar, R., & Wertenbroch, K. (2000). Consumer choice between hedonic and utilitarian goods. *Journal of Marketing Research*, 37(1), 60–71. <https://doi.org/10.1509/jmkr.37.1.60.18718>
- Donlan W. (1982). Reciprocities in Homer, *The Classical World*, No. 3, pp: 137-175
- Donlan, W. (2009). Η οικονομία στα ομηρικά έπη, στο: *A new companion to Homer, Εγχειρίδιο Ομηρικών Σπουδών* (μτφρ. Φ. Πέτικα, Μ. Σκέμπης, Μ. Μουρατίδης), Αθήνα: Παπαδήμα, σελ. 783 – 805.
- Dubois, B. & Laurent, G. & Czellar, S. (2001). *Consumer Rapport to Luxury: Analyzing Complex and Ambivalent Attitudes*. 2001.
- Finley, M. (2008). *Οικονομία και Κοινωνία στην αρχαία Ελλάδα*, τ. Β' (μτφρ. Μ. Καρδαμίτσα), Αθήνα: Καρδαμίτσα.
- Finley, M. (1977). *Aspects of Antiquity Discoveries and Controversies*, New York: The Viking Press
- Foley, H.P. (1981). *Reflections of Women in Antiquity* (1st ed.). Routledge.
- Gentry, J. & Putrevu, S. & II, Clifford & Commuri, S.. (2001). How Now Ralph Lauren? The separation of brand and product in a counterfeit culture. *Advances in Consumer Research*. 28. pp:258-265.
- Gould, J. (1973). Hiketeia. *The Journal of Hellenic Studies*, 93, pp. 74-103
- Gould, J. (2001). *Myth, Ritual, Memory and Exchange Essays in Greek Literature and Culture*, New York: Oxford University Press.
- Groth, J. & McDaniel, S. (1993). The exclusive value principle: The basis for prestige pricing. *Journal of Consumer Marketing*. 10, pp. 10-16. 10.1108/07363769310026539.

- Holt, D. B. (1995). How consumers consume: A typology of consumption practices. *Journal of Consumer Research*, 22(1), pp: 1–16. <https://doi.org/10.1086/209431>
- Jacoby F., (1999) *Επιστροφή στην Οδύσσεια*, επιμ. Ιακώβ Δ., Καζάζης Ι., Ρεγκάκος Α., εκδ. Βάνιας.
- Jacoby, L. L. (1999). Ironieffects of repetition: Measuring age-related differences in memory. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, 25(1), pp: 3–22. <https://doi.org/10.1037/0278-7393.25.1.3>
- Jones, D. (1999). The Archaeology of Economy of Homeric Gift Exchange, *Opuscula Atheniensia* 24, pp: 9-24.
- Lampel, J. & Bhalla, A. (2007). The Role of Status Seeking in Online Communities: Giving the Gift of Experience. *J. Computer-Mediated Communication*. 12, pp: 434-455. [10.1111/j.1083-6101.2007.00332.x](https://doi.org/10.1111/j.1083-6101.2007.00332.x).
- Latacz J., (2000). *Ομηρος: οθμελιωτής της ευρωπαϊκής λογοτεχνίας*, μτφ. Σιστάκου Ε., πρώτη εκδ. Artemis and Winkler (1997), πρώτη ελληνική εκδ. Παπαδήμας, Αθήνα.
- Latte, Kurt (1934). στην: Pauly – Wissowa – Kroll, *Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, II.5 στήλη 435.
- Leibenstein, H. (1950). Bandwagon, Snob, and Veblen Effects in the Theory of Consumers Demand. *The Quarterly Journal of Economics*, 64, pp: 183-207. <http://dx.doi.org/10.2307/1882692>
- Lichtenstein, D. R., Ridgway, N. M., & Netemeyer, R. G. (1993). Price perceptions and consumer shopping behavior: A field study. *Journal of Marketing Research*, 30(2), pp: 234–245. <https://doi.org/10.2307/3172830>
- Lynn, M. (1991). Scarcity effects on value: A quantitative review of the commodity theory literature. *Psychology & Marketing*, 8(1), pp: 435-7. <https://doi.org/10.1002/mar.4220080105>
- Mason, R. (1981). *Conspicuous Consumption: A Study of Exceptional Consumer Behavior*, New York : St. Martin's Press.
- Mauss, M. (1979). *Το Δώρο. Μορφές και Λειτουργίες της Ανταλλαγής στις Αρχαίες Κοινωνίες*, (μτφρ. Α. Σταματοπούλου – Παραδέλλη), Αθήνα: Καστανιώτη.
- Morgan, L.H. (1877). *Ancient Society*. <https://ia801502.us.archive.org/8/items/in.ernet.dli.2015.174214/2015.174214.Ancient-Society.pdf>
- Morris, I. (1986). Gift and commodity in Archaic Greece, *Man New Series*, 21, pp: 1-17
- Nilsson M. (1972). *Homer and Mycenae*, πρώτη εκδ. London, (1933), δεύτερη εκδ. Philadelphia
- Nilsson, M. (1971). *Ιστορία της αρχαίας ελληνικής θρησκείας*. (μτφρ. Α. Παπαθωμοπούλου), Αθήνα: Παπαδήμας.
- Parvin, N. & Chowdhury, H. (2006). Consumer Evaluations Of Beautification Products: Effects Of Extrinsic Cues, *Asian Academy of Management Journal*. 11(2), pp: 89–104. https://ejournal.usm.my/aamj/article/view/aamj_vol11-no-2-2006_6

- Pomeroy, S. et al. (2009). *A Brief History of Ancient Greece: Politics, Society and Culture*. New York and Oxford: Oxford University Press.
- Raaflaub, K. (2009). Ομηρική κοινωνία Στο I. Morris & B. Powell (eds.), *A new Companion to Homer, Εγχειρίδιο Ομηρικών Σπουδών*, Αθήνα: Παπαδήμα. σ. 750-782.
- Rao, A. R., & Monroe, K. B. (1989). The effect of price, brandname, and storename on buyers' perceptions of product quality: An integrative review. *Journal of Marketing Research*, 26(3), pp: 351–357. <https://doi.org/10.2307/3172907>
- Richins, M. L. (1994). Valuing things: The public and private meanings of possessions. *Journal of Consumer Research*, 21(3), pp: 504–521. <https://doi.org/10.1086/209414>
- Richins, M. L., & Dawson, S. (1992). A consumer values orientation for materialism and its measurement: Scale development and validation, *Journal of Consumer Research*, 19(3), pp: 303–316. <https://doi.org/10.1086/209304>
- Rutherford, R.B. (1996). *Homer, Greece and Rome New Surveys in the Classics* 26, Oxford, pp: 30-54
- Sahlins, M. (1972). *Stone age economics*. Chicago: Aldine-Atherton.
- Sassatelli, R., (2016). *Καταναλωτική κουλτούρα: Ιστορία, θεωρία και πολιτική*, (μτφρ. Λάλλας Δ.) Νησίδες, Αθήνα
- Seaford, R. (2003). *Ανταπόδοση και Τελετουργία, Ο Όμηρος και η τραγωδία στην αναπτυσσόμενη πόλη – κράτος* (μτφρ. Β. Λιάπης), Αθήνα: MIET.
- Silk, M. (1984). *Homer: The Iliad*. Cambridge: CUP
- Sketch, J. & Newman, B. & Gross, B. (1991). Why We Buy What We Buy: A Theory of Consumption Values, *Journal of Business Research*. 22. pp:159-170. 10.1016/0148-2963(91)90050-8.
- Snyder, C. R., & Fromkin, H. L. (1977). Abnormality as a positive characteristic: The development and validation of a scale measuring need for uniqueness. *Journal of Abnormal Psychology*, 86(5), pp:518–527. <https://doi.org/10.1037/0021-843X.86.5.518>
- Solomon, R.C. (1992). *Ethics and Excellence: Cooperation and Integrity in Business*. Oxford: Oxford University Press.
- Tyler, J. (2020). *The Gift in the Iliad*. Electronic Thesis and Dissertation Repository. 7166. <https://ir.lib.uwo.ca/etd/7166>
- Uzgören, E. & Güney, T. (2012). The Snop Effect in the Consumption of Luxury Goods, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. 62, pp:628-637. 10.1016/j.sbspro.2012.09.105.
- Veblen, T. (1899) [2000] *The Theory of the Leisure Class: An Economic Study in the Evolution of Institutions*. Elibron Classics.
- Verhallen, T. M. (1982). Scarcity and consumer choice behavior. *Journal of Economic Psychology*, 2(4), pp:299–322. [https://doi.org/10.1016/0167-4870\(82\)90034-4](https://doi.org/10.1016/0167-4870(82)90034-4)

- Verhallen, T. M. M., & Robben, H. S. J. (1994). Scarcity and preference: An experiment on unavailability and product evaluation. *Journal of Economic Psychology*, 15(2), pp:315–331. [https://doi.org/10.1016/0167-4870\(94\)90007-8](https://doi.org/10.1016/0167-4870(94)90007-8)
- Vernant, J. P. (1992). *Οι απαρχές της ελληνικής σκέψης* (μτφρ. Ε. Κοκοσαίου – Νικολούδη), Αθήνα: Καρδαμίτσα.
- Vidal-Naquet, P. (2002). Ο κόσμος του Ομήρου (μτφρ. Κεφάλαια, Α.), Αθήνα: Εξάντας
- Vigneron, F. & Johnson, L. (2004). Measuring perceptions of brand luxury. *Journal of Brand Management*. 11. 10.1057/palgrave.bm.2540194.
- Vigneron, F. and Johnson, L.W. (1999). A Review and Conceptual Framework of Prestige Seeking Consumer Behavior. *Academy of Marketing Science Review*, 1, pp: 1-15.
- Walter – Καρύδη, Έ. (1995). «Γέρας θανόντων, Η τιμή των νεκρών στα ομηρικά έπη και στην πρώιμη Αθήνα», στο: *Ευχρήν Οδυσσεί*, Από τα Πρακτικά του Ζ' Διεθνούς Συνεδρίου για την Οδύσσεια, Ιθάκη: Κέντρο Οδυσσειακών Σπουδών, σελ. 159 - 181.
- Wiedmann, K. P. & Hennigs, N. & Siebels, A. (2007). Measuring consumers' luxury value perception: A cross-cultural framework. *Academy of Marketing Science Review*. 7.

Ηλεκτρονικές πηγές

- Κανσίζογλου, Β. (2021). Οι φιλόλογοι απαντούν: πότε δημιουργήθηκαν τα ομηρικά έπη; Πώς τα προσεγγίζουμε; Διαθέσιμο στο : <https://www.lavart.gr/oi-filologoi-apantoun-pote-dimiourgithikan-ta-omirika-epi-pos-ta-prosengizoume/>
- Μπούσαλης, Κ. (2022). Η αυτοκτονία του Αίαντα, Διαθέσιμο στο: <http://www.historyreport.gr/index.php/%CE%91%CF%80%CF%8C-%CF%84%CE%BF%CE%BD-%CE%B8%CF%81%CF%8D%CE%BB%CE%BF/171-2020-09-16-15-27-12/3364-%CE%97-%CE%B1%CF%85%CF%84%CE%BF%CE%BA%CF%84%CE%BF%CE%BD%CE%AF%CE%B1-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%91%CE%AF%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%B1>
- Μπούσαλης, Κ. (2022). Οι δυνάμεις των Αχαιών, Διαθέσιμο στο <http://www.historyreport.gr/index.php/%CE%91%CF%80%CF%8C-%CF%84%CE%BF%CE%BD-%CE%B8%CF%81%CF%8D%CE%BB%CE%BF/171-2020-09-16-15-27-12/3307-%CE%9F%CE%B9-%CE%B4%CF%85%CE%BD%CE%AC%CE%BC%CE%B5%CE%B9%CF%82-%CF%84%CF%89%CE%BD-%CE%91%CF%87%CE%B1%CE%B9%CF%8E%CE%BD>
- Σοφοκλής, Αίας, Διαθέσιμο στο: https://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/library/browse.html?text_id=150#m1

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΕΙΚΟΝΩΝ

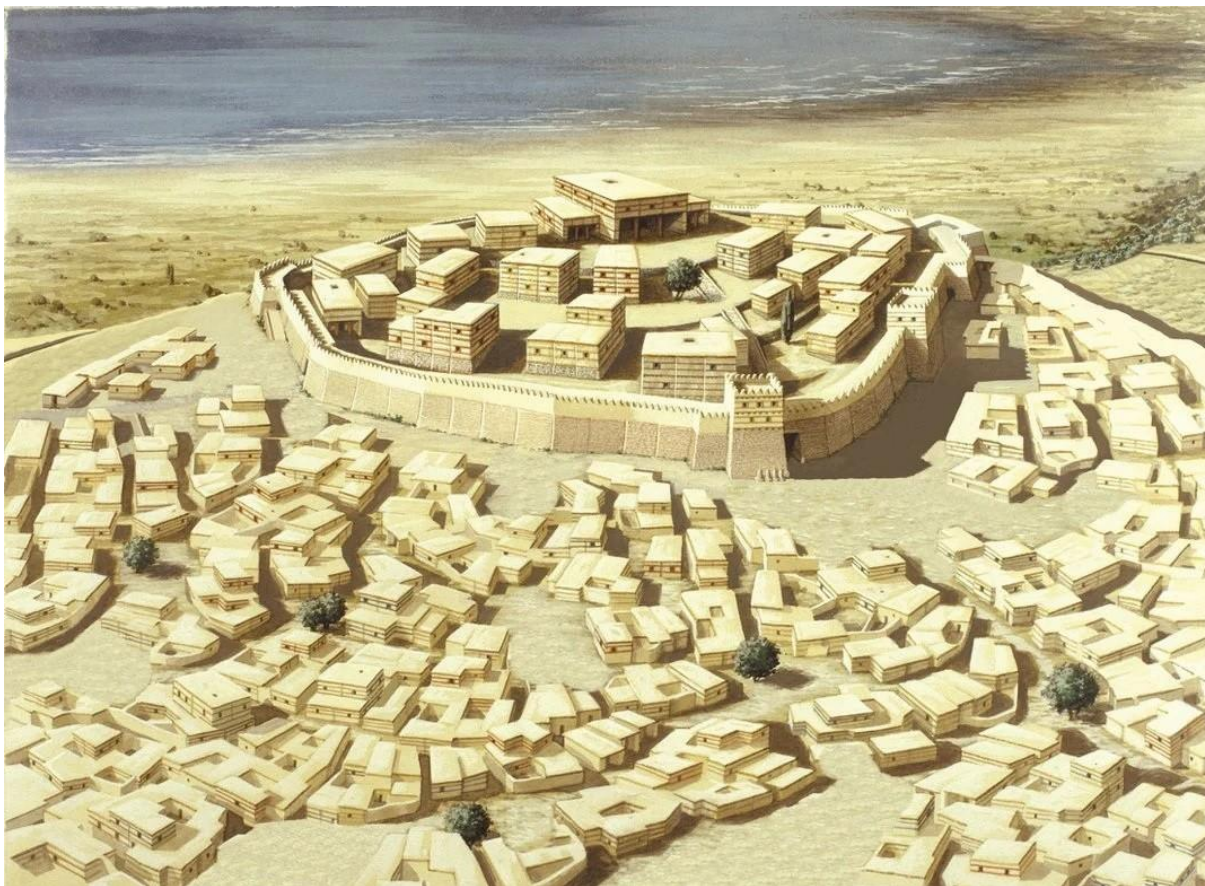
1: Οι εκτιμώμενες πατρίδες Αχαιών και Τρώων ηγετών. Αυτό που λέει ο γεωγράφος Στράβων αναφερόμενος σε ορισμένα εδάφη της Μικράς Ασίας θα μπορούσε να εφαρμοστεί και σε άλλες περιπτώσεις: «... η αρχαία παράδοση προτείνει κάποια τέτοια θέση των φυλών όπως αυτή, αλλά οι σημερινές διαφορές είναι αποτέλεσμα πολλών αλλαγών, αφού διαφορετικοί ηγεμόνες έχουν είχαν τον έλεγχο σε διαφορετικούς χρόνους και έχουν μπερδέψει μερικές φυλές και διέλυσαν άλλες». (Στράβων, Γεωγραφία 12.4.6). (<https://www.maicar.com/GML/MapAchaeansTrojans.html>)

Εικόνα 2: «Τα θεμέλια των τειχών της Ακρόπολης και μέρος του κέντρου της πόλης. Στο βάθος η πεδιάδα όπου ο Όμηρος έστησε μεγάλο μέρος των μαχών στην Ιλιάδα» (<https://www.mononews.gr/politismos/i-tria-to-tourkiko-kits-ke-i-paracharaxi-tis-istorias>)

Εικόνα 3 : «Ερείπια της Νότιας Πύλης που οδηγεί στην Ακρόπολη, 1200 π.Χ.» » (<https://www.mononews.gr/politismos/i-tria-to-tourkiko-kits-ke-i-paracharaxi-tis-istorias>)

Εικόνα 4: «Απεικόνιση της Τροίας πριν από περισσότερα από 3.000 χρόνια, που αντιστοιχεί στην εποχή που περιγράφει ο Όμηρος. Το κέντρο της πόλης στέγαζε την άρχουσα ελίτ» (<https://www.mononews.gr/politismos/i-tria-to-tourkiko-kits-ke-i-paracharaxi-tis-istorias>)

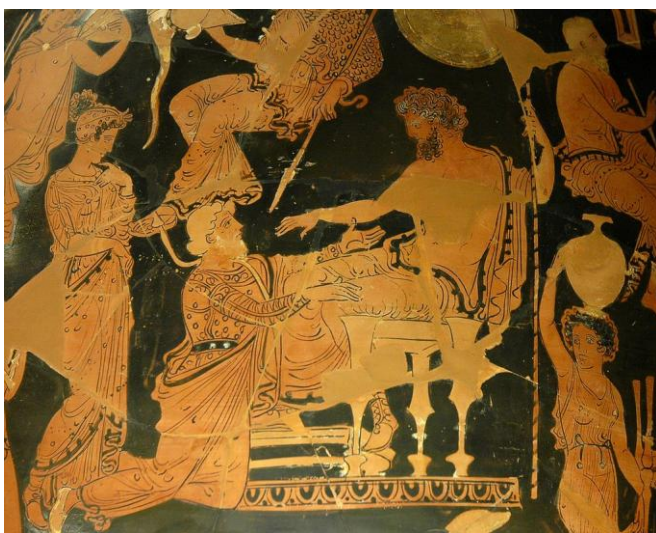
Εικόνα 5: Αττικός μελανόμορφος αμφορέας τύπου Α με την υπογραφή του Εξηκία (αγγειοπλάστης και αγγειογράφος). Βρέθηκε στο Vulci της Ετρουρίας και πρόκειται για ένα από τα σπουδαιότερα έργα του σημαντικού αυτού τεχνίτη. Ο Αχιλλέας και ο Αΐαντας παίζουν ένα επιτραπέζιο παιχνίδι με πεσσούς. Τα ονόματα των προσώπων αναγράφονται. Νικητής είναι ο Αχιλλέας: στο ύψος του στόματός του (δημιουργώντας την εντύπωση ομιλίας) αναγράφεται ο αριθμός τέσσερα, ενώ δίπλα στο κεφάλι του Αΐαντα ο αριθμός τρία. Είναι και οι δύο οπλισμένοι, πιθανώς σε ανάπαυλα από τη μάχη. Ο Αχιλλέας φορά κράνος. (https://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/education/mythology/epic/record.html?tbl=epic&rid=61)

Εικόνα 6: Θραύσμα από αττικό μελανόμορφο δίνο του ζωγράφου Σοφίλου (υπογεγραμμένο). Βρέθηκε κοντά στα Φάρσαλα της Θεσσαλίας. Σώζεται ένα μέρος μόνο από την αρματοδρομία που αγωνοθέτησε ο Αχιλλέας για να τιμήσει τον νεκρό φίλο του Πάτροκλο. Σώζεται τμήμα του πρώτου τέθριππου και μια διμέτωπη βαθμιδωτή εξέδρα με τους θεατές, που συμμετέχουν ενεργά, άλλοι με ζωηρές χειρονομίες, άλλος κραδαίνοντας το ραβδί του. Στο δεξιό χαμένο τμήμα στεκόταν, όπως υποδηλώνει η επιγραφή, ο Αχιλλέας. (https://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/education/mythology/epic/record.html?tbl=epic&rid=61)

Εικόνα 7: Α Γαμικόςλέβης στην Αγία Πετρούπολη, 340-330 π.Χ., Β. γαμικόςλέβης Λούβρου, μέσα 5^{ου} π.Χ. αι., Γ. ΕΑΜ, περ. 420 π.Χ. (<https://cultural.arsakeio.gr/index.php/programmata/ilektronikes-parousiaseis-kai-ekpaideftika-entypa/62-o-idiotikos-vios-stin-arxaia-ellada-o-gamos>)

Εικόνα 8: Ο Χρύσης επιχειρεί παρακαλώντας να εξαγοράσει την κόρη του από τον Αγαμέμνονα. Ερυθρόμορφος κρατήρας, περίπου 360 – 350 π.Χ., Μουσείο του Λούβρου. (<https://blogs.sch.gr/earkouli/2020/11/19/a-8-53-i-skini-me-ton-chrysi/>)

Εικόνα 9: «Αττικός μελανόμορφος αμφορέας τύπου Β του Εξηκία. Εικονίζεται ο Αίας ο Σαλαμίνιος να προσπαθεί με τα δυο του χέρια να στηρίξει το γυμνό ξίφος σε όρθια θέση, για να πέσει στη συνέχεια πάνω του.» Τιβέριος, 1996) (reek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/education/mythology/epic/record.html?tbl=epic&rid=446)

Εικόνα 10: Η Ελληνικής καταγωγής σύζυγος του Σλήμαν, Σοφία, φοράει κοσμήματα από τον θησαυρό του Πριάμου. (<https://www.archaiologia.gr/blog/2022/02/16/%CE%BD%CE%AD%CE%B1-%CE%B5%CF%80%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BC%CE%BF%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%AD%CF%81%CE%B5%CF%85%CE%BD%CE%B1-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%82-%CF%87%CF%81%CF%85%CF%83/>)